



Михайло Ломацький

З гір Карпат

Михайло Ломацький

З ГІР КАРПАТ

Михайло Ломацький

З ГІР КАРПАТ

МЮНХЕН 1967

Видано коштом інж. М. М. Лепкалюка

Druck: „Logos“ GmbH, München 19, Bothmerstr. 14

*Рядки ці присвячую
інж. Мирославі Миронові Лепкалюкові*

а в т о р

I.

З ГІР КАРПАТ — ЖИВІ ВІДГУКИ ДАВНИНИ

Контури портрету Костина Лепкалюка
із Старого Косова

1. Славний газда Костин Лепкалюк	9
2. Багач-дука	12
3. Старовинні коляди по Довбушевих легінях в роді Лепкалюків	21
4. Посольські пригоди Костина Лепкалюка	32
5. Лепкалюк та його ватаги	35
6. Благословенне життя — спокійний кінець	41
7. До родоводу Лепкалюків	52



Костин Леонид



Галицькі українці в 1. зал. сой.мі 1861 р.

Сидять зліва доправа: о. Антін Петрушевич, Кульчицький, Амвросій Яновський, с. Михайло Куземський, митр. Спірідіон Литвинович, Юліян Лаврівський, Михайло Качковський, о. Михайло Малиновський, о. Антін Юзичинський.

За ними стоять у 1. ряді, зліва доправа: о. Яків Шведзицький, о. Юліян Негребецький, Демків, о. Григорій Гинилевич, Олекса Королук, Ілько Загоройко, о. Василь Фортуна, Степан Дволинський, о. Антін Могильницький, о. Лев Польовий, Іван Борискевич, Адам Стоцький, о. Лев Трещаківський, о. Іван Гушалевич, Грицак, Трохановський, о. Йосип Лозинський, Антін Павенцький, о. Антін Добрянський, о. Теофіль Павликів, Теодор Білоус.

Над ними у 3. ряді: о. Степан Качала, о. Іван Наумович, о. Михайло Курилович, Йосип Кравців, о. Іполит Дзорович, Микола Ковбасюк, о. Микола Устіянович. Вгорі (зліва доправа): Гриць Процак, Іван Лапичак, Лепалюк, Михайло Старух, Микола Лавринович, І. Карпинець.

Не фотографувалися ще такі послі: Федір Андрейчук, о. Софрон Витвицький, Антін Рогальський, Іван Рутецький, Василь Сеньків, Йоахим Хоминський.



Вид в карпатські гори

ЖИВІ ВІДГУКИ ДАВНИНИ

СЛАВНИЙ ГАЗДА КОСТИН ЛЕПКАЛЮК

Фотографія українських послів до першого Галицького Союму з 1861 року, призабута вже історія. На фотографії відомі тоді й опісля галицькі українці-патріоти, духовні достойники на чолі з Митрополитом Спиридоном Литвиновичем, громадські діячі, політики й письменники та немалий гурт селян-послів.

Польську шляхту виводило з рівноваги те, що українці (русини) вибрали таку велику кількість своїх послів, але ще більше те, що між послами було чимало селян. А що один із них звався Ковбасюк, то й всіх послів-українців поляки прозивали «Ковбасюками».

Вгорі між послами-селянами третій зліва гуцул із Старого Косова, Костин Лепкалюк, він же і посол із Гуцульщини до віденського парламенту.

Йому, Костинові Лепкалюкові, присвячені оці рядки. Йому та його потомкам, а зокрема його правнукові інж. Мирославу Лепкалюкові в Америці.

Прадід Мирослава, Костин, був не лише послом, суспільно-громадським діячем, але й багатієм-дукою на широку околицю Старого Косова. Був — «газдов». А назвати когось на Гуцульщині «газдов», — означало віддавати йому найвищу честь, «гонір і пошнівок», бо слово «газда» було синонімом найкращих особистих і громадських гуцульських чеснот, ознакою свого роду аристократизму.

Костин Лепкалюк був великим багатієм. Але не тим гордився він, а тим, що його «газдов» годним і передовим називали, на перше місце садовили, до його слів і порад прислухувались. У гуцула-газди не лише комори-кліті бу-

ли повні, була й голова повна розуму й розсудку, душа повна християнських чеснот, серце сповнене любови до всього рідного, до Бога й до всього, чим Господь Гуцульщину обдарував. Лише ноги гуцулів крутили пляями й стежками, але їх душі знали шляхи прості, не лукаві й не злобні, і ними ходили. Пильно дбалось, щоб із тих доріг не зійти на манівці, бо тоді газда переставав бути газдою. У газди все мусіло бути газдівське: жінка, діти й навіть слуги.

Таким газдою, славним на всі Карпатські гори, був Костин Лепкалюк із Старого Косова. Костин Лепкалюк, посол до Віденського парламенту й трикратно посол до Галицького Союму, а згодом його потомки відограли велику ролу у житті нашої Гуцульщини. Вправді, були й другі визначні діячі на Гуцульщині, які своєю працею збагатили культуру гуцулів, піднесли їх життєвий рівень та поширили й поглибили їх національну свідомість, але всеж таки перше місце між ними належить Костинові Лепкалюкові і його родові.

Між іншим прославив Гуцульщину по той і цей бік Черемошу Василь Девдюк, що заснував у Вижниці школу мистецьких виробів гуцульських, а в Старому Косові фабрику меблів у гуцульському стилі. Але й тут не обійшлося без допомоги й поради потомка Костина, д-ра Михайла Лепкалюка.

Прославив Гуцульщину прекрасними шкіряними виробами Якібюк, Шкрібляк виробами з металів, Куриленко школою тканин та гуцульських килимів в Косові, а Глібчуки будовою деревляних мостів, як міст над Рибницею, 18 метрів довгий, без підпор.

Меценатом таких письменників, як М. Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Крушельницький і другі був відомий на всю Гуцульщину парох Криворівні, о. Волянський. В його гостинному домі написано «Тіні забутих предків», «Камінна душа», «Рубають ліс» й інші повісті й поезії з гуцульського побуту. Гостинний дім о. Волянського відвідували І. Франко й М. Грушевський.

Та було це вже по смерті предка Лепкалюківського роду, Костина. Не було б Костина Лепкалюка, не наступило б скоро те, що прийшло на нашу Гуцульщину по його смерті.

Правдою ж було і є, що народ, який живе і далі жити бажає, черпає життєву силу й снагу від своїх предків, іде їх слідами й продовжує їх працю, росте і підноситься щораз вище.

Без підвалин, без фундаменту, не можна будувати дому для потомків. А таким «будівничим» на Гуцульщині був безперечно Костин Лепкалюк.

Залишив потомкам трівкий дім, а в ньому почуття людської і національної гідності та гордості, любов до всього рідного й готовість ставати в його обороні перед ворожим наступом.

Фотографія Костина Лепкалюка, сина Карпат. Глянеш на неї і мимоволі пригадується гуцульська співаночка:

Чорногора хліб не родить, нічим ї орати...

Та годує нас, легінів, як рідная мати...

Чорногора-Гуцульщина...

Вигодувала й Костина Лепкалюка. Добре й щиро, дала йому силу й красу до неї. З його постави та вигляду б'є сила, гордість і повага, з очей променіє вроджений розум, одідичена мудрість і газдівська повага. Перед нами справжній гуцул-«газда». Сила в красі, краса в силі...

Славилась бо наша Гуцульщина не лише горами-верхами, небес сягаючими, віковими лісами, повними всякого звіря і птаства та бистротечними річками й потоками, наземними й підземними багатствами, красою, якої ніде в світі не знайти, але й буйними-бутними, до безтями сміливими і відважними верховинцями-легінями, що ставали пізніше «годними» газдами, як Костин Лепкалюк.

Лепкалюк, мимо свого великого багатства й посольських почесей, був справжнім гуцулом. Його життя плило таким же руслом, як і других газдів-гуцулів, руслом Черемоша. Було воно гірське і буйне, як Черемош, а не сіре. Окутане й сповите чарами й дивами, не збагнене, не зглиблине. «Просте, звичайне, селянське життя» — казали. Але ж скільки було в ньому змісту! Скільки краси й життєвих мудроців. Якою багатою була душа гуцула! А в ній духові скарби, самотужки здобуті й передавані з роду в рід, із покоління в покоління, і пильно зберігані.

Тих скарбів не проміняв би був Лепкалюк за жодні багатства. Свого газдівського життя не заміняв би за «панське». Такий був Костин Лепкалюк, газда в Старому Косові.

БАГАЧ-ДУКА

Не було не лише в Старому Косові, але й в усій околиці, в Смодній, Черганівці і Вербівці газди, який міг би рівнятися багатством з Костином Лепкалюком. Багатство й маетки мов вода Рибниці, або вітри приносили йому в хату. Недаром шептали собі люди, що Костин має в бочці «дітька» й той допомагає йому збільшувати майно. Той чорт сидить в день у бочці під віком. Віка того ніхто не може підняти. Вночі дідько сам його підносить, вилазить з бочки й проходиться по газдівстві.

Одні вірили цьому, другі ні.

Але найшовся смільчак-мудрагель. Звечора підповз під бочку й обсипав її довкола попелом. Рано побачив і другим показав: на попелі сліди немов великої курки. Тепер то вже всі повірили, що Лепкалюк має дійсно чорта.

Лепкалюк же здобув багатство чесною працею, проворністю і розумом. «Мав голову . . .» — казали люди. Не кожний учений мав у голові те, що мав Лепкалюк.

В ньому було зібрано стільки життєвої сили в м'язах і в голові, що мусів виладовувати її, інакше луснув би. І Костин виладовував її в збиранні майна й нагромадженні багатства. На все був у нього час, сила, розум і охота. Та й любив землю і все те, що вона давала. Давала, але й вимагала важкої праці, яку Лепкалюк теж любив і без неї не міг жити. Землі мав дуже багато, в чотирьох селах. Орна земля і городи, а найбільше сіножатей, царинок, кішниць. Лепкалюк же займався годівлею і випасом худоби, — а все це вимагало багато сіна на довгі зими.

Та найбільше доходу приносила йому годівля расових гуцульських коней, званих «гуцуликами». На них був вели-

кий попит. Купували їх для цісарської стаднини і військової потреби, мандрували вони до Греції і на Балкани. Це приносило Лепкалюкові великі грошові доходи. Від австрійського уряду отримував ще субвенції за плекання коней. Для підрослих коней були в нього просторі загороди, для жеребців — окремо. Там вони могли ганяти день і ніч, навіть зимою, в часі морозів. Літом паслися коні на полонині, окремо від другої маржини. Для коней мав Лепкалюк окремих слуг. Слуг мав Лепкалюк багато. Був для них гострий і вимагаючий, але справедливий, хоч за найменший недогляд чи проступок карав. Слуги не нарікали на нього, любили й шанували, хоча й боялися його, бо знали його тверду руку. Перегинав через коліно й надавав стільки нагайок-«корбачів», що кілька днів не можна було сісти. Кожний слуга діставав в час свою заслуженину-«сембрилю», а до того ще й дарунки. Лепкалюк ніколи й нікого не кривдив, бо було б це не по-газдівськи.

Домашня, хатня робота була в руках, на голові й на очах Лепкалючки. Казали: «Ский газда, таку й газдиню для себе найшов». Ніхто не бачив її з «заложеними» руками, хіба часом у неділю чи свято, та й то не завжди. Не знала сама й слугам не давала спочинку й у зимі. Вдень на дворі, вечорами в хаті. О, ті довгі, зимові вечори!

Хоч Лепкалюк мав стільки грошей, що інколи і рахубу їх губив, то майже нічого купованого не було в його хаті. Все саморобне.

Лепкалючка з наймичками всю зиму до пізньої ночі пряли повісма на сорочки, вовну на сукно, шила й вишивала. Були й дві ткалі, що на домашніх варстатах ткали полотно, сукно, килими й ліжники.

А світлиця у Лепкалюка! Простора й прикрашена гуцульськими виробами з дерева, міді і мосяжу. Стань, дивись і подивляй! Куди не глянути, всюди багатство й краса, лад і порядок. Бо власником усього — газда Костин Лепкалюк!

А все ж таки найбільшою гордістю була в Лепкалюка полонина — Крента, що придбав її в далеких Карпатах, у Жабівських горах. Полонина велика і трав'яста. Є де ви-

пасати стада маржини, ботеї овець і табуни коней. Станути на верху Кренти і бачиш пів карпатсько-гуцульського світу у всій його красоті.

А нижче полонини, ген аж до Черемошу, темний ліс із усякою звіриною. Не потребує йти на звірину в чужий ліс, має її в себе. Ведмеді, вовки, не мало й дрібної звіринки. А Лепкалюк любить, ще й як любить, «стрільчити»! Не одного ведмедя вбив, не одного вовка трупом положив, не одну пригоду зі звіриною мав.

О, Крента, це його найбільше багатство, радість й гордість.

Як тільки сплили з гір весняні води, з верхів повіяв теплий вітер, а села заговорили про «полонинський хід», про вихід на полонини — Лепкалюк перший готов був до виходу. Він і його слуги, ватаг, бовгарі, вівчарі й конярі. Не було ще ніколи так, щоб Лепкалюка не було дома тоді, як горами неслась пісенька, повна радості і втіхи:

Скаж тота полонинка на весні весела,
Єк на неї йдуть овечки из кожного села.

Лепкалюк перший виходив із овечками й усею маржинкою із Старого Косова на Кренту.

На тиждень-два перед «полонинським виходом» був Лепкалюк уже в Старому Косові, лишаючи Львів чи Відень. Сам мусить «кочувати» маржину на Кренту. В нього слуги, але він мусить перший вступити на Кренту.

Крента, — втіха! Не мав часу на відпочинок по далекій дорозі, не було коли ставати на розмови з сусідами. Мусів оглянути все своє газдівство в чотирьох селах і розпорядити, де що сіяти, де і що садити. Весна ж лише раз у році! Забував про харч. Щойно перед вечором сідав за стіл. Як же все тут смакувало йому! Таких страв як наші, не купити у Відні за жодні гроші!

Похарчував і пішов поговорити ще зі слугами. Сьогодні середа, а в п'ятницю вирушати на полонину. Все мусить бути готове.

Помолився і пішов спати. Досвіта встає, ще всього газдівства не оглянув. Велике газдівство, великий труд і пра-

ця. Добрі коні потребують доброго візника й доброго догляду. Так і з газдівством... Тяжка праця вимагає сильних рук та розумної голови.

П'ятнонька... Ще сонце заспане, а в Лепкалюка вже рух і метушня. Виглянуло з-за гір, а Лепкалючка вже на брамі зі свяченою водою.

Попереду Лепкалюк на карому коні. За ним конярі з кіньми, бовгарі з волами, перед ними коровки й молодняк, там вівчарі з овечками. При переході в браму Лепкалючка кропить всіх і все свяченою водою. Позаду на коні ватаг, а за ним слуги з усяким приладдям і начинням: із мідяними кітлами, бочками й бочілками, з бербеницями, з сіллю в мішках і грисом — отрубами для худібки та й з усім іншим, потрібним на полонині.

Початок «походу» десь уже близько моста на Рибниці, а кінець ще в Косові.

Знають усі, хто це кочується на полонину.

Хто ж би, як не газда-дука зі Старого Косова, Костин Лепкалюк, якому нема пари ні багатством, ні розумом!

Перейшли Город, Соколівку і довгий Яворів. Заночують — сказав Лепкалюк — під Буківцем. Заночували. Слуги розклали велику ватру. Харчують, харчувати є що, в Лепкалюка не були слуги ніколи голодні.

Змучена худібка полягала. Слуги доглядають її на переміну. Коні спокійно гризуть молоду травичку, але сокоти треба їх перед вовками.

А на Буківці вовків немало! Тут темні ліси...

Лепкалюка не береться сон. Із пушкою на плечі обходить свою худібку. Покурює люльку, а зір свій пускає на гори. Хоч ніч, але небо зоряне, зірки розкидаються то сріблом, то золотом. Тою красотою покрив Карпати сам Господь-Бог, мистець над мистцями, майстер над майстрами. У днину сонцем, у ночі зірками засіяв. Лісам наказав рости й вгору пнятись, полонини травами покрив, щоб маржину травичкою в літі, сінцем у зимі, кормити. Ліси наповнив життям, щоб не було глухо. Рікам наказав водами шуміти й греміти, в бігу не задержуватись. Куди не повернутись, не поглянути, всюди Бог і Його святе око й вухо — все бачить і все чує. Поглянув Костин на окутані нічним сном рідні

гори, пригадав Відень. Хочеш там побачити Бога, мусиш йти в церкви-косцюли. А в нас, у наших горах? У нас є також церкви, але всі Карпатські гори, — це одна велика церква-святиня, що її збудував Господь і в ній пробуває.

Нитку думок Лепкалюка перервали коні. Неспокійні і збиваються у гурт. Лепкалюк знає: певно почули вовка. Зняв з плеча пушку з двома гострими кулями. Нараз бачить — біжить сарна а за нею вовк. Ось дожене її. Націлюється з пушки, обі кулі пускає у вовка. Вовк простягнувся на землі. Лепкалюк неаби-який стрілець. Сарна забігла в ліс.

Вистріли Лепкалюка перервали нічну тишу. Відгомін стрілів пішов верхами — відбився від одного й ударив у другий. І знову тиша. Один із бовгарів зняв із вовка шкіру — шкода залишати її, вона ще добра, зимова, вовки ліняться геть пізніше.

Заспокоїли розбуджену маржину та наполошені коні. До ранку далеко ще, можна прилягти й заснути. Задрімав і Лепкалюк. Перед сходом сонця було вже все готове до дальшої дороги. А дорога нелегка й «варівка». Стрімка, скалиста, камениста — з Буківця понад потоком, чути лише його клекіт. Щасливо зійшли з Буківця над Черемошем, з Варятину завернули в Криворівню, а з Криворівні в Жаб'є — Слупейку.

Тут треба знов спочити.

Лепкалюк зайшов до місцевого пароха, о. Софрона Витвицького, свого приятеля, теж посла до Сойму. Любив парох своїх гуцулів, гуцули любили його. Він і написав книжечку про гуцулів та їх архаїчне життя.

О. Витвицький зрадів гостем і не відпустить його скоро. Маржина струджена і голодна, може перебути на його царині.

Пристав на це Лепкалюк.

До пізньої ночі сиділи Лепкалюк і о. Витвицький при добрім вині на милій розмові.

Ранесенько роздякувався Лепкалюк із священником і казав ватагові йти на Кренту.

Сам сів на коня й поїхав наперед.

Мусить як газда перший бути на полонині.

Виїхав на своє царство. Привітало його шумом довоклішніх лісів, а він її радісним співом своєї душі. На вид полонини радість розпирає його груди. Усе, що бачить — його власність. Він тут пан, він власник усіх цих зелених просторів, що їм назва, Крента.

Оглянув стоїще, загороди й колешні. Немало шкоди наробила зима з її бурями і сніговіями. Багато праці буде треба, щоб усе направити й привести до порядку. До стаї не заходить, підоже на ватага. Вже чути іржання коней і погейкування бовгарів, уже видно маржину, натерханих полонинськими статками коней, вівчарів із овечками.

Ось усе вже коло стаї. А перед нею ватра. Її розложив Лепкалюк. Худібка мусить перейти через ту ватру. Такий предковичний звичай так має бути.

Відчиняє Лепкалюк стаю, але не заходить у неї, ні він ні ватаг. Газда мусить запалити живу ватру й занести її в стаю. Та до цього не можна вжити кресала й губки. Живу ватру треба «викликати», потираючи в себе два кусні сухої деревини.

Зробив це Лепкалюк, зайшов у середину стаї. Ватаг розгорнув вогнище з минулого року, в нього поклав Лепкалюк два загорілі кусники дров, на них кинено кілька сухих галузок і є вже в стаї жива ватра. Станув над нею ватаг, зняв з голови кресаню й відмовив шепотом молитву пра-предків. Слуги розтерхали коней й все повносили в стаю, одне поклали на землю, друге позавіщували на клинки — все має своє місце. А ватаг довго стояв перед ватрою, відмовляв «старовітські» молитви та закликав усі духи й всемогучі сили, щоб сокотили й охороняли людей й маржину від чарів, уроків, лиха й болі та звіря лютого.

Зарубав сокирою ватерник ,розгорнув горіючу ватру й верг у неї стару підкову. Увесь час шептав молитви й заклини. Доярі подоїли корови й внесли молоко в стаю. Ватаг зготовив кулешу й виверг на кружск, заварив молоко й поналивав у кубки, — це вечера на сьогодні.

Бриндзя з кулешою, вурда й жентиця буде щойно завтра. Такий харч буде все літо, лише в неділі і свята буде бануш, кулеша на сметані. Інколи буде й м'ясо, коли вівця чи ба-

ран зломить ногу, або ведмідь уб'є маржину, а його відженуть від м'яса, чи вб'ють.

Маржину й вівці загнано в загороди й кошери — бовгари й вівчарі спатимуть у застайках, конярі будуть сокотити коней.

Ніхто не спатиме твердо. Раз, що ніч із весни ще дуже холодна, друге — звір проголодався за зиму, ласий на свіже м'ясо, треба бути перед ним варивким і сокотливим.

Полонини не сплять. З верхів на верхи несуться вистріли з пушок і пістолів, крики, свисти, грання в труби й роги, удари в мідяні бляхи, переक्лики бовгарів і вівчарів.

Рано-ранесенько все вже на ногах.

Вівчарі на струнках доять вівці, бовгари — корови в кошарах. Буде з молока бриндзя, вурда, жентиця, буде й масло. В цьому то вже «голова» ватага й підобраних послугачів.

Поснідали, помолились й кожний до своєї роботи.

А в перших днях на полонині дуже багато праці. Першим прокинувся Лепкалюк. Оба з ватагом вийшли зо стаї, звернулися в сторону, звідки мало показатися сонце. Моляться, б'ються в груди, кланяються до землі.

По сніданні — гаряча робота. Направа загород і кошер, застайок і струнок. На місце підгнилого вориння треба дати нове, вбити нове кілля. Усього дозирає Лепкалюк. Він і повизначував, де будуть пастися воли, де корови де молодняк, а де коні. Ба, треба й визначити місце, під царинку та під сіножать, якщо б під осінь захопив полонину сніг або мороз. На все треба бути готовим, маржина не сміє голодувати.

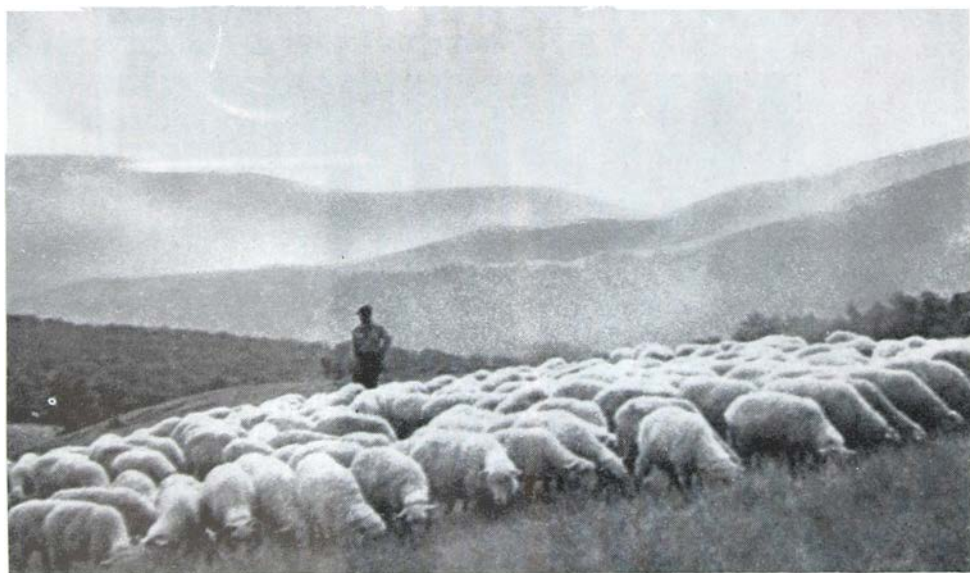
Перед вечором вийшов Лепкалюк на верх полонини. Сонце знизилося, озолотило полонину, маржину й овечки, що їх вівчарі навертають д' стаї.

Зняв Лепкалюк кресаню з голови. Він у Карпатській святині, на своїй Кренті. Біля нього проходять його овечки, скубуть молоду травичку.

«Полонинко, гордовинко, чо'ес загорділа?
Ци не тими овечками, шо ес стільки вздріла?»



*Вид із Кренти на Чорногору - Гаджину, Говерлю, Гомул
і Кузьмінську*



На полонині



Лепкалюків ватаг на Кренті



Осіннь, час залишити полонину

Мабуть, що так.

«Полонинко, ти горда моїми овечками, що їх годуєш, я гордий тобою, що мене великим, багатим газдою робиш.»

Ранком другої днини вийшов знов Лепкалюк пройтись по своїй Кренті. Йде, бачить, овечки чогось неспокійні, воли й корови порикують, коні пофоркують. Знає Лепкалюк, що це. Розглядається, а там — «вуйко» виглядає з ліса, голодний. Лепкалюк без пушки. Бігом у стаю. Пушку на плече, те саме робить й ватаг — біжать у сторону ліса, звідки визирає «вуйко».

Та вуйко, видно, старий, не дурний. Відчув небезпеку й заховався в лісову глибину.

Та він готов наробити немало шкоди. Треба конче знищити шкідника.

Один баран зломив ногу, його треба зарізати. Каже Лепкалюк занести того барана на те місце, звідки показував вуйко свою космату голову.

Засідають оба, Лепкалюк і ватаг, на старій смереці, певні, що вуйко прийде до барана. Довго ждали, але таки діждалися. Чують, іде, бачать, розглядається, нюхтить. Підходить до барана, а вони кулі в його серце. Заревів, підбіг кілька кроків і впав трупом.

О, добра й смачна була того вечора вечеря.

Баране м'ясо і ведмежі лапи.

Лепкалюк побув ще кілька днів на полонині і мусів вертати в село. Там же не закінчені ще весняні роботи.

Тяжко було йому працювати Кренту. Попрацав її і слуг, розпрощавсь з ватагом, сів на коня і з Кренти в Жаб'є, а звідти в Косів.

Відвідає Кренту аж по сінокосах. Сінокоси — це найважливіше «жниво» в Лепкалюка.

Увесь час був зайнятий, щойно на Зелені Свята міг відпочити, зійтися з приятелями і «набутися».

Прийшли сінокоси — Лепкалюк, то в Сподній, у Вербівці, то в Черганівці.

Рахує дні, коли зможе вибратись на Кренту. Але ж мусів поїхати перед сінокосами ще й на засідання Сойму. Закінчив сінокоси, сіно в стогах, сухе, зелене, — буде чим перезимувати худібку.

Тепер на полонину! Натерхав коня всяким добром, треба ж обдарувати слуг на полонині. Взяв для них і горілки. На другого коня соли й отрубів для худібки. Кукурудзяної муки на кулешу післав перед тим. Як же раділи і тішилися «полонинники», вглядівши свого газду та ще й з «пригiстним» — подарунками! Це було велике «свято» для них! У сопілки грали, співали й танцювали, як ще й «горівочки потегнули» ...

Тиждень перебув Лепкалюк на своїй полонині, пожив полонинським життям — не міг налюбуватися ним. А вже найбільше любувався полонинсько-верховинськими ночами місячними-зоряними. Все спить, припочиває, але Лепкалюк із пушкою на плечі полониною ходить, блукає. Десь хтось там у трембіту заграє, затужить, у ріг затрубить, сова відозветься, пугач закричить, вітер завіє, ліс зашумить, ведмідь зареве і знов тиша.

Пізно, пізно йшов Лепкалюк у стаю спати, вранці прокидався з короткого сну. Поснідавши і знову на полонину, — не міг усидіти в стаї. Ходив, говорив, із вівчарами і бовгарами, заходив у велику загороду, де паслись його коники-гуцулики, гладив їх гриви, говорив до них ... Він знав їх — вони знали його.

Мило й радісно на полонині, але ж треба було їхати «на доли».

Раненько попрощавсь і поїхав. Відвідає полонину аж осінню

*

На «долах» павутиння снується пожовклими стернями, віщує осінь, а в горах бувають уже ранні приморозки.

От Лепкалюк виїхав втретє на полонину. Треба готуватись до повороту в село. Ранками уже іней на деревах. Мерзнуть вівчарі ночами в застайках, але сонечко осіннє має ще силу, проганяє іней і приморозок, маржина дальше скубе поруділу травичку.

Одного ранку прокинувся Лепкалюк, виглянув на двір, а його полонина біла-білесенька. Осінній вітер навіяв із Чорногори темних хмар, а з них посипався сніг.

На полонині два стоги сіна. Наметали сіна для маржини і для коней. Ще одну ніч треба перебути на полонині. Вечором приготування було закінчено. Будзи, які ще були, набито в бербениці, вурду також. Скоренько пішли спати. А раненько покормили худібку. Лепкалюк дає накази. Все приладдя і начиння «терхати» на коней, нічого не забути й не лишити. Стаю залишити в порядку, все позамітати. У ватернику погасити ватру. Не сміє залишитися найменша іскорка, а то могло б бути «нещісте». По відході з полонини зайде в стаю та «жесна» Мара і шукатиме в ватернику іскорок. Найшла б їх, роздмухала б ватру й пустила би з димом стаю і все навколо неї. Відколи гори з полонинами, в них проживає та Мара. Її треба сокотитись.

— Все готово!

Ватаг прошепотів молитву. Лепкалюк дав знак до походу.

Як на весну весело витали полонину, так тепер ще сумніше прощали її — сиротою залишають її. Повіють вітрибурі, прикриють її снігами й буде під ними стогнати — з тугою весни вижидати. Не скоро діждеться її! Верховинські зими довгі.

Заграв ватаг у трембіту — Лепкалюк сказав:

— З Богом у дорогу!..

І пішли вниз Крентою.

СТАРОВИННІ КОЛЯДИ ПО ДОВБУШЕВИХ ЛЕГІНЯХ В РОДІ ЛЕПКАЛЮКІВ

У світлиці Костина губились очі на виробих мистецьких рук гуцульських. Але кожному впадала в вічі велика срібна люлька під образами. Та не всі знали, що це за люлька та чому вона на почесному місці. Лепкалюк лише декому оповідав про неї. Казав: — «Це люлька Олекси Довбуша, дорога пам'ятка по ньому».

— Одної ночі відвідав був Довбуш із своїми легінями Кути. «Газдував» там до ранку. Не мало страху нагнав кутським ляскам-панкам. Не скоро забудуть його.

Вчасним ранком вирушив із легінями на Косів.

«Щоби Кути не минути й до Косова повернути...»

В Старому Косові дозволив легіням розійтися по газдах, відпочити й підкріпитися.

Сам зайшов до свого приятеля, Семена Лепкалюка, мого діда.

Семен зрадів, побачивши дорогого гостя, Олексу. Попросив його сідати, а Семениха метнулася і через хвилину була перед Довбушом гаряча страва. Кланяється Довбушові й просить харчувати. Похарчував Довбуш, подякував за сніданок, витягнув з-за чересу срібну люльку, щоб закурити. Семен поклав у люльку свого тютюну. Тютюн міцний, витискає з очей сльози. Семениха — грани з печі в люльку.

Курить Довбуш і оповідає Лепкалюкові про свою гостину в Кутах. Задумує відвідати нині ще й Косів, погостювати у ньому й «обчистити» косівських панів із золота і срібла. Курять люльки, говорять, на милій розмові проходить час.

Аж тут вбігає задиханий синок Лепкалюка, Дмитрик.

— На вулиці говорять люди, що з Косова йдуть ляхи з гайдуками. Люди втікають, хто куди!

Верг Довбуш люльку на стіл. Вибігає на двір, свище три рази на своїх легінів, глядить, чи його зброя — пушка на плечах, пістолі за чересом і сталева бартка в порядку.

Хвилинка-дві й уже всі легіні як один біля свого ватажка.

— Хлопці! Розбігтися по обох боках дороги. Заховатись поза вуглами хат, задеревіти та ждати гостей з Косова! Наближаться, — привітати їх по-нашому, по-опришківськи! Пішли!»

Усе відбулося як наказав Довбуш.

Як наблизилися гайдуки, посипали на них легіні кулями із пушок і пістолів, а відтак верглися із бартками. Потекла кров, кількох гайдуків упало на дорозі, а решта втекла в ліси.

Вільна дорога в Косів. Пішов нею Довбуш. Погуляли в Косові, ой, погуляли, ген аж поза полудне. Перед вечором вернули в Старий Косів і заночували. Довбуш у Лепкалюка.

Повечеряли та спати й не думали. Сиділи, люльки курили, медок попивали й повістували. Говорив Довбуш, як то воно буде, коли прожене ляхів і всю чужу нехар не лише з гір Карпат, але й з «долів» і все буде знов, як було колись. Буде «Боже та й наше».

А Довбушові легіні, «потанцювавши» з гайдуками, танцювали в сусідському домі з молодичками — танцювали поза північ. Але раненько всі зголосилися у ватажка.

Довбуш, працюючись з Лепкалюком, подарував йому ту срібну люльку, що вчора, вибігаючи з хати, «відбіг» її на столі.

Дмитрові подарував золотого дуката.

Ці дві пам'ятки по Довбушові переходять у Лепкалюківському роді по «сьогодні». Люлька на стіні під образами а золотий дукат у срібній «карабушці»...

Відходячи, Довбуш обіцяв загостити до Семена Лепкалюка на Святий Вечір. Приобіцяв і прийшов із своїми легінями, щоб Семенові заколядувати. Ті коляди залишились в нашому роді до нині — їх колядують мої слуги мені і моїм сусідам. Тих коляд не вільно забути! Це ж пам'ятка по Довбушові і його легінях...

Заколядував Довбуш зі своїми легінями Семенові Лепкалюкові а той попросив їх сідати за заставлені всякими стравами столи. Дванадцять їх, а всі пісні. Так має бути на Святий Вечір... Похарчували, помолились, подякували газді й газдині. Лепкалюк поклав на стіл кілька «бутлів» питного меду — гості пили й колядували. А коляд знали багато. Та з них «затемив» син мого діда, мій дедя Василь, лишень кілька. Від нього перейняв їх я, від мене мої сусіди та мої слуги.

Довбушові опришки пішли досвіта до церкви, там колядували, а голос Довбуша вибивався на перше місце. По Службі Божій «набувалися» у Лепкалюка Семена до пізнього вечора. Ой, ті опришківські «набутки» — забави! Про них і досі повістують. Довбуш і його легіні «роздекувавшись» з Лепкалюками, пішли з колядою до знайомих у Смодній і Черганівці, а звідтам подались верхами в Ростоки...

Оце все оповів Костин Лепкалюк своїм приятелям.

*Коляда,
що її співав Довбуш і його легіні, Семенові Лепкалюкові
на Святий Вечір:*

Ци дома, дома наш годний газда, —
 Ой, дай Боже!
Ой дома, дома та не сам собов,
 Ой, дай Боже!
Та й не сам собов, з своєв газдиньков.
 Ой, дай Боже!
З своєв газдиньков, та й з діточками.
 Ой, дай Боже!
Із діточками та й з сусідами-приятелями!
 Ой, дай Боже!
Ой, сидит собі по конец стола,
 Ой, дай Боже!
По конец стола та яворового,
 Ой, дай Боже!
На тім столику скатерть біленька,
 Ой, дай Боже!
На тій скатерці кручен колачик,
 Ой, дай Боже!
Кручен колачик з ерої пшениці,
 Ой, дай Боже!
З ерої пшениці, всеї пашниці,
 Ой, дай Боже!
Ой, прилетіла нам зозулечка,
 Ой, дай Боже!
Тай сіла собі край віконечка.
 Ой, дай Боже!
Ой, сіла, сіла, ела кувати,
 Ой, дай Боже!
Ой, годний газдо, вийди из хати.
 Ой, дай Боже!
Тай тут знайдеш ти радість коло хати.
 Ой, дай Боже!
Вам си коровки всі поположали,
 Ой, дай Боже!

А всі телички вам породили.
Ой, дай Боже!
А телички ті всі красистенькі.
Ой, дай Боже!
Вам си овечки всі покотили,
Ой, дай Боже!
А всі єгнички та породили.
Ой, дай Боже!
А по цій мові пустіт до хати
Ой, дай Боже!
Пустіт до хати, заколідувати.
Ой, дай Боже!
На дворі мороз, стояти не мож...
Ой, дай Боже!

Обое Лепкалюки відчиняли двері, низенько кланялися і просили колядників у хату.

В хаті колядники колядували й синам Лепкалюковим, старшому Василькові, молодшому Дмитрикові.

Для старшого сина, Василька:

Гречний Васильку, підходи до нас і послухай нас,
Ой, дай Боже!
Хочемо тобі заспівати, заколідувати.
Ой, дай Боже!
Гордуєш конем перед королем
Ой, дай Боже!
Такого коня нема в короля.
Ой, дай Боже!
А в того коня золота грива.
Ой, дай Боже!
Золота грива, срібні копита.
Ой, дай Боже!
Срібні копита, шовковий хвостик.
Ой, дай Боже!
Ой, коню, коню продам я тебе.
Ой, дай Боже!
Продам я тебе за сто червоних,
Ой, дай Боже!

Гадай, погадай, мене не продай.
Ой, дай Боже!
Подумай собі, пригадай собі...
Ой, дай Боже!
Як я тебе ніс аж з трьох облогів.
Ой, дай Боже!
Ой, із одного тай з турецького,
Ой, дай Боже!
Ой, із другого тай з угорського,
Ой, дай Боже!
А із третього тай з цісарського,
Ой, дай Боже!
За нами кульки, як дрібні бджілки,
Ой, дай Боже!
А ек я скочив, все то проскочив.
Ой, дай Боже!
Чорнеє море та перескочив.
Ой, дай Боже!
Срібне копито ніде не вмочив,
Ой, дай Боже!
Свого пана з себе не вронив.
Ой, дай Боже!
А як я те ніс та з угорського,
Ой, дай Боже!
За нами з гармат як дрібненький град.
Ой, дай Боже!
А ек я скочив, все то проскочив,
Ой, дай Боже!
Срібне копито ніде не вмочив,
Ой, дай Боже!
Свого пана з себе не вронив.
Ой, дай Боже!
А як я те ніс та з цісарського,
Ой, дай Боже!
За нами кульки як дробен дощик.
Ой, дай Боже!
А ек я скочив, все перескочив,
Ой, дай Боже!

Срібне копито та не замочив.
Ой, дай Боже!
Свого пана з себе не вронив.
Ой, дай Боже!
Срібне копито камінь лупає
Ой, дай Боже!
Шовковий хвостик все вимітає
Ой, дай Боже!
Пишний Васильку, приступи ид нам
Ой, дай Боже!
Пристипи ид нам та подекуй нам
Ой, дай Боже!
Ой, що ж ми тобі та колідували, тобі співали,
Ой, дай Боже!
Роди ти Боже в городі зілле.
Ой, дай Боже!
В городі зілле все зелененьке,
Ой, дай Боже!
В хаті весілле все веселеньке,
Ой, дай Боже!
А за цим словом будь нам здоровий,
Ой, дай Боже!
Васильку пишний, легіню годний.
Ой, дай Боже!

Коляда Дмитрикові Лепкалюковому:

Гречний легіню, паничу Дмитре,
Ой, дай Боже!
Просимо тебе сідай коло нас.
Ой, дай Боже!
Сідай коло нас, та послухай нас.
Ой, дай Боже!
Хочемо тобі та заспівати, заколідувати.
Ой, дай Боже!
Ой, рано, рано, кури запіли,
Ой, дай Боже!
Ой, іще ранше наш Дмитрик устав.
Ой, дай Боже!

Ой, устав, устав, три свічки всукав.
Ой, дай Боже!
При одній свічці личенько вмивав.
Ой, дай Боже!
При другій свічці красно си вбирав,
Ой, дай Боже!
При третій свічці коника сідлав.
Ой, дай Боже!
Коника сідлав в дорогу рушав.
Ой, дай Боже!
Ой, вдарив же ним попід Хотінец,
Ой, дай Боже!
Попід Хотінец битий гостинец.
Ой, дай Боже!
Хотінци кажут, то наш пан їде,
Ой, дай Боже!
А мати каже, це мій син їде.
Ой, дай Боже!
По чім си береш, его пізнаєш?
Ой, дай Боже!
Ой, я си беру, его пізнаю,
Ой, дай Боже!
Его пізнаю по сорочечці:
Ой, дай Боже!
На нім сорочка ек лист тоненька,
Ой, дай Боже!
Ек лист тоненька, ек біль біленька.
Ой, дай Боже!
Де вона прана, в края Дуная.
Ой, дай Боже!
Де вона кручена, в коня в копиті.
Ой, дай Боже!
Де вона сушена, в тура на розі,
Ой, дай Боже!
А де вбирана — в мами в коморі.
Ой, дай Боже!
Гречний Дмитрику, приступи-ко д'нам,
Ой, дай Боже!

Пристипи и д'нам, та подекуй нам,
Ой, дай Боже!
Шо с ми співали-колідували.
Ой, дай Боже!
Рости на втіху своїм родичам,
Ой, дай Боже!
А коліду дай колідникам.
Ой, дай Боже!

*

В нікого мабуть не святковано настільки величаво й гучно Різдво як у Костина Лепкалюка. Кілька днів перед святами приготувлювались до них. Як казали — «пахло тут уже светами». Лепкалючка зі служницями-помагачками варила й пекла, ватра в печі не вигасала. Слуги й поза хатою мали повні руки роботи. Лепкалюк не сидів, ходив по газдівстві, доглядав усього в Косові, у Вербівці, у Смоднім і Черганівці. Все й усюди має бути так, як бувало за деді і діда. Не лише газди й слуги, але й худібка й уся живина мають знати, що це Святий Вечір і Різдво Христове, велике рокове свято.

Днина перед Святим Вечором... На газдівстві Лепкалюка «кипить». Все мусить бути святочне, все на своєму місці.

Ще година-дві й станеться чудо з чудес. Лепкалюк дає наказ слугам готувитись до Святої вечері. Засядуть до неї всі разом у світлиці.

Ось вони вже й готові. Помиті, зачесані, в білих льняних сорочках, у вовняних «гачах», підперезані чересами з лискучими спражками, з новими постоломи на ногах, із киптариками на плечах.

Ждуть першої зорі. Побачили її, ясну, світляну!

Лепкалюк дає знак заходити в світлицю.

Сам стоїть ще якийсь часок на подвір'ю. В руках у нього сніп пшениці. Стоїть, задивлений у ту першу зірку. Здається, бачить: відкривається небо над горами... А там Матін-

ка Божа з Сином Ісусом на руках, опускається з неба на землю.

«На високій горі зізвізда си з'явила, . . .

Де Пречиста Діва-Мати сина породила . . .»

Бачить її, спів ангелів чує: « . . . Слава во вишніх Богу» . . .
Повільними кроками заходить Лепкалюк у світлицю.
Трикратно вітає зібраних:

— Христос си раждає!

Тричі відповідають:

— Славіте Єго!

Лепкалюк кладе сніп пшениці на «покутті», під образами. Відмовляє молитву, за ним усі. Сідає, сідають і другі.

Чотири столи в світлиці. На них сінце, прикрите скатертями. На кожному столі груба, висока свічка воскова горить. Миски з кутею, осолодженою медом. По куті борщ із грибами-крепликами, нові, деревляні ложки. За борщем голубці з кукурудзяних крупів з олією. Потім пироги — вареники капустяні, картопляні, маков'яні. Так дванадцять страв.

Встали, помолились.

Лепкалюк каже принести на стіл питний мед. Випили по одному, а там і по другому пугареві старого, кріпкого меду й заколядували. Газді, газдині та їх дітям.

Колядували самих старовинних коляд, не забули й коляд Довбушевих. Колядував і Лепкалюк. Колядували довго. Спати не годиться, не «елоси». Колядували й даліше жарти строїли, веселились. Так ген аж до понадранку.

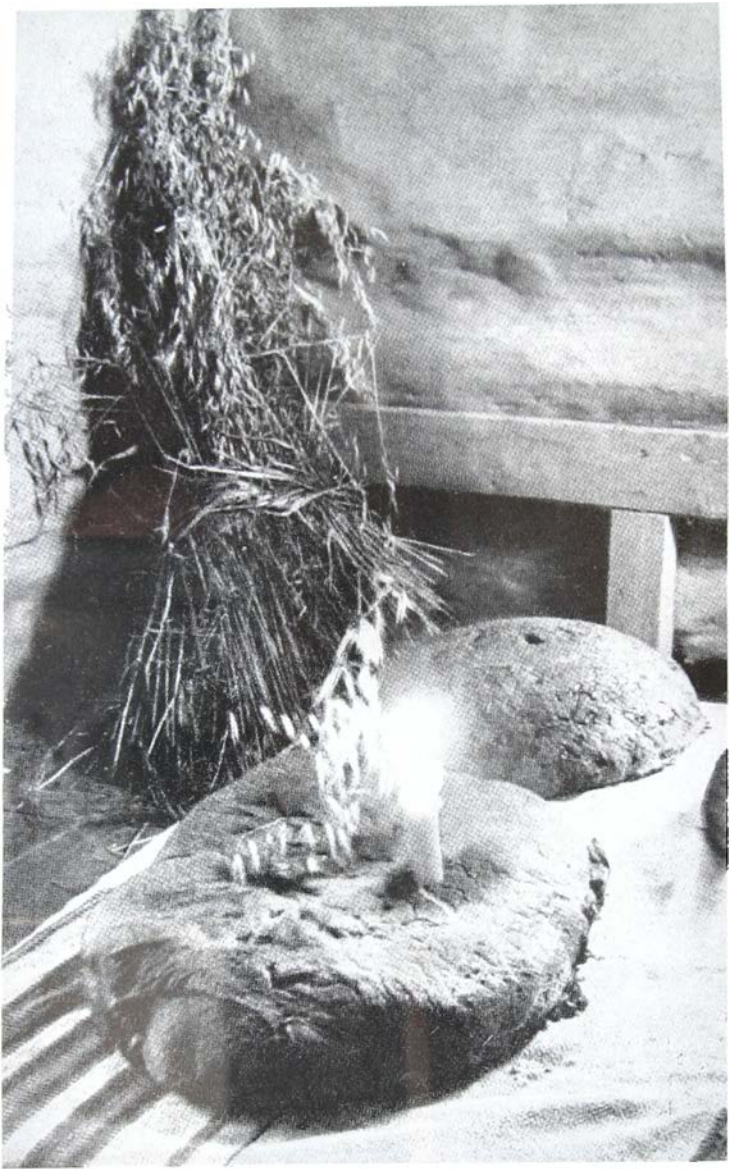
А там відозвались церковні дзвони. Найперше той великий, що його купив Лепкалюк. За ним менші.

Не дзвонять — а грають, людей в церкву скликають.

— Ідіть, спішіть, новонародженого Христа привітати, Його Матінці, Діві Марії, поклін віддати.

Голос дзвонів ударив у ліси, гори, відбився від них, вернув у село й понісся полями, городами.

Зароїлися вулиці й вулички святочними людьми в білих кожухах. Скрипить сніг під ногами, мороз сідає на вуса мужчин, рум'янить лиця жінок і дівчат. Спішіть і Лепкалюк із газдинею і всією челяддю у церкву. Церква повна. Священик править, люди співають. Скінчилась Служба Бо-



Символи Різдва в гірських карпатських селах: вівсяний невимолочений сніп (дідух) і хліб з вівсяним колоском та запаленою свічкою



«Кізли» в Черногорі



Зима над Черемошем

жа — загриміла церква колядами, стряслись її стіни. Все колядує. Церква, святі на її стінах і ангели.

Вертають із церкви. Не в хату, а до худібки заходять, напоїти її і погодувати.

Лепкалюк відпускає тепер своїх слуг. Розходяться, хто куди. Різдво. Кожний святкує його в себе, зі своїми.

Святкує Різдво і Лепкалюк із своєю родиною.

А друга днина Різдва, це днина коляд.

Одні колядники відходять, другі приходять. Так від ранку до пізнього вечора. Всі відходять обдаровані Лепкалюком. Увечір приходять ще одні, останні колядники — старі, ву-саті газди.

Гостить їх допізна Лепкалюк медом і вином.

Приходить третя днина Різдвяних Свят.

Святого Стефана.

Днина гостей, днина забави й набутку. Бенкет у Лепкалюка.

По вечірні світлиця Лепкалюка повна гостей. Це самі чільні, передові газди. На столах добірні харчі, печене й варене, та й деякі напитки — дороге мадярське вино перлиться в пугарах.

Попивають винце, ведуть розмови й колядують. ... Воскресла давнина, встали з гробів пра-предки й колядують. У Лепкалюка різдвяно-святочний набуток, бенкет. Аж до передранку.

Такі набутки-бенкети міг і вмів справляти лише Костян Лепкалюк, багач-дука, посол, політик, оборонець і захисник прав Гуцульщини.

Скінчились Різдвяні Свята, прийшов Новий Рік... Із самого ранку відвідувачі з новорічними побажаннями...

Сій си, роди си, жито, пшениця.

На щісте, на здоровле, на цес Новий Рік...

І знова повна світлиця гостей — знов гостина.

А за Новим Роком Щедрий Вечір із щедрівками, Йорданські свята — Відорші. Водосвяття. Перший при священику з різьбленою, позолоченою трійцею в руках Костян Лепкалюк. На Відорші в Лепкалюка знову набутки.

Так то опроваджував Костин Лепкалюк зимові свята. Гучно, величаво — за старими предківськими традиціями, звичаями й обрядами...

ПОСОЛЬСЬКІ ПРИГОДИ КОСТИНА ЛЕПКАЛЮКА

Вернув Костин зі Львова. Засідання Сойму тривало довго. З нетерпеливістю очікували його повороту в Старому Косові і в сусідних селах.

В неділю по Службі Божій його світлиця повна газдів. Хотіли почути всі новини зі Львова і Сойму. Лепкалюк розповів.

А потім про свої пригоди.

— «Іду до Львова, як звичайно, моїми найкращими гуцуликами, не підганяю їх, заїду на час. Оглядаюсь, за мною їде хтось каретою — певно панисько, може граф, шляхтюра. Панисько в кареті, на козлі стангрет, коло нього льокай. Стангрет махає батогом, кричить:

— З дороги, хлопе, не бачиш, їде пан граф! З дороги, мужику, сякий і такий!

А я кониками впоперек дороги. Не поїдеш, пане, далше, або в рів заїдеш.

Задержує стангрет коні, зіскакує з льокаєм із козла й до мене. Зіскакую і я. Одного слугу панського за карк і в рів мечу, — другого на нього, та так «злегка», щоб не скоро вилізли з рова.

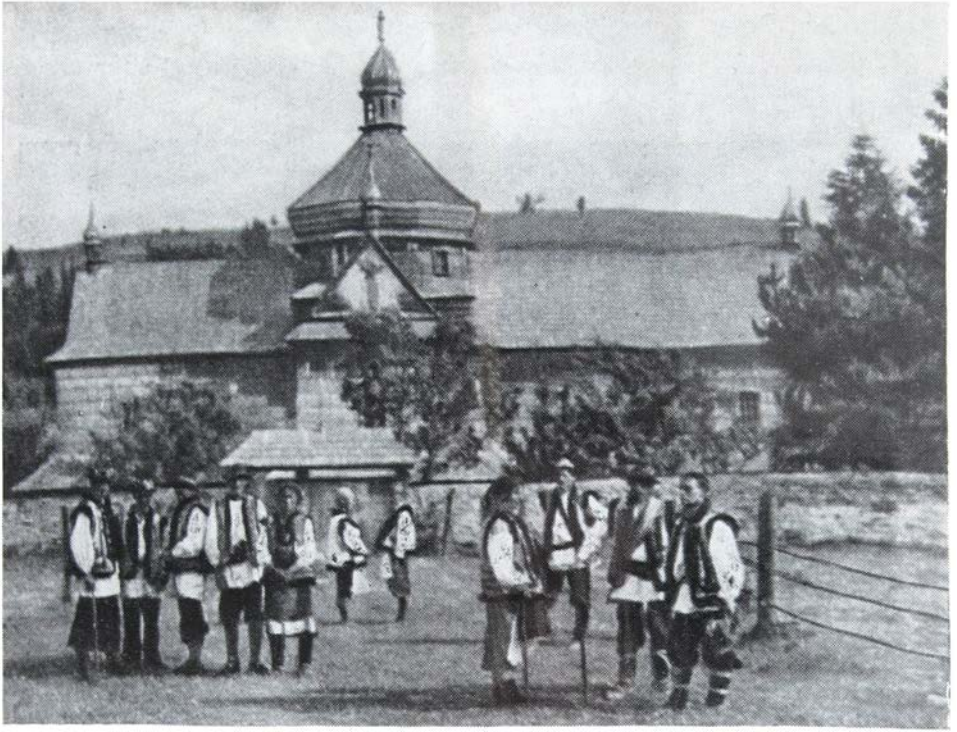
А пан? Той вилазить з карети, в руці пістоля. Та не встиг націлитись в мене, а я вже при ньому. Вириваю з руки пістолю і мечу геть на поле. Розглядаюся, а недалеко за дорогою, не дуже глибока болотниста баюра. В ній хляпаються гуски й качки. Не думаю багато, — паниська ловлю попід боки і у баюру. Не втопиться, лише скупається в болоті.

Вискакую на мій візок, цмокаю на коники й лечу вітром у сторону Львова.

Не догнати панові Лепкалюка з його гуцуликами! І не догнав!



Зимом до церкви



Літом під церквою



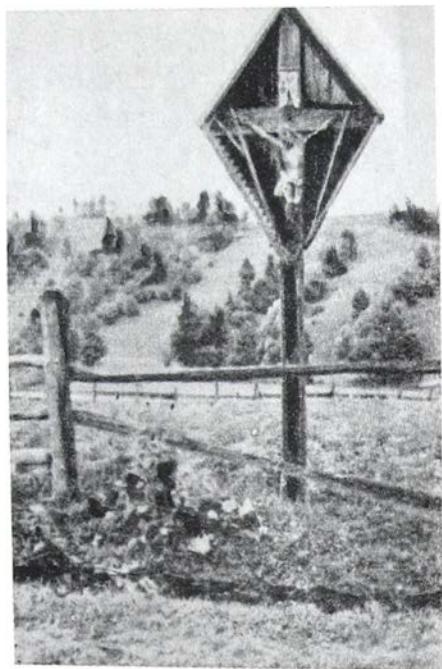
Фрагмент свячення пасок на Гуцульщині



Свячення овочів



Гуцульське свято



Хрест при дорозі в полонину



В церкві в Криворівні

А у Львові не найшов «сякого-такого» мужика...

Варто було побачити Лепкалюкових гостей, коли слухали оцю пригоду з графом. Які ж горді були своїм Лепкалюком!

А він розповідав їм ще про одну пригоду. «Було це у Львові в Соїмі. Як заходиться у соймову залю, треба вперед іти довгим й широким коридором. Іду я серединою того коридору. Напроти йде череватий польський панисько. Йде просто на мене, думає, що я вступлюсь йому з дороги. А я цього і в гадці не маю. От-от зударимося оба. Кричить панисько: — «З дороги, хаме!» А я на це даю панові такі два гарячі поличники, що він мало не простягся на коридорі.

Зробився крик і метушня. Кількох поляків кинулося на мене. Та я повідкидав їх від себе, як мух. Не один із них буде довго пам'ятати «хамську» руку, мужицьку».

Граф не міг викликати Лепкалюка на поєдинок, бо це не чуване, щоб «пан» та поєдинкувався з «хлопом»... Справа пішла в суд. Станули граф і Лепкалюк перед судом, оба зі своїми свідками. Справа ясна. Пан образив Лепкалюка словом, назвавши його «хамом», а Лепкалюк пана чинно, давши йому два поличники. Три рази відбувалась судова розправа. Суддя, поляк, мав велику охоту засудити Лепкалюка. Хто ж таке чував, щоб хлоп посьмів приложити порепану руку до панського гладкого «личка»? Так, але Лепкалюк, це не звичайний собі «мужик»? Посол до сойму і парламенту, доставець коней для цісарської стаднини, знайомий з міністром у Відні. До того ще Лепкалюк заявляє, що проти несправедливого суду у Львові він віднесеться до найвищого суду у Відні. Не мало насушив собі голову суддя, вкінці таки видав присуд: граф заплатить за словну образу Лепкалюка 25 ринських, а Лепкалюк за чинну образу графа 50 ринських. На цей присуд не погодився ні один, ні другий — віддали справу вищому, а потім передали її найвищому судові у Відні. Там ломили собі судді голови, не могли зрозуміти слова «хам» і не найшовся ніхто у Відні, хто зумів би його перекласти на німецьку мову.

Про це писали й газети — Лепкалюк став голосним.

Невідомо, як закінчився б той процес, як би до того не вмішалась вища сила.

Коли граф ішов на ще одну судову розправу, впав трупом на вулиці Відня. Кажали — вмер на удар серця. В нас — інакше кажуть. А що спадкоємці графа не хотіли продовжувати його процесу, то й суд відложив справу «ад акта».

На сесії парламенту до Відня їздив Лепкалюк ще з кількома послами-селянами кіньми. Коні треба було кілька разів змінити. Подорож тривала довго, в дорозі бували різні пригоди.

Одного року тривала зимова сесія парламенту дуже довго. Щойно перед Великодними святами повернув Лепкалюк у Косів. Газди в Косові і з сусідніх сіл не дали йому навіть відпочити. Вечором була світлиця знову повна. Запитам не було кінця, все хотіли знати: про Відень, цесаря, міністрів, парламент і наради в ньому. Лепкалюк оповідав про важніше й цікавіше, а закінчив пригодами.

Як вовк взимі, або медвідь під весну, прибув Костин голодний до Відня. Його товариші-посли поїхали в глибину міста, а він зіскочив з воза при першому, не дуже «панському» ресторані. А що було діло вечором, то було повно гостей й деякі на підпитку. Як Лепкалюк увійшов в ресторан, всі звернули очі на нього: він же був у своїй селянській одежі, якої віденчуки досі не бачили.

— «Бачу вільне місце при столі, сідаю. Підходить послугач. Замовляю два фунти присмаженої ковбаси з капустою та й фляшку найдорожчого вина.

Почули це віденчуки та й зробили великі очі. Підождав я трохи й передо мною їжа й вино. Харчую й попиваю вино.

Аж тут підходить до мене один віденчук, за ним другий і третій, а всі три вже добре п'яні. Починають насміхатися з мене. Один тягне кутаси, що звисають з мого сердака, другий поклав руку на моє плече, а третій пробує зловити мій вус. Того було мені забагато. Зловив одного за плечі, відчинив ним двері і верг так, що не легко міг піднятися, другого виверг на двір через велике вікно, третій заліз під стіл. Я витяг його звідти і післав за тамтими.

Кількох п'яних кинулось на мене з кріслами, та я вирвав крісла і поломив на їх плечах. З'явилась поліція з криком і погрозами. А я поліцаєві посольський документ під ніс . . .

Поліцай зажадав від власника ресторану, щоб той розповів йому правду. Вислухавши правду поліцай «вдарив копитами» переді мною, засалютував та пішов.

Я казав подати рахунок разом з поламаними кріслами та подати ще пугар вина.

Встаю. Хазяїн уже замовив фіякра для мене, кланяється кілька разів і просить, щоб ще колись зайшов до нього на вечерю... Така то була моя вечеря в ресторані на передмісті Відня... Про це писали потім віденські газети. Хвалили гуцула з Карпат. Умів оборонити свій «гонір», не позволив робити з себе жартів і насмішок»...

Слухачі Лепкалюка сміялися, реготали й тупотіли ногами.

— Оце наш Лепкалюк, оце наша гордість і слава! Другого такого Лепкалюка не було та й мабуть не буде вже!

У великі свята та в храмовий день відбувалися у Лепкалюка великі набутки, бенкети зі всякими смачними стравами, з різними напінками, зі співами й танцями. Світлиця повна, другі кімнати теж. — Забави тривали з вечора до ранку, але все відбувалося «по газдівськи»... П'яних не було.

Ті Лепкалюкові «бенкети» згадували довго й по його смерті, про них оповідали діди внукам.

Годиться додати, що Лепкалюк не був скупий, — де треба було — спішив з допомогою. Спомагав за життя бідних, а вмираючи — подарував частину своїх посілостей громадам. Старокосівській Громаді подарував майже половину Кренти. Подарував і площу в Косові, на якій поставлено пізніше пам'ятник Тараса Шевченка. Тож хіба не дивно, що Костина Лепкалюка славила вся Гуцульщина й гордилась ним?

ЛЕПКАЛЮК ТА ЙОГО ВАТАГИ

Славився Костин Лепкалюк не лише багатством, розумом і газдівськими чеснотами, але також і немалою фізичною силою.

Оце виїхав літом на Кренту поглянути, чи все, як повинно бути.

Обійшов полонину, поговорив, все миром.

До пізнього вечора сидів при ватрі, курив люльку та говорив із ватагом. По довгій дорозі заснув він, заснув і ватаг.

Пробудились від криків і стрілів. Вибігає Лепкалюк, за ним ватаг. А там?

Щось із шість розбишаків, певне волохи, напали на стоїще і б'ють бовгарів і вівчарів, а ті, як можуть, так відбиваються.

Лепкалюк попав у лють, голіруч кидається на напасників — на своїх кричить:

— Вон-вон! Я сам дам собі раду з непрошеними гостями!

Рукопашний бій.

Одного розбишаку б'є Лепкалюк кулаком у голову, — той паде, певно не встане. Другого душить руками, а третього копнув так, що той вже на землі. Але й інших трьох «помацав» Лепкалюк своєю, як довбнею, рукою. Ті втекли в ліс. Лепкалюк сплюнув лише, не біг за ними.

Оце був бій!

Переміг Лепкалюк, але на ньому все порване й скривавлене.

Каже вівчарям зтягнути неживих розбишак у ліс, нехай пожеруть їх вовки. Лепкалюк був так ослаблений, що треба було його запровадити в стаю.

Та другої днини казав, що міг би «дужіти си» з медведем.

І «дужів си» ще того літа.

Ото одної днини перевісив пушку через плече, за чересом сталевий ніж, пістолів не взяв, і пішов пройтися полониною. Підійшов під ліс. Бачить, медведисько вбив дворічну телицю, зтягнув на край ліса, роздер її і п'є з неї кров. Лепкалюк без надуми пушку з пліч й пускає у медведя дві кулі. А медвідь, хоч смертельно зраний, кидається на Лепкалюка. Лепкалюк медмедя ножем. Ось оба вже на землі. Боротьба на життя і смерть. То Лепкалюк на верху, то медвідь на ньому. Не скоро закінчилось «дужіне» Лепкалюка з «вуйком». Та Лепкалюк переміг таки вуйка. Пере-

міг, але власними ногами не міг вернутись в стаю. Помогли вівчарі зайти в неї. Положили на лежанку, ватаг обмив рани й помастив мастями. Вбиту телицю привудили і зварили. Мабуть ніколи ще так не смакувало Костинові свіже м'ясо як того вечора . . .

Казали: в Лепкалюка все «вібиране». «Вібирані» і слуги . . . «В нього ходит усе як в дзигарку». А ватага мав, що другого такого не було. На Кренті все було на голові і в руках ватага. На ім'я було йому Михайло, на порекло — Семеджак. За молодих років вівчарив на Лепкалюковій полонині. Скоро повдовів, а другий раз не хотів женитися. Казав, що в нього жінка — полонина. Лепкалюк, пізнавши його ближче, віддав в його руки Кренту. Був добрим вівчарем, став ще ліпшим ватагом! Був, як казали, «*правою рукою*» Лепкалюка. Та й сильною рукою. Вигодуваний на бриндзі і жентиці, не він медведя, а медвідь його боявся. Не було випадку, щоб медвідь вийшов живим із його рук. А медведів у часі ватагування Семеджака було в наших Карпатах багато та й любили відвідувати Кренту й заглядати до «кошер».

А що було дивне? Семеджак не любив постолів. Не лише в літі, але й коли вже хмари засівали снігом полонину, він ходив босо. Казав, що не відчуває в ногах холоду, ні морозу. Не родився в постолах — мав власні постоли, заходжені і ствердлі підощви на ногах.

Сміявся, коли хтось із вівчарів підспівував:

«Веселенькі наші гори, лиш морози люті,
А легіні молоденькі по-легки обуті.»

Замолоду любив поспівати і потанцювати. Казав: «Була молодість, була й охіть до співання і данців. Старість забрала ту охіть, вергла на Черемош, а той поніс у море».

Але в сопілку то ще нераз заграв і до неї заспівав:

Де си діла, де поділа наша охотонька?
Занесла її в Чорногору сива зазулонька.
Куди були темні ліси, тепер лишень згари,
Поки був -сми молоденький — не було мні пари.
Аекже, аекже . . .

Гострий був ватаг Семеджак для слуг Лепкалюка на Кренті. Але вони любили його й шанували його старість.

Зокрема любили його за «повістуння». А повістунянь знав він багато та й умів повістувати. А все про давні, як казав, добрі часи в Карпатах. Усе було тут інакше, ліпше й краще — були й люди ліпші. Слухачі не дуже вірили в це, а повістунянь Семеджака слухали, як діти слухають гарних казок. Семеджак звікував увесь свій вік ватагом у Лепкалюка на Кренті. Помер, Лепкалюк поховав його і поставив на його гробі хрест. Кілька Служб Божих найняв за душу свого ватага, Міхайла Семеджака.

*

Зайшов, не знати звідки, в Старий Косів «молодек» і став на службу в Костина. Був одним із найліпших і найвірніших його слуг. Називався Олексій Гораль — прізвище не тутешне. Зимою «кутав» маржину, весною виходив на Кренту вівчарити. Був вірний газді не так за «сембрилю», як з пошани до нього за його доброту й справедливість для слуг.

Мав Олексій велику силу й був добрим стрільцем. Любив усяку зброю. Ходив за вівцями завжди озброєний.

Раз, а було це під осінь, відвідав Лепкалюк Кренту.

Був пізний час, маржина була вже в «кошерах», вівчарі й бовгарі в «застайках».

Лепкалюк вийшов зі стаї пройтися по полонині. Не думав йти далеко від стоїща, тому мав лише пістолю за чересом.

'На полонину сіла «мреч-негура», не видно далеко.

Підходить до кошери. А тут вовк! Один, другий, ба, ціла тічня. Один перештрик струнку, в зубах баран. За ним штрикають в кошеру другі. Стріляє Лепкалюк із пістолі. Усе на ногах. Вибігає зі стаї і ватаг з пушкою. Стрілянина, крик, рик маржини, гавкання котюг. Голодних вовків нелегко прогнати від кошери. Два з них прискочили до Лепкалюка, а він безборонний. Роздеруть його вовки. Аж тут Олексій з важким топором у руках. Бачить, його газда дусить у руках одного вовка. Але другий вже на плечах у газди. Олексій того вовка топором у голову, другому перелсмяє хребет.

Вовків проганяють.

Вовки порвали одного барана, а на Лепкалюкові киптар і сорочку. З плечей «чюрит» кров. Але він стоїть та ще й сміється . . .

— Слава Господеві, що лише на цьому скінчилось, а то могло бути погано, коли б не Олексій з топором.

Одного вовка задушив Лепкалюк, двох убив Олексій, одного застрілив ватаг — чотири теплі вовчі шкіри . . . Ватаг скоро вилікував Лепкалюка мастями. Лепкалюк ще більше полюбив свого вівчаря Олексія.

Недалеко «посидку» Костина Лепкалюка жив бідак, Микита Коржук. Жив із праці рук своїх. Вдівцем був, мав лише одну доньку. Чудо-краса була та його Настунька.

Хоч бідна була, траплялося їй багато женихів, синів газдів. Але вона й дивитися на них не хотіла. Чому? Про це сказав Олексій своєму газді Лепкалюкові. Оце він і Настунька віддавна любляться і думають по Різдві одружитися. Почув це Лепкалюк і пригадав собі оте:

Чому мене сватаєш, коли хати не маєш?

— Та якось воно буде — сказав Лепкалюк сам до себе.

По Різдвяних Святах побралися Олексій і Настунька. Весілля справив їм Лепкалюк і обдарував їх усяким добром. Олексій залишився даліше на службі Лепкалюка, Настунька помагала Лепкалючці в хатній роботі.

Під весну закликав Лепкалюк майстрів і казав побудувати їм хату на ґрунті, що подарував. Дав теж ще й корову і кілька овечок. Лепкалюк любив спомагати бідних, це була для нього велика втіха. За те мабуть благословив його Господь добром, гараздом і великим багатством.

Олексій вівчарив і тепер у Лепкалюка на Кренті. Настунька відвідувала свого Олексика на полонині, хоч з Косова на Кренту не близько.

Та сталося таке, чого ніхто не сподівався . . . Настунька, прибрана як пава, вибралася в відвідини на Кренту. У Жаб'ю стрінув її якийсь молодий пан, полячина, розговорився з нею. Настунька розповіла йому про себе й Олексика, вівчаря на Кренті. Сказала, коли вертатиме з полонини.

Тої днини пан ждав її у Жаб'ю. «Загулив» її до себе, обдарував коралями, золотим перстеном і квітчастою хуст-

кою, ще й кілька дукатів дав їй. Настунька приобіцяла знов відвідати його. І відвідала...

Пан уговорив Настуньку і намовив залишити Олексія та їхати з ним у місто, де він живе. Панею буде, чого душа забажає, усе буде мати. Настунька далась на підмову, поїхала з паном у далекий світ... Чи дивно? «Молоде — дурне» — до того ще виростало без маминого «хову».

Вістки в горах розходилися дуже скоро. Донеслася й чутка про те, що зробила Настунька, й на Кренту.

Почув те Олексій і, якби хто встромив гострий ніж у його серце.

Не думав, не роздумував... Залишив Кренту й пішов у світ шукати зрадницю, Настуню, з її паном. Найде — уб'є обох! Уб'є!

Лепкалюк робив все, щоб відшукати Олексія. Не жалувалася йому праця, ні гроша. Та все було надаремно. Пропала Настуня, пропав і Олексій. «Ні слуху, ні диху» про них.

Минуло кілька літ. Раз на весну, коли Лепкалюк «вікчухався» на свою Кренту — кого побачив під стаєю? Кого?

Свого вівчаря, слугу вірного, Олексія! Але ледве пізнав його... Змарнів, зчорнів, не той, що колись був.

Привитав газду, спитав, чи прийме його знов на вівчаря? Лепкалюк засміявся на це, поплескав його по плечу.

— Не потребуєш питати — сказав — був моїм вівчарем, будеш ним і далше.

Не питав Олексія, де був, куди блукав? Олексій сам сказав:

— Ходив, блукав світами, шукав, питав... Не знайшов зрадниці, ні її пана.

Більше нічого не сказав.

Вівчарив на Кренті, як перед роками. Але не співав, як колись, і в сопілку не грав, лишень часом вечором заграв сумно в трембіту.

Прийшла осінь. Виїхав Лепкалюк на Кренту.

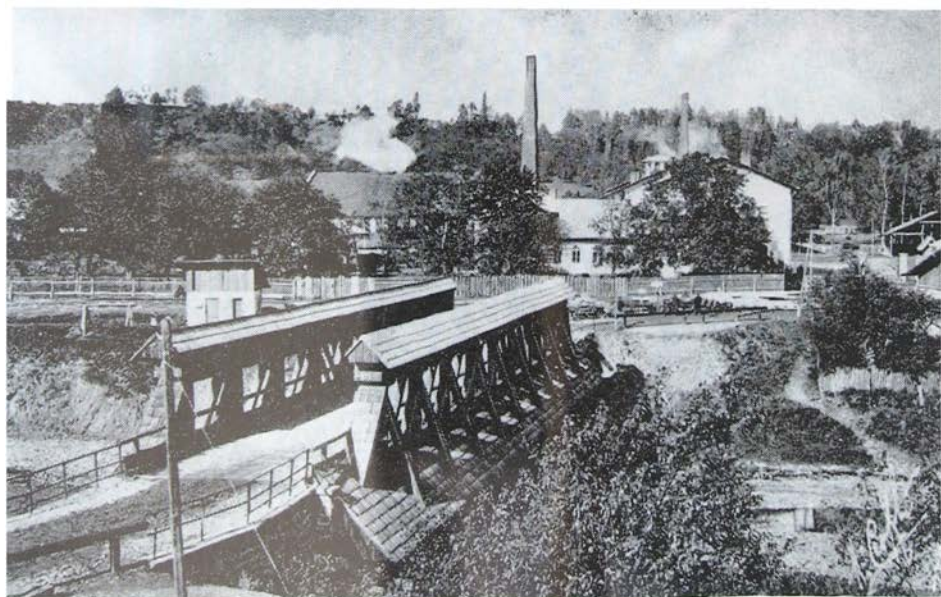
Підходить д'нему Олексій і просить, щоб дозволив йому зимувати на Кренті.

Підсміхається Лепкалюк і каже:

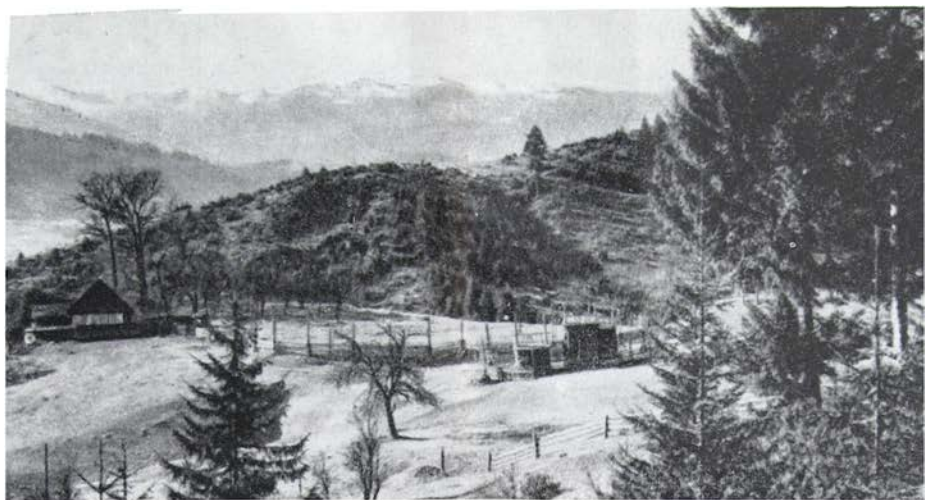
— Щоб зимувати на полонині, на це не потребуєш мого дозволу, але ти, сарако, мабуть не знаєш, що то зима на по-



Міст в Яремчі



З Косова в гори



Вид із Ільці на Чорногору



Гуцульським шляхом



Вид на околицю Косова з гори «Мхалкова»



Орочиңи Кососу

лонині? Сніг присипле, мороз заморозить, не побачиш весни.

Але Олексій сказав:

— Замерзну, то замерзну, але Косова не хочу ніколи вже бачити. Там привиджувалася б мені зрадниця Настя, а я цього не хочу!

Не допомогла намова Лепкалюка, щоб залишив полонину й разом із друзими ішов у село.

Тоді казав Лепкалюк слугам допомогти Олексієві збудувати в затишному місці колибчину — в стаї не міг би зимувати. Так Олексій залишився сам на полонині. Сам? Та ні, не сам, а зо звірями, яких ловив, або стріляв. Лепкалюк лишив йому пушку, порох і кулі.

Олексій дожив на Кренті глибокої старості, по смерті старого ватага — ватагував.

Одної весни найшли його в колибчині мертвого, замерзлого при вигаслій ватрі.

Лепкалюк наказав поховати Олексія на Жаб'ю. Така була його воля — не хотів і по смерті лежати на цвинтарі в Косові.

БЛАГОСЛОВЕННЕ ЖИТТЯ — СПОКІЙНИЙ КІНЕЦЬ

Припізнівся Лепкалюк одноєї днини на своїй полонині. Коли з'їхав із Кренти в Жаб'є, почало сутеніти. Не хотілося йому ніччю пускатись в дорогу через Буковець.

Не багато думав, повернув конем на приходство в Жаб'ю до о. Софрона Витвицького. Любив, шанував і цинив того священика. Був він у тих часах парох — «білий крук» між священиками на Гуцульщині. Він одинокий зумів здобути собі довіря в гуцулів. Гуцули недовірливі, всяким «зайдеям», навіть і своїм священикам, не довіряли, до чого мали і причини. О, тих причин було багато. Знали гуцули, що всі «негуцули» заходили в гори, щоб жити в них не для гуцулів, а з гуцулів. І так воно було.

Отець Витвицький привітав Лепкалюка на порозі хати. Казав слuzі розсідлати коня і завести в стайню. Теплий був вечір, сіли на лавочці під буком, розговорились. Були б говорили до пізньої ночі, але вийшла «їмосьць» і запросила до вечері.

По вечері приніс священник мадярське вино. Пили з великих «келиків», курили й даліше говорили.

Скінчив священник говорити, заговорив Лепкалюк.

— Правда, посольство, це «гонір» і почесть. Як посол маєш усюди вступ і пошану, — все це правда, але лише на однім березу ріки . . . А на другім березі важкі, посольські обов'язки й труди, а то й немало прикростей. Бажалось би всім догодити, в нещастю допомогти, оборонити своїх людей перед ворожою владою, а це не легко, часто понад сили. Та й буває, що виконуючи взяті на себе обов'язки, наражуєш своє життя.

Потягнувши трохи вина з келиха, розповів Лепкалюк про свою посольсько-вовчу пригоду минулої зими. Пригоду, що могла вкоротити йому життя.

Виїжджаючи до Львова на засідання сойму, наказав слuzі виїхати по нього до Коломиї другої днини по святі Непорочного зачаття Пресв. Діви й ждати в заїзді в знайомого жида на ринку. Він приїде пополудні і зайде до жида. І так воно було.

Лепкалюк приїхав до Коломиї і зайшов у заїзд, де ждав на нього слуга.

Похарчував він і слуга, напилися гарячого чаю, слуга вивів коні зі стайні і запряг до саней — залубень. Лепкалюк надягає на себе «шубу» з вовчих шкір, ноги закриває бараницею, на голові бараня шапка з «навушниками». Тягне морозний вітер, паде сніг.

Слуга в кожусі, на голові «клепаня», шапка з лисім хвостом. Нічого їм боятися вітру з морозом, ні сніговіі.

Рушили коні «з копита». Ось вони вже на мості, на Пруті. А там село Вербіж. А за Вербіжем широка, простора долина, луги й поля через села Мишин й Стопчатів, аж до Яблонова. Тут вітер не має перепон, ні стриму. Дме снігом із заходу на схід. Це вже тут не вітер, а справжня буря зі сніжицею і сніговою метелицею, — місцями на дорозі ку-

чугури снігу. Та Лепкалюкові коники біжать разом із вітрами.

Ось уже і Яблонів. Дорога з Яблонува в Уторопи йде під гору, але коники біжать, як бігли й досі. Уторопи, а звідтам до Пістиня, з Пістиня в Косів.

Буря дме даліше снігом. А Лепкалюк у шубі спить аж хропе.

Нараз будить його зі сну крик слуги.

— Газдо, газдо, коні збилися з дороги!

Прокинувся Лепкалюк із твердого сну. Слуга кричить даліше:

— Коні з'їхали з дороги, ми під лісом! Їхати даліше нема куди!

Почув це Лепкалюк і сказав:

— Не коні, а ти нездаро, збив їх з дороги!

Та це не страшно, коні самі нашли би дорогу. Але тут щось страшніше. З ліса чути виття вовків. Це певне вовча тічня. Ось у чому страх і небезпека... Знає Лепкалюк небезпеку вовчої тічни в зимі.

Кричить з усієї сили, що її в грудях має:

— Рубай посторонки, скидай шори з коней, штрикай на коня! —

Зверг зі себе шубу і бараницю, хвилина й він уже на коні. Виття вовків щораз голосніше... А коні біжать — із вітром летять. Щастя, що не проти вітру, страх перед вовками додає сили їх ногам.

Нелегко вдержатись на коні без сідла і стремен, треба держатись кінської гриви, а тут мерзнуть і клякнуть руки. Вже не сидить, а лежить на коні, обнявши його за шию.

Слузі легше вдержатись на коні, він молодий і звик без сідла їхати на коні.

Лепкалюк старший і тяжкотілий. Але нарешті знає, де він. На дорозі з Пістиня в Косів. Та вдержатись на коні щораз тяжче.

Щастя, що вовки задержались під лісом, розшарпуючи залишені шубу, бараницю і шори. Це врятувало життя коням, Лепкалюкові і його слuzі.

Коли побачив світла й був певний що він у Косові, зіско-
чив із коня — задеревіли й закостеніли його всі кости, —
йшов пішком у Старий Косів, до своєї хати.

Зайшов у свою світлицю — сам собі не вірить, що він
у себе вдома. Стягнули з нього чоботи, верхній одяг, поло-
жили в ліжку й накрили теплими ліжниками. Вснув, але
рано не міг піднятися з постелі. Трясло ним, палила га-
рячка. Два тижні пролежав в ліжку.

Слуги знайшли під Пістиньським лісом голі сани — за-
лубні і притягли додому. Все інше порвали вовки.

Закінчив Лепкалюк своє повістування:

— Ось, як можна доробитися на посольстві! Щастя, що
не заплатив посольського «гонору» життям.

Набив Лепкалюк свіжого тютюну в люльку, закурив і
повістував даліше:

— Таке то з посольством, а багатство? Та ще й вели-
ке? Чи дає воно багато щастя і вдоволення? Ні, воно висотує
з тебе всі жили! Того припильнуй, того доглянь, того при-
сокоти. Все на твоїй голові, все на твоїх очах. Буває, що
люди завидять багатства, — не знають, який тягар кладе
воно на плечі й голову багатого газди! Не дає спокійно жи-
ти, приносить щоднини нові клопоти й турботи. Так, але ж
у мене багато життєвих сил, як колись у наших опришків.
Опришки виладовували ті сили в боротьбі з «зайдами», а я?
Я виладовую їх у громажденні багаства — майна, грошей.
Годівля і плекання расових коней приносить великі доходи,
це правда, але й дає багато жури й клопотів. У нас і сьогод-
ні не переводяться конокради. Треба держати по кілька сто-
рожів при конях. Та все ж таки не було року, щоб злодії
не закрадались до кінських стаднин.

Оце одної пізної ночі чую, кричить сторож:

— Газдо, газдо, злодії вкрали коней з загороди в Смод-
нім, мені вдалося втекти, щоб вам про це дати знати!

Зриваюся з постелі, надіваю чоботи, на плечі беру легкий
кожух і вибігаю на двір. Сідаю на коня, слугі кажуть їхати
за мною в Смодне. А там лежать мої два «конярі» пов'я-
зані, в ротах клоччя. Розв'язую їх, витягаємо клоччя з ро-
тів. Говорять, що злодії порвали з загороди пару щонай-
кращих коней, поїхали на них мабуть у сторону Кургів.

Кажу вивести з загороди два старші коні, на одного сідаю я, на другого слуга.. Маю за ременем дві пістолі і сталевий ніж, це саме має й слуга. Їдемо на дорогу з Косова в Кути. Пристаю на дорозі — куди коні підуть, туди поїдемо. А коні, як би надумавшись хвилинку, бігом у Кути. Забігли в Кути й задержались при великім заїзнім домі пейзаю Лейби. Пристанули й заржали кілька разів. Знаю вже, де мої вкрадені коники... В заїзді Лейби. А тут надбігає конем другий коняр із Сводного. Залишаю одного при конях, а з другим добиваюся в хату Лейби. Довго треба було кричати, поки відчинив двері. Всміхається лукаво, просить сідати.

А я націлююся на нього пістолею.

— Лейбо, де мої коні?! Кажи, а то застрелю як котюгу!

А Лейба:

— Коні — які коні? Я нічого не скажу, бо нічого не знаю.

Заржали ще раз коні перед заїздом. Чую друге іржання, але глухе, як би зпід землі...

Тепер знаю, що це іржання моїх украдених коней.

Ловлю Лейбу за бороду, тягну з усеї сили й кричу:

— Лейбо, по добру кажу, покажи, де заховані коні!

А Лейба як би води набрав в рот, — мовчить.

Кажу моему коняреві положити Лейбу й дати йому кілька гарячих ремінних нагаїв.

Почав Лейба несамовито верещати.

Вбігла в кімнату його Сура — кричить, плаче, заводить. А мій коняр лупцює дальше Лейбу.

Починає й Лейба плакати й випрошуватися в мене. Вкінці каже, що покаже, де коні. Й показав... Глибоко в землі під заїздом стайня, а в ній не лише мої коні, є ще кілька не моїх.

— А де, Лейбо, злодії, де заховав ти їх?

— Не знаю, не знаю, а чого не знаю, того й вам не скажу, хоч убийте!

Кажу слuzі бити знов Лейбу, той б'є, Лейба кричить. Вкінці показує рукою на купу соломи в куті стайні. З пістолею в руці підходжу до тої соломи. Вискакує з неї

злодій, в його руці пістоля. Та я вибиваю ту пістоль з його руки, а рукояттю своєї пістолі б'ю його в голову — він паде на землю. Другого конокрада витяг із соломи мій слуга. Але злодій кинувся на нього і повалив його на землю. Вергся я на того злодія, слугі казав сокотити тамтого другого. Бив я злодія, кілька міг, аж руки зов'яли. Лейбі казав дати міцного мотуззя, щоб пов'язати руки злодіям. Зв'язали й Лейбі назад руки, присилили всіх трьох до коней і пігнули в Косів, де передали їх жандармам. Не лише мої, але й другі коні, що були в підземній стайні, забрав я у Сморне.

Над Лейбою й конокрадами відбувся суд у Коломиї. Що сталося зі злодіями, не знаю. А Лейба «виспівав» у суді все.

— Шайка конокрадів була дуже розгалужена. Належали до них цигани й румуни. Не лише з Буковини, але й з далекої Бесарабії, належали й жиди. Конокрадство оплачувалося — приносило великий дохід. На расові коні був великий попит, був і є по сьогодні. Я, як посол, подбав, що влада винищила конокрадів, хоч і не всіх. Але до мене не навідувалися більше.

Лейбу засудив був суд, але він не сидів довго в криміналі. Казали люди, що жиди «вікупили» його. Та до Кут він уже не вернувся, осів у Коломиї.

— Так то воно, панотченьку, — закінчив своє оповідання Костин Лепкалюк — і посольство, і багатство, це тягар...

— Так, але тягар взятий добровільно на плечі, перестає бути тягарем, — сказав о. Витвицький.

Випили ще по келихові вина, помолились і пішли спати.

Раненько розпрощався Лепкалюк із священиком та з «імоствечкою», сів на коня і поїхав у свій Косів. Священик просив, щоб ніколи не минав його хату. Любив того гуцула, Костина Лепкалюка.

*

Заприязнився був Костин Лепкалюк із послом, як і він, подоляком, Іваном Борисикевичем, власником невеликої земельної посілости в селі Увислі біля містечка Хоросткова.

Любив селян, жив і сам селянським життям, не любив, щоб його звали «паном».

Борисикевич був на ті часи одним із найщиріших українських патріотів. За те полюбив його Лепкалюк.

Борисичевич відданий був тілом і душею своєму народові, бажав піднести його з духової і матеріальної неволі. Його заходами повстала в Увислі одна з перших «читалень».

Увисла далеко від Косова, але невидима сила тягнула Лепкалюка в далекий світ.

До сходу сонця попрощався з усіма, перехрестився тричі, сів на візок і поїхав у Коломию, звідтам на Дністер, а там — уже Поділля. Пригадав собі:

Гей, що ми там Поділля-край,
В нас полонина — Поділля...

Безмежні тут лани, поля, чорнозем із селами під солом'яними кривлями, з людьми, хлібо-чорноробами.

Мало лісів, не багато зелені, все сіре, — земля і люди. Поля й поля, куди не глянути. Все тут не таке, як у його Карпатах. Ні, Костин не міг би тут жити: його вже огортає туга за горами. Хочби його прив'язали, урвався б і пішки побіг би в Карпати!

Кілька днів їхав, його скоробіжні коники мало відпочивали.

«Добився» села Увисли, заїхав до Борисикевича.

Спечне тут літо для гуцула, Лепкалюк шукав прохолоди в садку, або в ліску, де під кремезними дубами вели і розмови.

Лепкалюк полюбив подільські тихі вечорі й ночі, зоряні, запашні.

Борисикевич говорив про своїх селян-подоляків.

— Люблю їх. Добросердечні і щирі люди, але їх душі отруєні довголітньою панщизняною неволею. Тяжко їм забути її і стати вільними людьми. Замало ще в них сильних, гордих «дубів», за те багато похилих, плакучих «верб»... Забагато в них серця і чутливості, м'якості — замало твердості. Скинули з себе ярмо, взяла їх у неволю

земля. Хоч і небагато мають її, але в неї велика притягаюча сила.

Мої подільські селяни, — це діти землі. Землі віддали серця і душі, поза нею не бачуть світу.

Коли б так була своя влада-державна, що заспокоїла б голод на землю, тоді народ віддав би душу не лише землі, але й своїй державі й нації. Став би справді великою й могутньою нацією, перед якою дріжали б сусіди та вороги. Вірю, що це прийде. Вірю в свій народ і в його світле майбутнє. Ця віра осолоджує життя, дає силу до праці . . .

Лепкалюк говорив про своїх верховинців:

— Верховинці, люблять також свою гористу землю. Не лише її кусники, загороди, але всю Верховину. А ще більше люблять усе те, що над нею. Понад усе люблять її красу і велич.

Каже дехто — «гуцул — темний, неосвічений». Може й так. — Але гуцул знає, що найцінніше в світі і в життю людей . . . Воля! Вільне, свободне життя. За те життя, вільне, свободне, готов душу віддати! За нього пролив немало крові.

Багато, багато оповідав Лепкалюк Борисикевичові про Карпати й життя гуцулів.

А потім став намовляти його їхати з ним у Косів. Але не легко було намовити Борисикевича.

Далека дорога, а тут недалекі вже жнива. Заїхати в гори — добре, але як повернутися відтам в Увислу.

— Цю журу залиши мені, — сказав Лепкалюк, усміхаючись під вусом.

Нелегко й не скоро зважився Борисикевич на ту далеку подорож. Але вкінці стало на тому, що таки відвідає Лепкалюка в Косові.

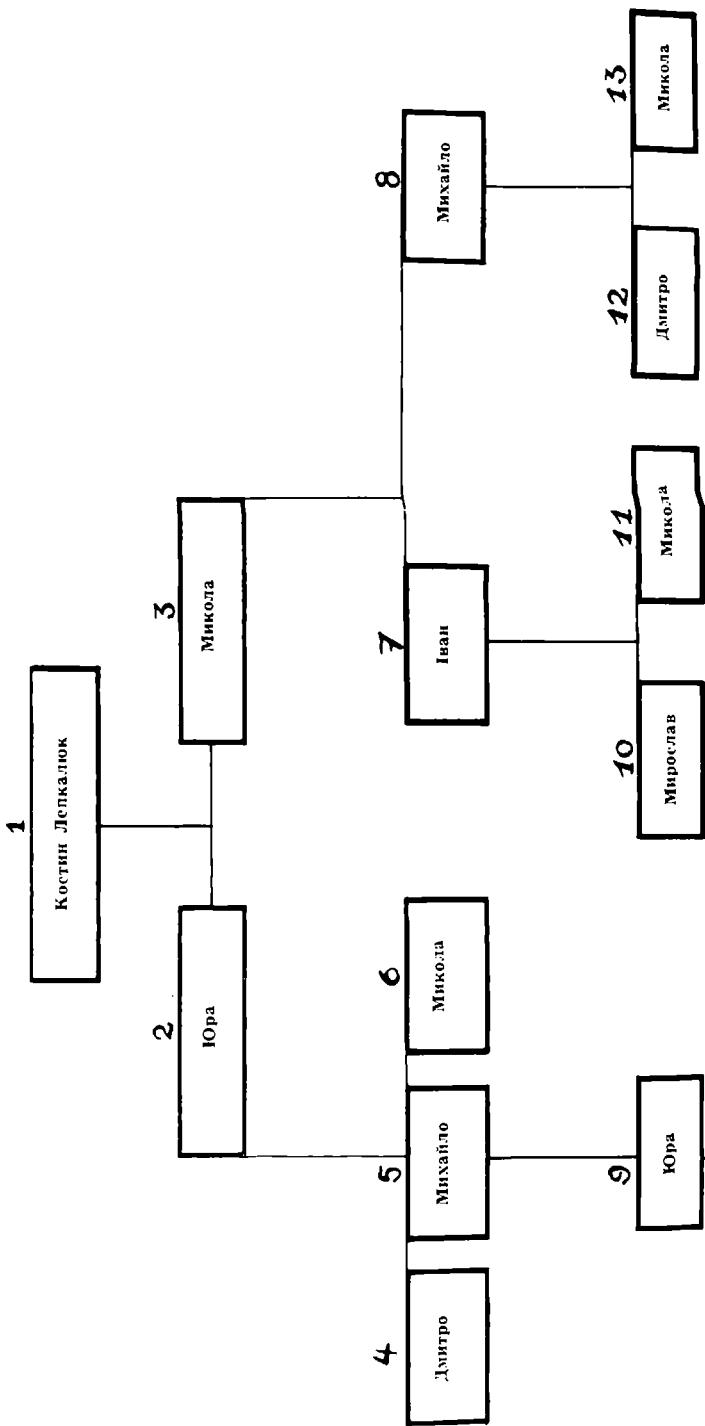
Останнього вечора сиділи на лавочці.

Сказав Борисикевич:

— Нічого не бажаю в Бога, тільки одного: щоб правою дорогою зайти до гробу, а все служити вірно й щиро своєму народові і залишити по собі добру пам'ять. Пам'ять і приклад великої любови до свого, до рідного. Оце все, чого бажаю від Господа-Бога,

Лепкалюк вторував:

РОДИННЕ ДЕРЕВО ЛЕШКА ЛЮКІВ





*Лепкалюки — сидять: Іван, д-р Михайло, Микола;
стоять: Дмитро, Місько*



*Д-р Михайло Лепкалюк —
кол. судовий радник у Коло-
мій, у гуцульському строю*



*Д-р Михайло Лепкалюк —
старшина австрійської, пізні-
ше української, армії*



*Іван Лепкалюк, батько інж.
Мирослава й лікаря д-ра Миколи
Лепкалюків*



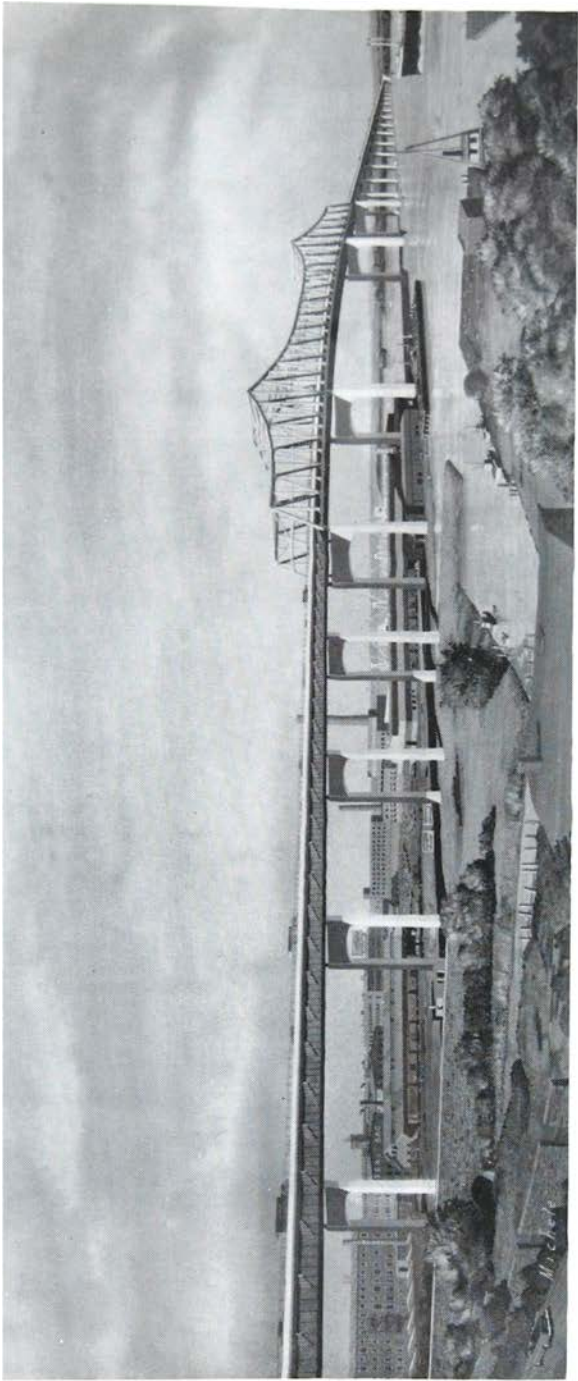
*Д-р Микола Лепкалюк, брат
інж. М. Лепкалюка*



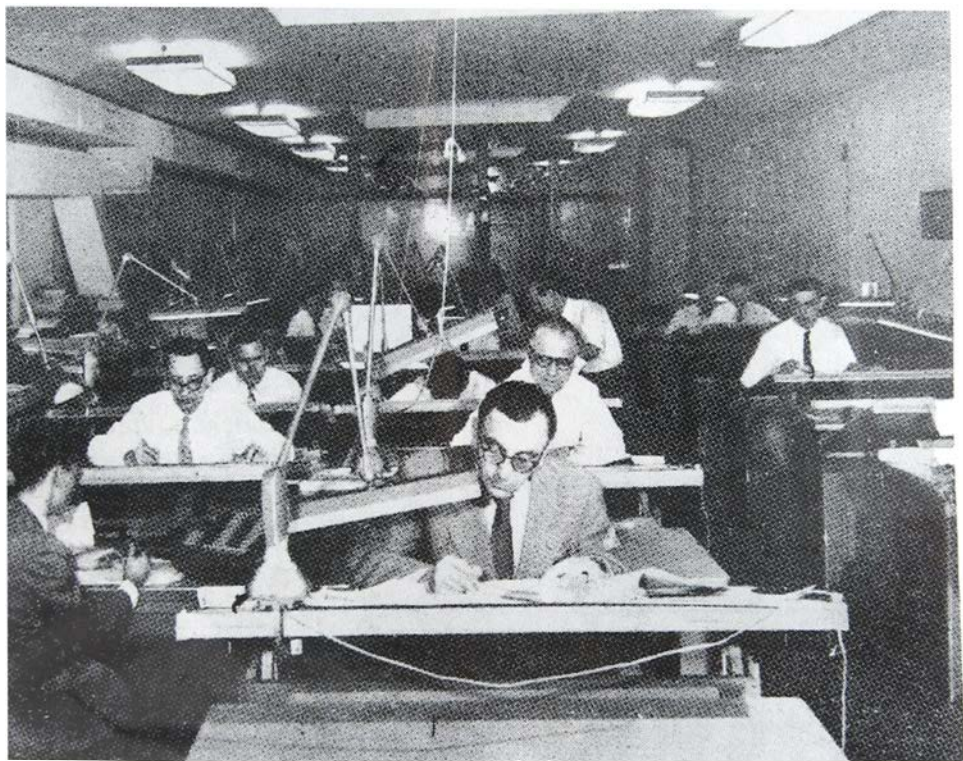
*Інж. Мирослав Лепкалюк
як студент*



Інж. Мирослав Лепкалюк



*Міст у Фалл Рівер, стейт Месахусет, проєктований і будований
фірмою інж. М. Лепкалюка. Один із найбільших мостів в Америці
(будова коштувала 24 міль. дол.)*



*В креслярському бюро фірми Лорі і Ленкалюк в Гаррисбургу,
ЗДА*



*Міст в одній із заморських баз ЗДА, збудований фірмою
Лорі і Лепкалюк*

— А я бажаю, щоб мої потомки продовжували те, що я почав і певне, не закінчу. Бажаю залишити їм силу духа й вірлиний лет. Все вгору й вгору, до світла, до сонця! Щоб не посоромили імени Лепкалюків, а возвеличували його!

З тими думками пішли спати.

Ранесенько сіли на візок і пустились в далеку дорогу. Кілька днів тривала їх подорож, аж таки заїхали в Косів, до Лепкалюка.

Чув Борисикевич від Лепкалюка такі слова: — «набуватися», «балюватися», «бенкетувати» — але певне не розумів тих слів. Зрозумів їх у гостинному домі приятеля. Побут у тому домі, це були справжні набутки, балювання і бенкети. Буйність, щирість, веселість, безжурність, життєрадісність... Та прийшов день розлуки.

Випровадив Лепкалюк раненько Борисикевича на подвір'я. А там візок із запряженими до нього кониками.

Каже Лепкалюк:

— Сідай, брате, на візок, бери віжки в руки та й у дорогу, в твою Увислу! Візок і коники, це «дарунчік» від Костина Іванові.

Відмахувався Борисикевич руками, відпрошувався словами від такого «дарунчіка». Та гуцульське слово тверде. Сперечатись з Лепкалюком не можна. Сказав — так має, так мусить бути!

«Роздекувалися», розпрацалися приятелі, Костин-гуцул та Іван-подоляк.

Такий то був Костин Лепкалюк!

«Годний пан», хоч у мужицькім кожусі і сердаці...

Тверду руку мав Костин Лепкалюк, але серце в нього було м'яжке. Бачив, як кривдили й гнобили гуцулів австрійсько-польські урядовці і де і як міг ставав в обороні кривджених. Але боротьба з чужою, ворожою до гуцулів, «нехарю», що голодним воронням налетіла на Гуцульщину, не була легка.

Була колись Польща, але не мала сили опанувати бутних гуцулів, була панщина, але і вона не могла накласти

ярмо неволі на гуцулів, які вмiли обороняти своє вiльне життя i майно. Не легко було чужинцям добратись до гуцульських гражд-твердинь, яких боронили опришки.

Всi гори й лiси були власнiстю гуцулiв. Що бачив гуцул очима, де станув ногами, що досягнув руками, все було його. А що сталось, як Австрiя опанувала гуцульськi Карпати? Все, навiть гуцули, стали власнiстю держави! Гуцул вояком мусить гинути в оборонi тої держави, що для нього мачухою. А чого не можуть зробити її урядовцi, це роблять їх «помiчники»-жиди, що їх щораз бiльше в горах. А перед заняттям Карпат Австрiєю їх тут не було.

Призбиралося гуцульських кривд уже стiльки, що гуцули не можуть їх нести на своїх плечах. «Правдi вiддзвонили», «правда десь там край порога, а неправда кiнець панського пишного стола» . . .

З глибоких гiр приходять до посла Лепкалюка гуцули зi скаргами на лиху долю, порятунку шукають у нього. Просять, щоб їхав iз ними у Вiдень до самого цiсаря, може в нього найдуть «правду»? Знав Лепкалюк, що поїздка до Вiдня, це даремний труд, але вкiнцi рiшився вволити волю гуцулам — поїхав на чолi делегацiї у Вiдень.

З «тяжкою бiдою» дiстались перед «бург» — цiсарську палату, але далше, нi кроку. Сказано, цiсар не приймає жадних делегацiй, на це нема в нього часу.

Вiдослано Лепкалюка з його гуцулами до одного з мiнiстрiв. Мiнiстер мав при собi перекладача.

Промовив до мiнiстра Лепкалюк. В промовi розгарячився, говорив рiзко, з «притиском» про жажливи умовини життя верховинцiв. Про те, як усякi «зайди» ожебрачують їх, а влада допомагає тим «зайдам». Гуцул не находить нiде права й справедливостi — конституцiя не для нього. Замiсть неї насильство, безправ'я i визиск. Потiм говорили гуцули-делегати. Промовляли смiливо, вiдважно, висказували свої жалi i болi, усе, чим наболiли їх серця. До таких промов не звик був мiнiстер, — привик до облесливих слiв.

Видно, злий був. Щось там нотував собi на паперi й муркотiв пiд носом як кiт, якому миш не хоче самовiльно лiзти в рот.

Кивком руки відпустив міністер гуцульську делегацію, Лепкалюк був червоний з лютости, гуцули пригноблені повернули в гори.

Прийшли ще одні вибори до парламенту у Відні. Цим разом не дав Лепкалюк намовити себе, ні вговорити, стати знов послом.

Сказав, гірко всміхаючись:

— У Яворові є добрі майстри-різьбарі. Можуть витесати — вирізьбити людину з дерева, накинути на нього гуцульський одяг і посадити на посольське крісло. Зробить там те саме, що Костин Лепкалюк. Нічого...

Як не посол мав Лепкалюк більше вільного часу — служив своїм гуцулам радою і порадою, та боронив їх прав...

Але як ржа з'їдає залізо, так важкий труд і праця з'їли життєві сили Костина Лепкалюка й положили його на смертну постіль.

Станули при вмираючому «дедеві» його сини, Юра й Микола. Бачать і знають, їх «дедя» не встане вже з ложа, залишить їх самих. Жаль витискає сльози...

А «дедя» говорить:

— Сини мої. Що мало початок, те мусить й кінець мати. Так воно й зо мною... Приходить і моя «кончина»... Покличе Господь до себе... Стану перед Ним і проситиму: Суди мене, Господи, по Твоїй справедливості. Не без гріхів я. Але одно можу відверто сказати:

Таланів, якими наділив Ти мене, не змарнував я! Помножував їх, щоб було що передати потомкам. Передам їм не самі земські добра — залишу приклад і науку як жити для Божої слави, для добра ближніх, для добра людей нашої крові і віри.

Звертаючись до синів, говорив сильним голосом:

— Тверда була моя рука для вас і для всіх других, з якими жив я і працював, але серце моє було для всіх м'яжке і чутливе.

Меркне світло моїх очей, але очима душі бачу потомків, бачу й знаю, що ніколи не посоромлять Лепкалюківського роду. Це певне! На твердих, міцних підвалинах поставив я рід Лепкалюків. Жодні бурі не повалять його!

Ще раз кажу: жийте духом, не самим тілом, і духа того передайте вашим дітям і внукам. Пніться все вгору, до Бога, до світла, до сонця, до правди і краси цього світу.

Сказав це, здихнув легко й зачинив на віки очі.

Величавий похорон справили сини «дедеві». Такого похорону не бачив досі Косів. Три пари сірих волів везли деревище на цвинтар, три пари коників ступали повагом за ним...

Не помилився Костин Лепкалюк у своєму передсмертному видінні і прочутті: потомки його не посоромили гнізда, з якого вилетіли в світ, не посоромили Лепкалюківського роду, прославили його й прославляють даліше свій рід і на-род, якого вірними синами залишились по сьогодні. Йдучи слідами великого предка продовжують почате ним діло і виконують його заповіт: спинаються все вгору і вгору.

ДО РОДОВОДУ ЛЕПКАЛЮКІВ

Костин Лепкалюк, багач-дука в Старому Косові, посол до Сойму у Львові і парламенту у Відні, мав двох синів, Юрія і Миколу.

Юрій одружився з донькою багатого гуцула, Оршедчука, Микола був посадником Косова. У Юрія були сини: Дмитро, Михайло і Микола. Михайло мав одного сина, Юрія.

У Миколи були два сини, Іван і Михайло. Іван плекав расові гуцульські коні, як колись Костин. Його брат Михайло, доктор прав, був судовим радником у Коломиї, старшиною австрійської армії, пізніше старшиною УГА.

Іван Лепкалюк мав двох синів, Мирослава і Миколу. Мирослав сьогодні інженер, будівничий мостів в Америці, Микола, лікар в Чикаго. Син Костина Лепкалюка, Юрій, мав між трьома синами сина Михайла, а в Михайла був лише один син Юрій.

У Михайла, брата Івана, батька Мирослава і Миколи, були два сини, Дмитро й Микола.

Мало в нас цікавилися родоводами та геральдикою, але завжди казали: «Який сук, такий клин — який батько, такий син». Та й казали ще: «З доброго коріння — добре насіння», а з «доброго насіння — міцне коріння».

Так воно й з родом помершого в Старому Косові 1888 р. Костина Лепкалюка. «З доброго гнізда вилітають і добрі птахи» . . .

З такого гнізда Лепкалюківського вилетів і правнук Костина, Мирослав. Вилетів і залетів в Америку. Мирослав сьогодні один із визначніших інженерів в Америці, конструктор-будівничий мостів, знаний і цінений американцями.

Здобув славу й майно вродженими, по предках унаслідженими, здібностями, проворністю, підприємчивістю і трудолюбністю.

Не мало в світі українців-інженерів будівничих, але ні один із них не піднявся у чужому світі так високо, як інж. Мирослав Лепкалюк.

До Америки приїхав із Німеччини 1947 року.

В короткому часі став керівником інженерно-будівельної фірми, зразу невеликої, а незадовго більшої. В 1954 році він став партнером-спільником та співвласником великої фірми Роберт В. Ларі, яка zatrudнює 225 інженерів й представляє вартість 245 мільйонів доларів. До тої фірми заангажував 15 інженерів-українців. Накінець 1958 року спроектував 509 мостів, з чого збудованих уже біля 400. Один із них коштом 12-ти, другий — 15-ти мільйонів доларів. Один має 3 000 стіп довжини.

Інж. М. Лепкалюк знаходить ще час для української громадської роботи. Завдяки йому придбано в Нью-Йорку величавий Український Народний Дім. Не лише в своєму фаху, але й у громадсько-суспільній праці займає одне з передових місць.

Ніколи й ніде не посоромив Лепкалюкового гуцульського роду. Згадуючи про нього — не хочучи прославляти його словами. Його славлять його діла й досягнення.

До поважної згадки про інж. Мирослава Лепкалюка належить дещо гумористичного.

Ось що можна знайти про нього в «Лисі Микиті» (1965):

Інж. М. Лепкалюкові (на весело)

Ой заграли музиченьки,
Загриміли бубни!
Данцювали пан інзінер
Сночі до полудні.
Данцювали гугі-бугі,
ніжкою прибили...
Як утели коломийки,
То фрак загубили.
Ой не той-то, брате гуцул,
Що мости буде,
Але той-то, брате, гуцул,
Що файно данцує!..

Знають нашого інженера за океаном, знають українці і чужинці. Знають, шанують, цінять, й подивляють його фахові здібності, його трудолюбність і солідність. Цінять його «джентлеменство» в поведінці зі своїми й чужими людьми. Подивляють його скромність...

Він, як писав мені, не любитель похвал та дешевеньких компліментів.

Писав раз:

«Мій прадід, Костин Лепкалюк, і його потомки відіграли важну роль у житті Гуцульщини, однак вони не були одинокі».

Ось тут скромність інженера навіть у відношенні до славного свого роду Лепкалюків. Скромність непересічної людини, характерна для Лепкалюківського кореня.

Про інж. М. М. Лепкалюка, про його зацікавлення з молодих літ будовою мостів, про його студії, виїзд до Америки та про його чільне місце як будівничого мостів на терені Америки, подано вичерпно в чикагському журналі «Овид», вересень 1958 р. ч. 7 (96).

II

З ГУЦУЛЬЩИНИ

(Спогади-оповідання)

1. З Гуцульського «первовіку»	57
2. Гуцульська давнина	68
3. Довбуш і Дідушко	72
4. Ненадійна зустріч	76
5. Олекса Довбуш	81
6. З карпатських легенд	84
7. З Брустур	87
8. Іванюків Михацько	92
9. Грамітне	95
10. Тверде гуцульке життя	101
11. Гуцульська буденщина	109
12. Гóрі Білим Черемошем	136
13. З гуцульського села Гринєва	146
14. Дронєки-Іваніники	180
15. «Хло', май гадку»	188
16. «Дива»	194

З ГУЦУЛЬСЬКОГО «ПЕРВОВІКУ»

I

Як «не самим хлібом», так і не самою теперішністю, чи «сучасністю», живе людина і народ.

Ні, не має мабуть нічого кращого, як поринути думками в глибину прогулої давнини народу, чи одної його вітки, от хоч би нашої Гуцульщини.

З її глибини, як із «глибини» Франкової «морської книги», можна винести наверх «дивні», прецінні «перли». Перли сили, міці й гарту предків наших, та «перли» віри, надії і любови... Віри в себе й у безсмертя своєї нації, надії на її воскресіння в повній славі, гарячої, непогасаючої любови до всього рідного.

Буває, що й у хвилини духового пригноблення, якась надприродна сила відриває нас із поверхні землі і тягне в глибину минулих віків до геройських чинів прапредків, щоб звідтам зачерпнути «живущої і цілющої води»...

А тої «води» можна ще й нині зачерпнути з минулого нашої Гуцульщини. Треба тільки пізнати її та її минуле... Співали ми та й ще співаємо:

«Верховино, світку ти наш — гей, як у тебе тут мило...
Ой, нема то краю-краю над ту Верховину»...

Співаємо... Але, чи знаємо, як було там у сиву давнину? Чи було там і давно «мило», чи й давно не було «краю над ту Верховину» гуцульську?

Захоплюємося сьогодні усім, що гуцульське, подивляємо наших гуцулів, їх барвисту ношу, їх буйність і життєрадісність, їх мистецькі вироби, їх танці та співаночки.

Так, але як мало хто, а навіть і ті, хто в Карпатах родились і вирости та співають «Ой, не той то, брате, гуцул, що погуцуливи, але того, брате, гуцул, що в горах родивси» — навіть і ті, нащадки давних «гор'єн», завойовників гір, перших поселенців у лісових пущах Карпат, не знають їх «тяженького й гіренького» життя давно, перед віками.

Про те життя можна було почути дещо від старих гуцулів. Були це справді лишень перекази — переповідання, залишені прадідами, але було в них багато правди...

Казали старики:

«Гіреньке — не солодке, тяженьке — не легке, бідне — злиденне й нужденне було життя наших пра-пра-дідів у Карпатах».

Про те життя повістувала стара Николаїха Грицулина в Соколівській Річці, переповідала те, що чула колись від своєї бабки, а та від дідика свого.

— Бувало, що верховинці голодували, не то хліба не бачили, але й барабулька-буришка не родилась у городцях. Про це залишилась згадка в співаночці, що її співав Іван Томнечків. Починалася вона:

Послухайте, добрі люди, мою співаночку,
 Єк тікала барабулька в чужу стороночку...

«Втікала» з гір, а за нею бігли «гор'єни» й пррсили, щоб до них вернулась. Та вона не верталась, а гор'єни терпіли голод. Не було буришки, а вівсик і ячменик нищили дики й не можна було їх прогнати й «всокотитися» перед ними.

Хліба не можна було дістати і в Коломиї — ні хліба, ні муки не купити за гроші, хіба виміняти за шкірки з дрібної, лісової звіринки.

Були відважні, дбайливі жінки, як ота Єлена Дмитричка в Річці. Вона ходила ген, аж за Дністер і приносила на плечах повні бесаги кукурудзяної муки. Була дуже милосердна. Пекла з муки «коржики» й роздавала їх голодним дітям... Потім ішла знов за Дністер по «мукицю».

Грошей було мало, але й за них не легко було купити щось з харчів, про хліб, то й не казати. Хліб був у великій

пошані. Впала з нього кришечка на землю, підіймали її і цілували.

Як могли, так рятували себе «гор'єни» перед голодом. Рятувалися виробами з дерева та випалюванням із глини всякого начиння. Ішли з тими виробами на «доли» й міняли їх за муку й зерно.

Це були початки славного пізніше гуцульського мистецтва.

Не скоро розмножувалась в горах і маржина, не скоро багатіли гуцули. Треба було перше палити й корчувати ліси, щоб було де випасати маржину й косити траву на сіно для неї. За тяжкою працею не було часу думати про гарний одяг із прикрасами. Одяг був зовсім «простенький» . . .

Коли ж розмножилась маржина, треба було «здобувати-завойовувати» полонини, щоб було де літом випасати її. Треба було за ті полонини зводити «бої» з волохами. Ті «бої» тривали довший час і були завзяті, а то й кроваві.

Про них залишились згадки в гуцульських переказах і співанках.

III

У одній з тих співанок згадувано про Фоку Шумеюкового, що «завоював» був для себе велику полонину в Чорногорі під Піп-Іваном. Співала та повістувала про того Фоку Марічіна Сенюкова в Яворові.

«Та у моїм городічку еблінка вісока,
Куди ходив, то все співав Шумеюків Фока».

Любив співаночки співати, себе й других ними веселити. Співав, на полонину йдучи, співав, із неї вертаючи. Аж напали на його полонину волоські злодії-опришки. Шумеюк не дав їм загарбати свій «писаний ботей» овечок, оборонив його. Але вівчарі знесли його в село посіченого й порубаного волохами. Довго не давався смерті. Не давався . . .

«Та раненько в неділеньку, из людьми прощавси».
Перемогла його смерть.

«Казав жінці, Настунці, би дала майстрам телицу,
Би на його гробі збудували вісоку каплицу . . .
Би каплицу збудували й злотний хрест поклали
Аби люди памнітали, де Фоку сховали.» —
«Ой, у моїм городічку зелений бобочок,
Ой, уже Фоку исховали в камнений гробочок.
Вілетіла біла пташка, сіла близь потоку . . .
Не вийде вже в полонину Шумеюків Фока.
Ой, летіла біла пташка, та збила крильцями,
Не вийде вже в полонину Фока из вівцями».

IV

Дуже любили верховинці полонини й життя на них, хоч те життя бувало нераз напівголодне. Вівчарі жили молоком, бриндзею, вурдою і жентицею. Кулешу з кукурудзяної муки їли рідко — раз, або два в тиждень.

Муку на кулешу треба було привозити на конях, або й на плечах, «з загори», з тої сторони Карпат.

Не мало лиха терпіли люди від кусливих, трійливих гадюк, а ліків проти гадючого вкушення не знали.

Вкушений гадюкою ішов до знахоря, ворожбита чи ворожки.

Розповідала Їлачінина Парасина:

Пішов її Їлачіна в ліс убити яку звіринку. Наступив на «поганку-мідянку», гадюку, а та вкусила його в ногу. Приніс на плечах убитого сарнюка, але нога почервоніла й почала пухнути.

Посадила Парасина Їлака на коня і бігом у Космач до славного там знахоря.

Знахор оглянув ногу, плюнув на неї три рази й розтер долонею слину, а тоді став говорити до чорного kota на «опецку». Що говорив, того не можна було розуміти. Потім обвив Їлака грубим «курмесм» і сказав не рухатися — сам говорив і говорив, а все незрозумілими словами. Вийшов на двір і вернув у хату зі старою косою. Махає нею, якби косив, хреститься і говорить:

«Не омнеца, не сина, не светого, не духа, не амінь. А дальше говорить молитву — «Отче наш», «Богородице Діво» і «Вірую», але не зпочатку до кінця, а «навиворіт» — зкінця до початку... Віговорив це й каже:

— Ішов чоловік червоний на червону гору, в червоних постолах, у червоних гачах, із червоними волоками, в червоній сорочці, в червонім сардаці, в червоному ковпаці, из червонов сокиров у руці; сокиров на всі сторони махаєт, біду-болу рубаєт, у світ проганяєт. «Іди бідо — боло туди, куди кури не допівають, котюги не догавкають, вітри не довівають, людські голоси не доходе! Шезни, пропади, від хрищеної душі в дебри йди». Скінчив знахор свою «примовку», заговорив ще раз до kota, а тоді до Парасини:

— Сказав мені оцей кіт: На ймення твоему чоловікові Єлак, гнавси за сарнюком у лісі — там укусила його в ногу «поганка». Пішов у комору, приніс торбинку, а в ній засушене зілля, дав його Парасині, кажучи:

— Вари цисе зілечко й давай вивар пити Єлакови. Це поможет, але не на довго. Три роки проживет ще твій Єлак, а там готуй для него деревище...»

І було так, як сказав знахор. По трьох роках умер Єлак.

Гинули наші верховинці в лісах, гинули й на полонинах... Гинули й у лапах медведів.

V

Про це повістували старі гуцули й гуцулки. Казали: «Біда» — не «гаразд» гнали в давнину людей у Карпати. А всеж таки говорили старі верховинці про ту «біду»:

«Светилаби си »біда», вірна «супутниця» гор'єн! Вона гартувала й гартует людей. »Біда», не «Гаразд» — добробут, багатство, приятелька «гор'єн». «Біда» вчить розуму — багатство, чи, як казали, «гаразд», відбирає його. «Біда» го-стрить ум — »гаразд» притуплює його.

«Біда» на розум наводить — «гаразд» із розуму зводить. Біда й недостаток кажуть працювати — в «гаразді» люди ледачіють.

«Біда» каже співчувати з людьми — «гаразд» робить людей самолюбамі.

Ніщо друге, лишень «біда» вчила верховинців вдиратися в глибину гір і виривати скарби, заховані в них — виривати й багатіти ними.

«Біда» навчила цінити й любити передовсім те, що здобуте надлюдською силою, важким трудом і кровавою боротьбою.

А чому так пристрасно любили гуцули свої Карпати? Чи лишень за їх величність і красу, за вільне й буйне життя в них? О, ні! Любили Карпати, бо й любили своїх пра-предків, що завоювали й зросили кров'ю верхи, кичері, полонини й праліси — завоювали й пра-правнукам передали.

Гарячими серцями любили Карпати пра-предки гуцулів, такими ж серцями любили їх і потомки.

Любили за вільне, свободне, нехай тяжке й бідне, часом і голодне, життя в горах.

Любов до гір і їх краси кріпила сили верховинців і закріплювала до боротьби з «бідою» . . .

Старі верховинці, згадуючи давне, важке життя в Карпатах, додавали до своїх повістувань, усміхаючись:

«Любили наші предки не лише гори, любили й багатіти в них, цінити багатство й гаразд, але і вбогість, чи то «біду» «шенували» — лихим словом не згадували її колись, давно, не згадували й пізніше.

Сидячи при ватрі й люльку покуруючи, сказав Штефаньс Петр'юків:

— Що не казати й не говорити, а «біда» таки света. З усіх вірних найвірніша приятелька».

На це Штефлюків Лукин:

— «Біді» терпимо, бо терпіти мусимо — «гараздові» ні, бо не мусимо.

А Федьо Карабчук:

— А всеж таки ліпше дружитися з «гараздом», ніж із «бідою». «Біду» з хати гнати — «гаразд» за стіл саджати . . .

Закінчив розмовоньку при ватрі Дмитро Лупайлюків:

— Так, так, газдики любі, гнала колись «біда» наших предків із далеких сторін у зелені Карпати, втікали від неї з «долів» у гори, але й вона йшла за ними, казала нести себе на плечах . . . А вони, ті наші предки, як могли, так билися з тою «бідою» і гнали її з Карпат.

Знали, що з «бідов» треба битися, не даватися їй.

VI

Думали газди розійтися вже, але задержав їх помахом руки «дідо», Тимофій Лукінчук, що сидів близько ватри й досі не відзивається — мовчав, думав . . .

Тепер заговорив:

— Заждіт-ко ще трохи, газдики, послушайте, що скаже старий Тимофій. Казали ви, що з «бідов» треба си бити. А я чув, коли ще малим «хлопчіщем» був, що наші прадіди захотіли були «біду» вбити. Казали, «біда» не ходит по лісі, а по людях. Тож не дуже то тяжко «верегтися» на неї і вбити. Але треба цисе зробити громадою — «гуртом» — поодинцем нічого не вдіємо. Як урадили так і зробили.

Одної Божої днинки, ще перед сходом сонця, зійшлися старі й молоді з топорами, списами, з пушками-самопалами та ратищами — підуть «війною» на «біду».

«Розвідчики» повідомили, що «біда» в хатчині — колибчині Юрашини Бойчука.

Пішли туди наші верховинці, обступили довкола хатчину-колибчину й закричали:

«Виходи, бідо, з хатчини! Смерть тобі тут буде! Виходи!»

Та «Біда» не виходить . . . Хвилина — дві, а вона на верху колибки. Звідтам на землю і бігом у недалекий ліс. Мечуть у неї верховинці списи, ратища й топори, стріляють . . . Біжать за «бідою» в ліс. Та ліс лісом, а біда бідою. Ліс густий, а біда швидка й хитра. Не найшли її верховинці і не вбили.

Похнюплені зійшлися біля хатчини Бойчука й стали раду радити. Що не вдалося раз, те мусить за другим разом удатися.

«Молодеки» мусять вислідити «бїду», вона не любить сидїти довго в лїсі.

Вислїдили її молодеки в хатї над Прутом і повїдомили про це старших.

Великим гуртом — «гурмою» вирушили проти «бїди» . . .

— Не могли вбити «бїду», так утопимо її в Пруті — сказав найстарший з гурту.

Вдалося верховинцям «вїпудити» бїду з хати й бїгом за нею. Пригнали її над Прут, де його «гук»-водопад, а під ним глибоке плесо.

— Під гук, у плесо її! — закричали.

І, от, «бїда» вже в плесї — лише патлату голову її видно з води. Зраділи верховинці. Та радїсть їх передчасна була. «Бїда» виштрекла з плеса . . . Ось вона вже на березї. Шкірить поганї зуби до верховинців, смїється, регочеться. Заплескала в долонї і побїгла в недалекий, прибережний лїсок. Там сховалася.

Смутком повїяло з лїса на верховинців, засмутилися, зажурилися. Нї «бїду» вбити, анї її втопити. Що ж дїяти, що робити?

VII

Вислали двох поважних газдів на Буковину шукати ради й поради в славного на всї гори знахора-планетника.

Він вислухав їх, подумав і сказав:

— Зберїть верховинців із усїх закутин наших гїр і гуртом вирушїть на «бїду». Заженїть її у великі темні лїси, в найглибшї дебри й нетри, щоб там пропала й не вилїзла на верх.

Зробили верховинці, як порадив буковинський знахор-планетник, загнали «бїду» в найтемнїшї лїси, в найглибшї нетри.

Пїшли знов два газди на Буковину занести знахоровї подарунки й подяку за добру пораду.

Почули від знахора таке:

— Любї, годнї газдики, ось що треба вам ще знати: Прогнали ви «бїду», але не вбили й не втопили її. Чому? А «тї-

мунь», бо вона безсмертна. З нею можна й треба битись, але вбити її, на це нема в людей сили... «Біда» віковична — «гаразд» ні — він смертний, не віковичний... Та й ще одне: Є люди, що люблять «бїду» — «зжилися з бїдов», ек риба з водов, а з «гараздом» зжитися не можуть.

Попав знахор у глибоку задуму, якби завмер. Аж по якомусь часі пробудився, ожив, а тоді сказав:

— Так, так, прогнали ви «бїду» в лісові нетри. Там вона ослабне, бо не звикла до лісів — зайшла ж із «долів» і осїла між людьми. Мине багато часу, пройдуть віки — «бїда» сидїтиме там, куди ви загнали її. Але, повірте старому знахорові:

Прийде час, громом ударить лихо в Карпати...

Люта-прелюта рука вирубає впень Карпатський пралїс... Тодї вийде на світ «бїда» й запанує над Верховиною і верховинцями.

І буде панувати... Який час... короткий, а може й довгий.

Аж звіється бур'я, якої не бачила ще Чорногора, ні Говерля...

Бур'я, що прожене «бїду» навїки з наших гір і з наших «долів»...

Це певне!!

— Оце було давно-давненько, за наших прадїдів... Що я чув, те вам, газдики, розповїв — сказав «дїдо» Тимофїй Лукїнчук.

Розїшлися газди й понесли з собою все те, що чули сидячи при ватрі...

VIII

«З первовїку», здавен-давна, бували в гуцульських горах, по цю, галицьку, а ще бїльше по ту, буковинську, сторону Черемошу, знахорї, ворожбити, планетники, чи мольфарї. Верховинці, хоч дуже побожні й твердо віруючі в Бога, вірили при цьому й у тих знахорїв і їх надприродну силу. Вірили та боялися їх, але в потребї, в бїді, чи нещастю йшли до тих знахорїв і шукали в них допомоги, ради-поради й

ліків. «Верглиси» болі на маржину, чи хвороба на людей, не «фолосилоси» щось у газдівстві, поторощив ребра вівчареві «вуйко»-медвідь, перестала любка любити, почав чоловік жінку, чи жінка чоловіка зраджувати, вкусила гадюка-поганка, не було ради — йшли верховинці до знахорів.

У новіших часах прославився був у Карпатах найбільше знахор, планетник, мольфар, Дарадуда, що жив у глибині буковинських гір. Увесь рід Дарадудів, це були знахорі й ворожбити. «Чудеса» повістували про того буковинського Дарадуду, про його знахорський розум і силу.

Одні казали, що він має розум і силу від самого Бога, другі твердили, що від Арідника, найстаршого диявола-сатани та його прибічників — щезників, чортів. Та, як там воно насправді було, цього ніхто не знав. Але, як воно й не було, а слава про Дарадуду греміла по всіх горах, розносили її карпатські вітри по всіх селах Гуцульщини.

Дарадуда дожив був глибокої старости. Та вкінці навідалась смерть і до нього. Вмів відганяти смерть від других, а від себе не міг її прогнати. Прийшла і сказала: «Ходи, Дарадудо!»

Не дуже то хотів «іти», але смерть була сильніша від нього. Вергла його на постіль, з якої не піднявся вже. Довго не дався смерті та вона перемогла його. Вмер... «Заснув вічним сном»... Про смерть Дарадуди дала знати гуцулам страшенна, снігова бур'я, що звіялася над горами... Бур'я, якої не «темили» найстарші верховинці — не «темила» й Чорногора з Говерлею.

Не могли гуцули прийти до Дарадуди й попрощатися з покійником. Сама Дарадудиха, як могла, «нарідила» покійничка й положила на «лавицу». Деревищем-домовиною не потребувала журитися — давно було вже готове, треба лишень знести з «поду».

Хоч, як шаліла бур'я, Дарадудиха побігла до дяка, Федора Березки, щоб прийшов відчитати над помершим псалтир. Узяв дяк псалтир під сардак і якомсь добилися обое крізь шаліючу бур'ю — сніговицю до хати Дарадуди.

Ось що розповідав той дяк, Федір Березка:

— Прийшов я з Дарадудихою до її хати. Вона засвітила дві великі воскові свічі й поклала їх при помершому. Він

лежить, як живий. При ньому, над головою, сидить чорний кіт, а в ногах сова. Хотіла Дарадудиха відогнати kota й сову, помагав їй і я. Та годі було відогнати — кіт дряпав пазурами, сова біла крилами. Сів я і почав читати псалтир. Читаю.

Дарадудиха пішла «кутати» маржину — напоїти її і дати сіна. Я читаю вголос, часом споглядаю на вмерлого. Аж! Що це, що?!

Дарадуда, бачу, підноситься з лавиці, стає на ноги й повільними кроками йде д'мені.

Випадає з моїх рук псалтир, страх жене мене з хати на двір.

Кличу Дарадудиху, щоб ішла зараз у хату. Йдемо. Дарадудиха перед мене, я за нею.

Входимо в хату.

Серед хати стоїть Дарадуда, в правій руці його кіт, на лівому плечі сидить сова.

Дарадудиха, з дива, чи з ляку, паде на землю. Підношу її. Обое мовчимо. Дарадуда стоїть, якби закаменів — не рухається... Постояв і до лавиці іде, лягає на ній. Мертвий. Другий раз умер.

Дарадудиха просить читати псалтир — буде сидіти разом зі мною.

Сиділа, а я читаю, читав до самого ранку. Хотів вертати в свою хату, але Дарадудиха просила не лишати її саму з покійником.

Два дні пролежав Дарадуда на лавиці.

Щойно третьої днини зійшлися люди на його похоронок. Відспівали Дарадуді «вічну пам'ять» і поховали...

«Вічна пам'ять» про Дарадуду та його знахорства залишилися в Карпатах до сьогодні. І житиме поки жити буде в горах гуцульське плем'я.

О, багата була наша Гуцульщина «чудами й дивами». Багате було її минуле...

Жаль тільки, що все те, чим жили й багаті були колись гуцули, йде сьогодні в забуття, гине, пропадає...

ГУЦУЛЬСЬКА ДАВНИНА

Народ без минулого — дерево без коріння. Народ, що забув своє минуле, не цінить його, не гордиться ним й не зберігає його, — поволі завмирає, зникає з лиця землі, сліду по собі не лишаючи... Народ як дуб: чим глибше запустить корінь в рідну землю, тим сильніший. Жодна буря не зважить його.

Знали це вороги наші. Тому намагалися всіма силами й засобами знищити якщо не нас, так наше минуле.

А наш український народ славився уже з давних давен багатим, величним минулим, славився високою культурою.

Та все те нищили вороги! Грабили матеріяльні багатства України а духові привласнювали собі та величались ними. В давнину й сьогодні.

Невелика частина нашої слави і величі збереглася в літописах, а більшість її рознесли світами ворожі вітри-бурі.

В одній тільки, невеличкій частині наших просторих земель, у карпатській закутині, на Гуцульщині, куди не сягала ворожа нищівна рука, в недоступних дебрах гірських, у темних, правічних лісах, задержалась була наша давнина-первобутність, наше мітичне минуле в своїй непорочності. Наша старовина, чи як кажуть гуцули — «старовіччина» не писана, а передавана усно з роду в рід, із покоління в покоління, так до недавних часів.

Минулим жили наші гуцули. З нього черпали сили до боротьби з твердими законами природи та з сусідами-ворогами.

Давне минуле Гуцульщини, незнане, попелом віків присипане, заховалось тільки в спогадах, переказах і легендах верховинців. Писані згадки про Гуцульщину появились щойно в XIV—XV століттях, та й то лише в чужих мовах.

Не знаємо навіть, коли зайшли в Карпати предки гуцулів. Про це існують лише здогади й припущення.

Одне певне, що ті предки походили зі слов'яно-руського племені, що були це славні й хоробрі «русичі», як це стверджено у «Слов'янській Енциклопедії» Самуїлом Кинігом і другими чужими дослідниками. Але були та й є «учені» засліплені шовінізмом-ненавистю до українців взагалі, а до гуцулів зокрема. Поляки твердять, будьто гуцули — це мішанина різних племен і рас, зайшлих у давнину в Карпати; румуни намагаються «доказати», що гуцули — це «зрущені» — зукраїнізовані румуни.

Та правда залишається правдою: предки гуцулів це ті русичі, що колись поливали рідні поля і степи надчорноморські та наддунайські гарячою кров'ю у віковій боротьбі з дикими ордами, а гуцули внаслідили по них боевість, відвагу й лицарськість.

Не легко ж було завоювати Карпати! Треба було зводити важку боротьбу з усякими супротивностями. А, завоювавши їх, треба було вести дальшу боротьбу з сусідами, щоб їх задержати. Мусіли предки пізніших гуцулів воювати з румунами, волохами-молдаванами за карпатські полонини. Молдавани-волохи-румуну силою лізли в Карпати, виганяли на карпатські полонини воли, корови, коні і вівці, випасали їх там, а осінню вертали у свою Румунію-Дакію.

Довго тривала затята боротьба гуцулів із волохами, поки таки вдалося відбити полонини і прогнати з них волохів. Не одна полонина була зрошена кров'ю гуцулів. Але вкінці гуцули стали єдиними власниками полонин, а по волохах залишились лише румунські назви деяких полонин. Вони ж люди мстиві і, як казали гуцули, злодійкуваті грабіжники. Збиралися разом і ватагами нападали на гуцульські оселі, грабили й палили їх.

Мусіла кожна гуцульська «гражда» бути твердиною, побудованою з твердого грубого дерева, обведена частоколом, з малими віконцями, з міцними замками. Коли ж волохи не переставали докучати гуцулам, тоді вони йшли в «опришки» й відплачувалися румунам нападами.

Так повстало гуцульське опришківство, звернене пізніше й проти мадярів і поляків, а ще пізніше проти австрійської влади.

Така вже доля судилась нашим карпатським верховинцям. Не зазнали вони ніколи супокійного, мирного життя. Воно проходило в безупинній боротьбі.

Про те бурхливе життя залишилося на Гуцульщині багато згадок, переказів і повістувань. Усюди там можна було почути їх. Із давних, прогулих, забутих часів, — із часів наїздів у Карпати всяких диких кочовиків, печенігів і половців, а далі татарів і турків. Усе це залишилося у пам'яті гуцулів.

Ось у великому гуцульському селі Жаб'ю можна було почути таке:

Загнались були в наші Карпати кримські татари й турки, але недовго в них перебували. Відійшли, а по собі залишили невеличкі, але кремезні й витривалі коники, що їх пізніше «гуцуликами» прозвано. Повістували старики на Гуцульщині й про даліші часи. Можна було почути від них і про Мазепу та його нещасний бій під Полтавою та про зруйнування Січі.

А звідки знали це гуцули? Від козаків чули. Оце, коли Україну залляла московська орда, багато козаків пробилось на західні землі українські, деякі з жінками й дітьми. Частина з них задержалась над Прутом і осіла там, де село Завале, частина осіла над Дністром. Там велике село, Городниця. А ще інша частина продерлася у глибину Карпат, у Жаб'є.

З покоління в покоління передавано тут, що це ті козаки знад Дніпра принесли в гори широкі, червоні шаравариштани-гачі й другі чоловічі та жіночі яскраво-барвисті частини одягу. До того часу мали гуцули дуже «простий», без усяких прикрас одяг, звичайно зо шкір.

Багато, дуже багато було на Гуцульщині переказів про давні часи в Карпатах і поза ними. Та з тих переказів залишилося мало, — згинули в забутті.

Не лише дивно, але й соромно та й незрозуміло, чому то тією найкращою закутиною нашої батьківщини, тією перлиною дорогоцінною, поцікавились не ми, а перші чу-

жинці, ба, й вороги наші, поляки, румуни, німці, англійці, а навіть італійці. Чому не цікавила нас наша давнина, захована в Карпатах і в пам'яті її мешканців, гуцулів, зберігана-«сокочена» в їх серцях і душах, як скарби безцінні? Скарби своєрідної культури, побуту, звичаїв, обрядів і світосприймання. Оригінального й неповторного.

Ба, находилися у нас і такі, що ті гуцульські святощі, традиції і архаїчність темнотою звали, а гуцульський консерватизм за некультурність мали. Гуцульських опришків за розбійників уважали, хоча ті опришки тільки оборонцями рідних гнізд і верховинських гуцульських вольностей були.

Зовсім іншими очима гляділи чужинці на нашу Гуцульщину й гуцулів. Їх захоплювала первобутність у житті гуцулів, а Гуцульщина, скарбниця усього того, що деінде давно вже знищила цивілізація і т. зв. культура.

А для декого з «наших» Гуцульщина — це лише гори Карпати, покриті лісами, це лише гірські ріки, Прут і Черемош, гуцул же, якщо не зовсім, то напівдика людина з трембітою і сопілкою, з коломийкою та з різьбленими виробами. Людина неосвічена, національно несвідома.

А все це незгідне з правдою.

Гуцули вже й давніше були свідомі своєї національної окремішності, гордились нею і обороняли її перед ворогами.

Згаданий чужинець, С. Киніг, пише, що на Гуцульщині не було москвофільства, а український націоналізм проникав у Карпати різними дорогами: число активних членів націоналістичної організації зростало там щораз більше. А перед тим майже в кожному гуцульському селі і присілку була «Січ». Належить згадати, що в Українських Січових Стрільцях було багато синів Гуцульщини.

У війні проти поляків і москалів прославились найбільше гуцульські сотні і курені. Вславились гуцули своєю хоробрістю і в рядах Української Повстанської Армії.

Усього того не вільно нам забувати, завжди треба це пригадувати собі й чужинцям.

ДОВБУШ І ДІДУШКО

Блукаючи Карпатами, зайшов я в село Соколівську Річку. Перед вечором було вже. Довгі тіні лягали на гори. Треба було десь заночувати. Зайшов до газди Михайла Петрова. Радо прийняв. Похарчували, подякував я за харчунок, присів на лавиці на ліжнику, а Петрів примостився на стільчику близько печі. Була ж уже осінь, холодно було.

Закурив газда й почав повістувати про це й про те, а вже найбільше про те, що було й минуло. Минуло, але не пропало, залишилось у пам'яті верховинців. Вони, як казав Петрів, будують нове на старих підвалинах, у цьому вони майстри над майстрами. Не забували первовічної мудрости: «Що залишили предки, те мусить бути передане потомкам у всій повноті й чистоті. Не лише майно, але ще більший понад нього скарб — минувшину в згадках і переказах...» Так, любили гуцули давнину й повістували про неї, а вже їх згадки і розповіді про Довбуша і його опришків можна було в усіх селах і закутинах, у верхах і на полонинах усе почути.

Так і Петрів не поминув Олексу Довбуша.

Був Довбуш на свої молоді літа розумний, а відвагою і сміливістю перевищував усіх. М'яке серце мав до своїх, але до ворогів — без милосердя і пощади. Такими мусіли бути і його легіні. Безстрашні, очайдушні, готові гинути в боротьбі з ворогами Гуцульщини. Для них були лишень сталеві топори й кулі в пушках...

Оце відрубав раз Довбуш топором голову поганому ляшурові (ляхові), казав одному з молодих легінів узяти ту голову й «веречи» в бедро-пропасть. Легінь підійшов до тої голови, зблід і побоявся взяти її в руки. Довбуш копнув ту волосату голову ногою, а легіня прогнав геть від себе.

Довбуш вибирався у походи на ворогів звичайно весною. Під зиму відпускав легінів по газдах. Визначав їм час і місце, де мають весною зійтися і дождити свого ватажка.

Сам Довбуш осідав на зиму у якогось газди і очігував по-дуву весняного вітру, весняних журчань потоків і бростів на буках.

Зимував раз Довбуш у багатого газди на Буківци, Матія Довганюка. Довганюк не знав, що це Довбуш став його слугою, але був ним дуже задоволений. Послушний і до всякої роботи здатний був легінь.

А газда цей, Довганюк, був великим майстром від пушок і пістолів, умів робити нові і направляти старі. Не мало дивувався, що його слуга, той, що казав кликати себе Та-насієм, розумівся добре на всякій зброї і був помічним свому газді.

У гуцульському селі, в глибині гір, що його звали тоді Дідушковою Річкою, а пізніше перезвали на Красноїлю, жив великий багатир-дука, Дідушко.

Ніхто не знав звідки той Дідушко зайшов у Карпати. Зайшов, зайняв лісів, царинок і полонин скільки сам хотів. Власниками їх був Бог і звірі, людей було в Карпатах мало. Велике багатство мав Дідушко. Росло багатство Дідушка, росла з ним і його гордовитість і жадоба стати паном, володарем усіх Карпат. Так, але ж тим володарем був уже Олекса Довбуш! «Ні» — сказав собі Дідушко «не він тут буде панувати, а я! Я, Дідушко!»! А тут ще й доносять йому слуги, що Довбуш нахвалюється зайти до Дідушка й забрати все його майно. Ба, мав сказати, що й життя Дідушка позбавить, уб'є його барткою. Дідушко запалав великою ненавистю до Довбуша — став відгрозуватися і запевняти, що дістане Довбуша в свої руки й живим його з них не випустить, Чув це Довбуш і лише сміявся. А Дідушко, хоч багато чув про Довбуша, але не бачив ще його. А побачити, мусить і змірятися з ним своєю силою! Стане паном гір не Довбуш, а Дідушко. Говорив, а з його очей сипалися іскри ненависти.

Саме тої зими, коли то Довбуш перебував як слуга на Буківци, заїхав до його газди, Довганюка, Дідушко. На трьох конях привезли його слуги зброю до направи. Приви-

тався Дідушко і сказав, що привіз зброю, щоб Довганюк направив її, а до того ще спорядив кілька нових пістолетів. А що був уже вечір, то Дідушко заночував у Довганюка. Вечором сіли за стіл, попивають вино, що його привіз Дідушко в бордюзі і балакають. А Довбуш докладає дров до ватри, на дворі тисне мороз. Питає Довганюк Дідушка, нащо йому стільки зброї? Дідушко підсміхається і каже:

— Чув же ти, напевно чув, про того опришка, Олексу Довбуша. Ото він нахваляється, що загостить і до мене. Ну, а гостя, та ще такого, як Довбуш, треба погостити... А чим? Кулями! Кулями! А Довбуш не ходить сам, а зі своїми, такими як сам, опришками, тож мушу не лише сам бути озброєним, але й озброїти моїх слуг.

Приглянувся Дідушко до Довганюкового слуги й каже:

— Лепського слугу маєш, Довганюку! Вподобався мені. А може б ти відпустив його мені?

— О, того не зроблю! Це моя права рука, такого другого не найду — відповів Довганюк.

— А як тобі на ім'я? — питає Дідушко Довбуша.

— Танасій — відповідає Довбуш.

— Дивико си, Танасію, ек відслужиш рік у Довганюка, тогди не думай багато, а приходи до мене, до Дідушка в Річці.

— Хто знає, як воно буде може й прийду — на це йому Танасій-Довбуш.

— А не будеш боятися того опришка Довбуша — питає Дідушко.

— Боятися? У вас же стільки всякої зброї на Довбуша та його опришків, чого ж боятися — відповідає Танасій-Довбуш.

Відзивається на це Довганюк:

— Та воно ніби так — зброя проти зброї... Але ж бо про того Довбуша повістують чуда-дива. Кажуть, що його куля «не береси», відбивається від нього, як залізо від сталі.

— В це, то я не вірю! Побачимо, нехай він лише прийде до мене, чи куля з мого пістоля не попаде в його серце! Побачимо!

По кількох тижнях приїхали до Довганюка слуги Дідушка й забрали зброю. Танасій-Довбуш бачив її і лише підсміхався... Гарна зброя, придасться моїм легіням — говорив стиха сам до себе.

Проїшла довга люта зима карпатська. Загомоніли гори весняними співаночками, заблеяли овечки, заричали волики й коровки, на полонини йдучи. Оповідують гуцули, що Довбуш гуляє зі своїми легінями на Мадярщині, здобув там «Золоту Баню», забрав великі скарби.

Думає Дідушко:

— Мабуть не скоро загостить до мене той опришок, Довбуш.

А одної днини донесли йому слуги: «Довбуш у Головах, у сусідньому селі...» Треба бути готовим на прийняття непрошеного гостя» думає Дідушко, роздає зброю слугам і повчає, як і що мають робити, коли опришки підйдуть до гражди: ховатися поза колешні і буки й звіттам сипати кулями в них, а потім із топорами на їх голови.

Довбуша, то вже він сам привітає. Усе приготоване. Слуги напоготові. З-за бука побачив один із слуг опришків. Йдуть — сказав одному, а цей другому й третьому. Хвилина й уже не видно слуг. Поховалися — де хто міг. А Дідушко? Він на порозі хати стоїть, не ворухнеться, як би хтось причарував його. Не счувся, як перед ним станув легінь у пишнім одязі зі зброєю.

— Танасій? Ти, той слуга Довганюка на Буківці?

— Був, був Танасій на Буковці а тепер він Олекса-Олекса Довбуш — чує Дідушко.

Хотів сягнути рукою до череса, де в нього дві пістолі з кулями. Та на це не було вже часу. Вдарив Довбуш барткою по руці, раз, а потім ще раз, але вже в голову Дідушка. Розчерепив її надвое. Упав Дідушко на порозі своєї хати. Не встане вже. Не буде грозити Довбушеві смертю...

Довбуш і не глянув на мертвого Дідушка — сказав лише:

— Хто задумує здерти шкіру з живого медведя, той сам скорше чи пізніше згине в медвежих пазурах.

Казав легіням повитягати зі сховків Дідушкових слуг і роздати їм усе майно їх «пана», навіть срібло й золото, а самим забрати лише зброю. Сам подався із легінями в Синиці.

НЕНАДІЙНА ЗУСТРІЧ

Давненько це було. Ще тоді, коли паном Карпатських гір був чорногірський орел бистрокрилий, бескидський сокіл ясний, Олекса Довбуш, безстрашний борець за волю Гуцульщини.

На убоці за Тюдевом, у сторону Ростік, мав свій посидок газда Яківко Копчук. Близьких сусідів не було в нього. Лиш у часі великих повеней доходив до нього шум Черемошу, а в часі бурей — шум лісів вище його хати. Нижче хати були вже лишень згари й зруби дерева з лісів, що росли тут. Зимомю стягнуть їх над Черемош, а потім у Кути на будову домів. За хатою з північної сторони росли ще могутні буки й кріслаті смереки, охорона перед зимовими сніговіями.

Не був Копчук багатий, але й бідний не був. Статків не мав, але кліть і комора не були порожні, харчів вистарчало для родини, для нього, жінки і для четвірка діточок, трьох синків і донечки Параски, великої потіхи для своїх і чужих. Парасинку любили всі.

Хоч лише на дванадцятий рочок пішло їй, була вона вже помічна нені в хаті, виручувала неню в усякім «кутанні», помагала вовницю прясти і у клубки звивати, а літом по зрубках ходила, гриби й різні ягоди збирала, в Кутах продавала, а грошіки старині давала.

Копчук має чим прохарчувати свою родину, але покладеного гроша не мав. За гроші в тих часах було дуже туго. Хіба що вбив, або на «сильку» якусь звірину зловив, а шкіру в Кутах продав. Але гроші розходились скоро на всякі потреби, ну, й на «тітінь», — любив потягнути димку з люльки.

Літом то й Парасинка приносила трохи грошків нені на купно волічки, а дедіві на «тітень».

Оце раз пополуднішної днини, як не було вже хатного кутання, взяла вона два кошелі і пішла на зруб збирати ягоди. Збиратиме суниці, їх можна скорше й легко продати в Кутах, «пани» добре платять за них.

До самого вечора по зрубх ходила, назбирала суниць два повні кошелі. Втішна вернула д'хаті. До ранку будуть ягоди свіжі, ніч холодна й коротка.

Рано-ранесенько Парасина була вже на ногах. Холодною водою обмила личко, помолилась, напилася молока, взяла кошелі з суницями й бігом облазами над Черемош у Кути. Не йде, а біжить.

Аж тут, що це?

Напроти неї легіні на конях, а попереду них легінь на карому. Пишний, прекрасний. Такого легіня не бачила ще ніколи. Пристанула на краечку дороги, задивилась у легіня. Очей від нього не відірве. Не знала, що це Довбуш із своїми опришками. А Довбуш задержує коня і, усміхаючись до Парасини, говорить-питає:

— Гей, ти, дівчинко синьоока, звідки й куди йдеш, що в кошілях несеш?

Зарумянилась Парасина ще більше, аж по вушка, підняла ясні оченята д'легіневі й стиха відповідає.

— Я з того там верха, облаза, в Кути йду, в кошелях ягоди несу, щоб продати й грошків до дому принести, їх у нас мало, а треба. Задармо ніхто не дасть нічого.

На те легінь:

— А як тебе, дівчино, звати?

— Парасиною мене звать, а мого дедю Яківком Копчуком, нені моїй на ім'я Єлена — відповідає дівчина.

— Підходи, Парасинко, д'міні, подай мені оба кошелі — каже Довбуш.

Закрутились сльози в очах Парасини.

— А з чим же я піду в Кути? — крізь плач питає.

— Цим ти не журися — каже Довбуш. За ягоди дістанеш гроші від мене, в Кути не потребуєш іти. Твої ягоди, не пани, ми з'імо. Давай кошелі.

Подала Парасина кошелі Довбушеві, а Довбуш:

— Хлопці, д'мені! Кожний по жмені ягід із кошелів беріть, а в кошелі по дукатові мечіть.

Зробили легіні, як Довбуш казав: Кошелі з дукатами подає Довбуш Парасині.

— Настав ручку, Парасино. Тут один дукат від мене на коральки для тебе. Вертай д'хаті. Кланейси твоїй старині від мене, кажи, від Довбуша, від Олекси.

Це сказав і погнав чвалом із легінями в Ростоки.

А Парасина стоїть на доріжці, в руках кошелі з дукатами тримає. Задеревіла, закамяніла.

Боженьку, кого то вона бачила, від кого дукати має? Від Олекси Довбуша, ватажка опришків. Від Довбуша, якого всі гори славлять, прославляють, про якого стільки всяких повістунь чула.

Як заворожена і очманіла, сама не знає, коли і як у хату зайшла. Здивувалась неня, що доня так скоро вернулась, питає Парасинку, що сталось, що пригодилося, чи яке нещастечко стрінуло її?

Парасина і слова вимовити не може. Мовчки подає старині кошіль. Ті глядять, в кошілях — дукати.

— Звідки вони, хто їх Парасині дав? — питають.

А Парасині, якби хто мову відібрав, слова з себе не видубить. Щойно геть пізніше промовила, про стрічу з Довбушем розповіла, тай дуката показала, що їй Довбуш на коралики дав.

«А чи подякувала ти Довбушеві за його дарунки?» — питає неня.

— Ох, ненечко, не подякувала, не подякувала. Язык у роті застряг, не можна було ним ніяк повернути.

З чуда та дива, з несподіваної стрічі, забула й не могла подякувати, як годилось. Коли ж очунялась й опам'яталась, Довбуш був уже далеко, десь уже під Сокільським.

— Не добре ти зробила, себе й нас соромом покрила. Щоб хоч ніхто про це не довідався — сказала неня.

Парасина розплакалась і вибігла, плачучи, з хати — в зрубі десь заховалась. Але перед тим ще спитала, де той Довбуш перебуває. Почула від нени, що Довбуш не має свого посидку, його посидок усі Карпатські гори, а перебуває найчастіше у Чорногорі, з Говерлі оглядає усі свої гори. Звід-

там із пістолями за чересом і гострою барткою в руці ясним вірлом на ворогів налітає і за людські кривди карає.

Наближався вечір, Парасина не вертала в хату. Пішла неня шукати за нею. Довго шукала, найшла заплакану в густім чагарнику. За ручку Парасину взяла й у хату завела, при столі посадила й харчувати дала. А Парасина й ложки в руку не бере. Не помогла просьба й уговорення нені. Парасина все одної: — Не варта я, щоб до мене говорили! Негідниця й нечесна я, невдячниця.

Пішла без вечері спати.

Поснули всі... Парасина не спить. Було певно вже по півночі.

Тихенько Парасина встає, на ноги постільці надягає, на плечі бере киптар і сардачок, на голову хустку, а в руки паличку-бичик. Тихесенько відчиняє двері й на двір виходить.

Шепотом молитву говорить і бігом над Черемош біжить. У Ростки зайшла, а звідтам у верхи пішла. Стежками й пляями в Чорногору піде. Довбуша там найде, за дукати й за ласкаві слова подякує.

Проминуло кілька тижнів, Парасинка не вертає д'хаті. Смуток павутинням огорнув посидок Копчука, жаль і біль наляг на серця Копчуків, плачуть брати за сестричкою. Бере Копчук у руки клебуку, перевіщує через плечі бесаги з харчами, йде шукати Парасину.

Перейшов гори, ліси, верхи й полонини, всюди бував, усіх питав, Парасини ніхто не бачив, не здибав.

З болем у серці пішов Копчук шукати свою Парасинку, та з чим пішов, з тим повернув д'хаті.

А все ж таки Копчуки жили надією, що ще побачать Парасину. Надією проганяли смуток. Але бувало, що чорні думки сон із очей по ночах проганяли, днями не давали працювати.

Може Парасинку дикі звірі пожерли, може десь утопилась, а може зимова буря захопила, й мороз заморозив...

Два роки минуло як Парасина пішла Довбуша шукати. Пропала, як у воду.

Одної літньої днини пронеслась по всіх горах страшна вістка: Довбуш погіб від зрадницької кулі в Космачі. Легіні поховали його в Чорногорі.

Пішли Копчуки до священика в Кутах, дали йому два дукати, щоб відправив дві служби Божі. Одну за душу Довбуша, другу за душечку Парасини.

Минали роки, старілися Копчуки, сини їх поженились. Та Парасину не забували, щороку на служби Божі за її душу давали гроші.

Вертав раз Копчук з полонини. Під Сокільським стрів старого чоловіка, сидів на камені і курив люльку. Присівся д'ньому Копчук, розбалакався з незнайомим стариком. Той розповів йому, що був колись опришком у Олексі Довбуша. Із другими опришками ніс Олексу в Чорногорі, щоб там його поховати. Згадав Довбуша й Копчук і розповів старому про зустріч його Парасини з Довбушем і про все, що потім було. Як Парасина пішла в Чорногорі шукати його, пішла й пропала. Старий опришок, почувши це, потер рукою зморщене чоло й таке розповів Копчукові:

— Були ми з тілом Довбуша вже на Чорногорі, аж чуємо плач. Жіночий чи дівочий. Пристанули. Бачимо — біжить дівчина з розпущеними косами, вимарніла й вихуділа — жаль дивитись. Заступили ми їй дорогу. А вона крізь плач: «Пустіть, пустіть мене! Знаю, кого несете, це Довбуш! Не подякувала йому за дарунок живому, най подякую мертвому. Пустіть, пустіть мене д'ньому!»

Та цього не могли ми зробити. Казав же наш ватажок похоронити його так, щоб ніхто не знав, де він вічним сном спочине.

Схопив один з опришків міцно за руку дівчину і відвів у сторону Говерлі, де між скалами озеро. А вона вирвалася з його рук і штрикла в те озеро. Штрик за нею опришок, думав, урятує. Та озеро хоч і невелике, але глибоке. Не врятував дівчини, не витягнув і мертвої — пропала на дні озера. Може злі сили задержали її в глибині.

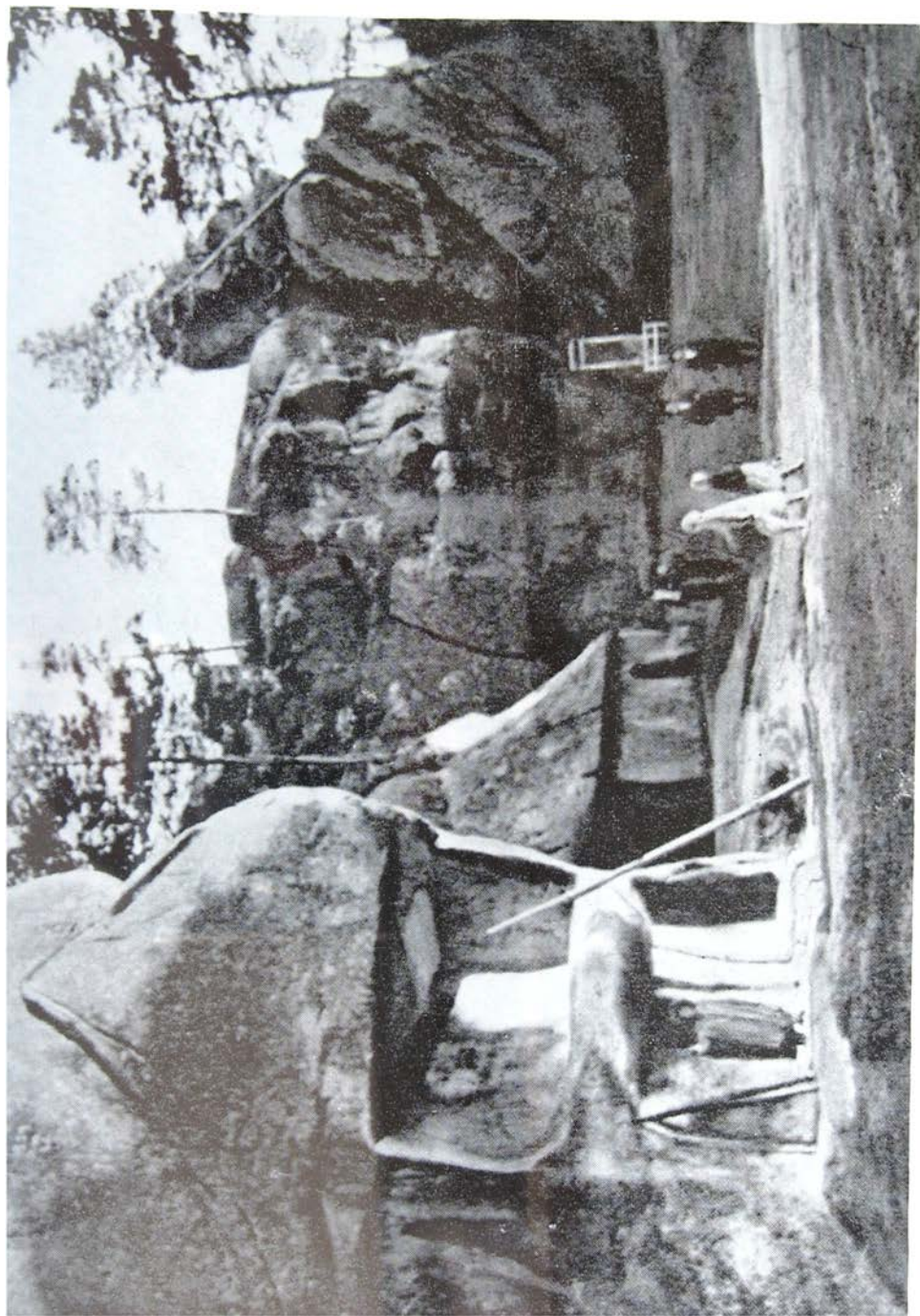
Оце, мабуть, була моя донечка Парасина, подумав Копчук. Розпрацався зі старим опришком. Вдома розповів своїм це, що чув. Ще більший жаль і смуток наляг на душі родини Копчуків.



Олекса Довбуш (скульптура)



Гуцульський вершник



Скелі Довбуша



Олекса Довбуш із своїми опришками

ОЛЕКСА ДОВБУШ

У серпні 1965 року, минуло 220 літ з часу трагічної смерти Олекси Довбуша. Погиб, як гинули тисячі верховинців давно і пізніше.

Сказав же співець Гуцульщини, Осип-Юрій Федькович: «Гуцульська слава була все кривава». Гинули гуцули, боронячи свободи — волі, гинули в обороні рідних, карпатських гнізд, кров'ю здобутих предками й переданих потомкам. Гинули й зрошували рідну землю гарячою кров'ю, щоб на ній росла найкраща квітка, квітка волі!

Як чорногірські вірли своїх гнізд, так боронили рідні, прадідні гнізда перед ворогами гуцули.

Так було в Карпатах із первовіку, так було там ще й не так давно...

Погиб трагічно Довбуш у розквіті буйного, геройського життя у гуцульському селі, Космачі. Згинув, але пам'ять про нього не згинула й досі. Довбуш живе далі в пам'яті і згадках не лише на Гуцульщині, але й далеко поза нею.

Згинув Довбуш, той карпатський лицар, що на чолі легінів-опришків, до безтями відважних «бескидників» обороняв рідні гори від «зайдів»-ворогів, від нахабних, зажерливих ляхів, від бутних, диких мадярів і від лакомих на карпатські полонини волохів, та й інших прибулуд, що не прошені пхалися в наші гори.

Тож і не дивно, що наша Верховина свого легендарного героя й сьогодні не забуває, його не лише в пам'яті, але й у серці носить.

Там, у нашій Верховині, і сьогодні старі гуцули, при ватрі сидючи, повістують про геройські подвиги Довбуша, там вівчарики, за овечками зеленими полонинами ходючи, а пишні гуцулочки вовничку прядучи, про Довбуша,

як і давніше, так і нині, пісеньку співають: «Ой, попід гай зелененький, ходить Довбуш молоденький» . . .

Про Довбуша й бистрі ріки карпатські, Прут і Черемош, водами граючи, співають, його прославляють. Довбушові і ліси карпатські шумами своїми співають, гуцули йому в трембіти грають.

Та співаночки ті й гра, сумні, не веселі . . . У них туга, жаль і смуток. Бож разом із Довбушом молоденьким поховане в Чорногорі те, що найцінніше, серцю найдорожче — золота воля буйного племені гуцульського! У Чорногорі захована, камінним плиттям привалена, в глибоких печерах спочиває — «слушного часу дожидає . . .» А гуцули втирають сльози, згадуючи героя свого, Довбуша . . . Він же борець безстрашний, оборонець Карпат від лютих ворогів, що несли гуцулам ярмо неволі.

За це, й лишень за це, верховинці Довбуша прославляють і своїм героєм вважають. Слава ж Довбуша, це і їх слава! Слава всіх Карпат, а зокрема Гуцульщини! Любила Довбуша вся Гуцульщина, а легіні-опришки віддані були йому тілом і душею. Ватажка свого на топірцях носили, на верх Чорногори виносили, на «сідець» у Кедроватім саджали, щоб звідтіля увесь світ карпатський оглядав, його красу подивляв, душу й серце звеселяв.

Тай по його смерті, вволяючи останню волю ватажка свого, легіні взяли його тіло «на топірці, та занесли в Чорногірці: Там його і поховали, заховали, щоби ляхи про це не знали» . . .

А душечка Довбуша невміруща, як і його геройська слава, вітерцем по горах літає, на Говерлі присідає, про майбутнє карпатського племені думає . . . Дух Довбуша й сьогодні горами ходить, бродить, колишніми слідами походжає, що їх стільки на стежках і пляях гір залишив . . . Бачить, стежки й плаї ті не заросли ще бурянами . . . Вірить, вони зацвітуть ще пишними чічками! Чічками волі і кращої долі не лише Верховини, але й усєї України.

Бачить очима душі, його слідами йдуть тіні легінів-опришків, твердо ногами ступають бадьорі, всміхнені, бартками-топірцями махають, співають: «Єсть у мене топір, топір, ще й кована бляшка!» А поки топір у руці, поти й надія у серці

і віра в душі. Згадує Верховина Олексу Довбуша й згадувати не перестане — згадує і вся наша Україна своїх героїв. Згадками про них кріпить силу в важкій неволі:

«Витривати, не здатися, не скоритись ворогові».

У згадках тих тверда віра й рожева надія: «Прийде — прийти мусить час кращої долі для нас». Долі і волі. — Згадки про Довбуша зроджують у верховинців не лише надію на кращі часи, але й віру, що встане ще славний ватажок карпатських опришків, встане Довбуш, володар Чорних гір, дасть народові ясний свій топір і покличе на останній, вирішний з ворсгами бій.

Надія на це цвіте там і не в'яне навіть зимою.

Там, на наших рідних землях, у Карпатах, коли ніч темна покриє все й приспить чуйність ворога, чути голос Довбуша з Чорногори: «Бігом, хлопці, бігом, бігом, западають стежки снігом».

А з пшеничних ланів Поділля несе вітер голос другого народного героя:

«Хлопці, не зівайте, та на мене, Кармелюка, всю надію майте!».

Ті братні голоси чує вся Україна наша — й знає, що їй робити: «Бігом» — на зустріч волі святої, свободи золотої! «Не зівати», а надію на кращу долю в серцях плекати! Це ж єдине, що на потребу поневоленому народові!

Шанує наш нарід своїх героїв і прислухується до їх позагробового голосу.

З КАРПАТСЬКИХ ЛЕГЕНД

Багато, дуже багато легенд створили наші Карпати. Заховані були ті легенди у темних вікових пралісах, в глибоких дебрах-нетрах, на дні бистрих рік гірських, в джерелах грімких потоків, у «головицях», у пам'яті і згадках гуцулів. Разом із ними вони виходили на верхи-кичері, полонинами з вівчарями ходили, при ватрах із газдами сідали, димком з їх люльок кучерявились, на храмах за столами гостювали. Давнину гуцулам пригадували, важке життя улегшували, гірке осолоджували. Відмолоднювали старих, вигладжували зморшкками поорані чола, молодим давали в руки «топір ще й ковану бляшку», а всім «гор'енам» вливали в серця живу кров любови до рідної, незрівняної Верховини...

Чим було сонце для гірських царинок, а роса для полонинських трав, — тим були легенди для верховинських гуцулів. Для старих усміхом молодости, для «молодеків» чічками за кресанями.

У легенду перейшов і Довбуш по трагічній смерті своїй.

Повістували старики, покурюючи, а молодеки, сидячи подалік, ловили кожне слово про Довбуша.

Оце десь там у Чорногорі має знаходитись «величужна» каменюка, що її сам Довбуш зверг із Говерлі. Зверг і приворожив її, бо Довбуш був і добрим «примівником». Під тою каменюкою заховав Довбуш щось дороге, великоцінне. Але що воно таке було, — «сьогодні» ніхто вже не знає. Знали лише брат Довбуша, Іван, і Баюрак. Та вони це, що знали, зі собою в землю забрали. Залишився тільки переказ, осталась легенда про таємничий камінь Довбуша на верхах Чорногори.

У присілку Жаб'є, в Дземброні під Чорногорою, жили в великій приязні три легіні. Любили дуже слухати розпові-

дей про Довбуша та його опришків. Зараз пішли би в опришки, але минула вже опришківщина. А може ті часи ще вернуться? — питали один одного.

Легіні чули нераз, що старики про Довбуша та його камінь повістували. Зачуте не сходило з їх думок. Зійшовшись разом, про каменюку Довбуша роздумували, а там стали радитись, як би її відвернути та хоч одним оком споглянути, що під нею заховане.

Чули, що це можна лише опівночі зробити. Не видержали.

Одної днини, далеко д'вечеру, вибрались в Чорногорю. Взяли з собою два залізні коли й джаган. Знаними пляями й стежками під Говерлю пішли. Підождали там до півночі... Ось і північ. До каменюки йдуть. Колами й джаганом підважать її: побачать, що заховане під нею... Вони вже біля каменюки.

Та що це? Якась невидима сила вириває з їх рук коли й джаган і мече геть. Жах огортає легінів. А тут темна хмара закриває місяць... Грім за громом б'ють із Говерлі. А легінів, якби щось прикувало до землі. А зпоза хмар над Говерлею громовий голос:

— «Геть, геть від каменя! Під ним нічого для вас! Ні срібла, ні золота нема там! Там щось дорожче від срібла, цінніше від золота! Там, під каменем, сталевий топір Довбуша... Та не вам і нікому з живучих тепер, не побачити його та й не підняти! Важкий він, тяжкий, не на ваші слабі руки той топір! Та прийде час з'явиться на Чорногорі другий Довбуш. Підніме каменюку, візьме в руки топір, махне ним на всі чотири сторони світу й покличе на смертельний бій усіх верховинців на бій з пекельними силами на чолі з Арідником, що на якийсь час опанують Карпати, а на шиї гуцульського племені накладуть важке ярмо рабства і неволі.

А тепер, ви, легіні, відійдіть у свою Дземброню! Камінь Довбуша залишіть в спокою... До часу, що прийде! До часу, що прийти мусить!»

Повіяв вітер з Говерлі, розігнав темні хмари, Чорногорю осяяв місяць. Легіні пішли плаєм у Дземброню.

Те, що бачили й чули в Черногорі, розповіли своїм дедям, а ті сусідам. Так зродилась ще одна карпато-гуцульська легенда, що її вітри рознесли по всій Верховині.

Та легенда для гуцулів — не легенда. Для них вона «істинна» правда, в яку твердо й непохитно вони й досі вірять. Нехай вона буде, покищо, й легендою, але легендою, що стане дійсністю. Це — певне!

З БРУСТУР

Ніде не шанували минувшини так, як шанували та зберігали її на Гуцульщині. Пам'ять про те, що було й діялось там перед віками, переходила з роду в рід. Неписана історія гуцульського племені переховувалась до останніх часів.

Жив у Брустурах старий газда Михалко Антоньків, невисихаюче джерело повістунів про давні часи. Брустурці називали його живою книжкою. Повістував, як з книжки читав.

Служив, як казав, цісареві дванадцять літ у гузарах, воював за Австрію, часто згадував свого капітана, склав був і співаночку про нього. Любив і поспівати.

Його капітан, Вишневський, походив із Буковини і, говорив, як казав Михалко, «нашою» мовою. Співав Михалко як то його капітана прошили чотири кулі в бою, там, близько границі, а вояки поховали капітана, суддю із Вижниці, ховали, «гріб його слізеньками поливали»...

Михалко був при війську «горністром»: у Брустурах не вмів ніхто заграти на трембіті так, як грав Михалко.

Був у Брустурах ще другий повістун і співак, Іван Сенчук. Був це нероба, ходив по селах, про давні часи повістував, у флоєру грав і співав. Жив тим, що люди дали, але прошаком-жебракком не був.

Він то склав був співанку про гуцульське повстання проти поляків.

«Ой кували зозулички
Кували та й вили,
Що в Зеленім Козьманюки
двох шандарів вбили.

Та як їх убили,
дали ногам знати,
Ой уже вам, полячкам,
у горах їх не здігнати!

Знав усі полонини, ватаги держали його по кілька днів у стаях, щоб лиш вечорами при ватрі повістував, співав, а вівчарам у флюєру до танцю грав.

Коли ж часом десь на храму, чи при іншій нагоді, зішлись разом Сенчук і Міхалко, то робили перегони, хто більше наповістує, заспіває і заграє.

Але в повістуваннях не давав Міхалко Сенчукові «перегнати» себе.

Оце оповів раз Міхалко про давні часи, коли то турки набігали на наш край і заганялись часом і в наші Карпати, грабили й убивали людей.

Одного разу під'їхав турецький загін і під Брустури. Пішов страх на людей, залишають усе й бігом у темні, густі ліси, в яри і печери.

Опорожніло село, опустіли людські хати.

Одна лише баба, Халібиха, не думає втікати. «Най діється воля Божа» — каже — «а я не залишу своєї хати».

До синів каже:

— А ви, діточки мої, втікайте й добре заховайтесь десь у якійсь ярузі, щоб вас не було видно, ні чути.

Втекли сини, а баба Халібиха сіла на лавиці під образами й відмоляє молитви.

Аж тут вбігає в її хату турок з кинжалем у руці.

— Джеремукат, — кричить та баба не розуміє його. Показує турок руками, що голодний. Це баба зрозуміла. Пішла в комору, принесла бараню вуджену ногу й поклала на стіл «опередь» турка. А той накинувся на кість, узяв в обі руки її й гризе зубами, поклавши кинжал на стіл.

Не роздумує Халібиха багато. «Штрикнула» як кіт до стола і турецький кинжал уже в її руці. Пробиває ним турка крізь плечі у серце. Чи ж не ходила з своїм покійним Лесем на медведів і вовків?

Він лише захрипів, повалився на землю і лежить. З грудей «чюрит» кров. Халібиха за ноги його й тягне в хороми,

а звідтам через затильні двері в толоку й прикрила смерічем. Сама не знає, звідкіль взялась у неї сила. Не лише сила, але й відвага! А що буде як набіжать другі турки й найдуть свого вбитого товариша.

— Божа воля, моя доля в Божих руках!

Але ж турок, ідучи в хату Халібихи, залишив свого коня на подвір'ю, присилив до смереки. Кінь, побачивши як баба тягнула його їздця в толоку, рванув з усієї сили і вже на толоці над мертвим. Ірже, аж пуду дає як би «рув» заводив.

— Боженьку, Господоньку, що буде, що буде? Іржання коня почують турки й зараз будуть тут — говорить Халібиха до себе.

— Уб'ють, замордують мене, а перед тим візьмуть ще й на муки. Господи! Рятуй, змилосердися наді мною!

Біжить у хату, змиває з помосту турецьку кров. Змила. Тепер лишень зловити коня і з ним в ліси. Найдуть турки коня, то й найдуть трупа. Спалять хату, а то може й все село з помсти.

Йде в толоку по коня. Та, ба, кінь не дає приступити до себе. Копає ногами, кусає зубами. Що їй робити? Треба спасати життя, щоб не залишити дітей сиротами. Залишає все, біжить у ліс.

Прикучнула в гущавнику серед густих смерічок. Але й тут чути іржання коня. Лишень кінське іржання, більше нічого не чути. Пересиділа в смерічках до ранку. Почало світати. «Що робити?». Піде до своєї хати, хоч «бійно» й «варівко» йти.

Але йде. Тишина, нікого не видно, нічого не чути, лиш кінь ірже, як іржав цілу ніч.

Ось Халібиха вже на своєму подвір'ю. Треба би турка закопати в землю. Це перше. Але кінь не дає приступити до нього. Нічого не вдіє баба. Ходить по подвір'ю й наслухує.

Підійшло сонечко вгору. Бачить Халібиха — вертають люди з лісів у село. Ось її сини вернули. Кажуть, що турки поїхали геть. Один відділ у Прокур'єву, другий у Космач.

Зачули сини кінське іржання, побачили в толоці турецького коня. Питають, звідки той кінь узявся в толоці? Не було

ради, мусіла Халібиха розповісти синам усе, як воно було. Але застерегла їх твердо, щоб нікому ні словечком про всю ту «причку» не казали.

Йдуть сини з ненею в толоку поховати турка. Але кінь не дає.

Найшли в колешні довгий, грубий, міцний «курмей»-мотуз, закинули коневі на шию, зробили «зашморг» і почали тягнути його з толоки. Тягнули всі разом. Якось таки вдалося витягнути його з толоки й прив'язати до смереки.

Сини пішли закопувати турка, а неня намикала з оборогу запашного сінця і вергла його коневі. Але кінь і не понюхав його. Принесла в «чуберці» вівса, не хоче кінь і глянути на нього. Принесла води — воду випив. А тоді почав хрупати овес, а потім з'їв і сіно.

Приглянулась Халібиха ближче до коника, аж це не «він», а «вона», кобилка. Але ж не можна її залишати на дворі, під смерекою. Треба якось затягнути її в колешню. Халібиха підійшла ближче д'кобилці, бачить, до сідла при-в'язана величенька шкіряна торба. Гострим ножем відрізала торбу. Заглянула і — остовпіла. В торбі повно золотих грошей. Не надумується довго, бігом у ліс, вигребує яму під каменем і ховає в ній торбу з грішми. Сини не сміють про торбу знати. Молоде-дурне, могли б виговоритися перед людьми, а гроші, то часом нещастя й смерть.

Прийшли сини, затягнули кобилку в колешню... Не скоро присвоїли Халіби кобилку.

Одної днини пішла Халібиха в Косів, купила там пару молодих воликів і привела д'хаті. Принесла й синам кресані і череси. Для себе купила квітисту хустку, — на десять літ відмолодла. Трапляються їй женихи, — та вона сміється з них.

Халібиха побудувала нову хату й колешні, примножилось коровок і овечок. Завидують їй люди й чудуються, звідки все те багатство?

Питають і сини неню, звідки гроші? А неня лише підсміхається і мовчить. А раз сказала, що гроші від покійного деді. Вмираючи, він не мав часу сказати, де вони сховані. Довго шукала їх, вкінці таки знайшла.

— Ага, сказали сини — чули ми, що наш дедя був за молодих літ у опришках. Гроші, — з опришківства.

Турецька кобилка була жеребна. Вродила два лошатка — також кобилки. Звідси розмножилися в Брустурах і пізніше в сусідніх селах невеличкі, але витривалі коники — «гуцулики».

Халібиха поженила синів — Слачина залишився з ненею на газдівстві, Дмитрик «пристав» до багатої дівчини в селі. Живуть усі в добрі і гаразді. Халібиха, підпираючись «клесукою», по газдівстві походить, усього дозирає, в усьому дає раду і пораду... Лиш жити й Господа за все добре славити.

Але ж ніхто невічний. Прийшла смерть і до Халібихи.

Перед смертю сказала синам правду. Сказала, де решта грошей захована. Наказала, щоб по-рівні поділились та й у злагоді, по-християнськи жили.

Померла Халібиха, сини справили їй величавий похорон, на комахню запросили пів села.

За тиждень чи два пішли сини до каменя, де турецькі гроші. Почали ділитися ними. Діляться, не погодяться. Раз тому, раз другому замало. Прийшло до сварні між ними, а від сварні до бійки. Бились, аж старший убив молодшого! Став над убитим. Питає себе, що вчинив? Братовбивство! Смертельний, Богом непростимий гріх...

Повісився на смереці.

А що сталось з грішми?

Їх забрав той злий, аді диявол, щезник. Затягнув їх у глибину печери під каменем і сидить над ними й посигодни.

Хата Халібихи залишилась пусткою, ніхто не міг у ній жити. Опівночі чути було в ній плач, стогін і заводіння. Казали, що то Халібиха. Може й не вона, а її душа. «Бизівно», що так...

«Так то, людоньки добрі, газдики годні й газдиньки пишні: гроші для одних життєчко й щістячко, для других нещісте і смерть» — закінчив своє повісткування Міхалко Антонеків у Брустурах.

ІВАНЮКІВ МИХАЦЬКО

Був цей Михацько, син Карпат, великою потіхою і гордістю свого деді. Непосидючий, до всього цікавий був. Знав і любив свій гірський світ, а вже найбільше любив гру сопілки і трембіти. Почув гру, зараз біг туди, щурив уха й перемінювався у слух. Грав і сам — у листочок з вільхи і верби — грав у теленку з лозової кори. Випросив у деді сопілку, тішився нею і грав. Світ для нього був не лише той, що його бачив очима, але ще той, що його чув ухами в грі і співі.

У сусідстві, на другому ґруні, жив старий Курмеюк — грач над грачами, славний музикант. Вечорами сідав під своєю хатою і грав у сопілку, у фльоєру, часом і в трембіту. Його гру було далеко чути. А хто її чув, знав, що це Курмеюк грає. Бо, хто ж міг би заграти так, як він грав?

Забігав Михацько до Курмеюка і слухав його гри — слухав, наслухатися не міг.

Забігає одної днини Михацько до Курмеюка — задиханий, з чимось у руці. Показує те щось Курмеюкові, говорить:

— Були в мого деді чужосторонні купці, закупили шкірки зі звірини. Деда угостив їх старим афіняком — пили, аж облизувалися, смакував їм афіняк.

Один із них покликав мене д'собі, витяг із шкіряної тобілки дукатика й подарував його мені. Оце той дукатик.

Його дам вам, дідику, а ви навчіть мене грати, як ви граєте. Добре, дідику Курмеюку?

Наставив Курмеюкові дуката.

А той усміхнувся, відмахнувся рукою від дуката й сказав:

— Сховай собі, Михацьку, того дуката. Грати в сопілку, у флоєру, та ще й у скрипку, а пізніше в трембіту, навчу тебе й без дуката.

Почав Курмеюк навчати Михацька гри на гуцульських «струментах». Не йшло це тяжко, Михацько був дуже понятливий. Не проминуло багато часу, грав у сопілку, у флоєру й на скрипку, Курмеюк був задоволений, хвалив Михацькову гру. Грав Михацько, люди слухали й хвалили.

Але Михацько не був задоволений своєю грою — знав, що не грає так, як грав Курмеюк... Питає раз Курмеюка, хто навчив його так грати, як ніхто другий в усіх горах не грає?

На це Курмеюк:

— Нікому не казав я цього, а тобі, Михацьку, скажу.

За Чорногорою потік. Він, пливучи, не журчить і не шумить, лишень увесь час грає. Ото я, молодеком ще бувши, заблукав раз над той потік і навчився від нього грати.

Почув це Михацько й почав днями й ночами роздумувати, якби йому зайти над той потік і переняти від нього гру та грати як Курмеюк.

Умер Курмеюк, але думка в Михацька найти граючий потік не вмерла.

Пішов у Чорногору, перейшов її, ходить, блукає, шукає, наслухує, чи не почує гри потока. Вкінці найшов той потік і почув його гру. Сів над ним, заслухався в його гру. Переняв від нього гру й почав грати, як грав зачорногірський потік. Радісний вернув у своє село. Грав тепер може ще краще, як грав покійний Курмеюк.

Не женився — ходив по горах і грав. Грав на весіллях і забавах, грав у трембіту на похоронках.

Постарівся. Раз закортіло його відвідати ще раз граючий потік за Чорногорою.

Ця думка застрягла йому в голову й не давала спокою.

Літньої днини пішов за Чорногору. Заночував по той бік Піп-Івана, а перед полуднем був над граючим потоком.

Станув над ним і зачудувався... Що це? Потік не грає, як грав колись... Аж тут із потока виштрикає на берег чудовище: старий Водяник... Скрегоче зубами, ловить Михацька за плечі.

— Віддавна дожидав я тебе! Знав, що прийдеш, і прийшов. Чого не зробив Курмеюк, це зробив ти! Він лише переняв гру мого потоку, а ти забрав її собі. За це покараю тебе!

Сказав це й верг Михацька в плесо під «гуком» потоку. Михацько пропав у плесі, а потік почав знову грати й грає досі.

Оце повістували й повістують даліше карпатські гуцули про граючий потік за Чорногорою, про Іванюкового Михацька та його загибель у тому потоці.

ГРАМІТНЕ

Любили ми й любимо наші гуцульські Карпати. Любимо їх зелені верхи-кичері, темні ліси, ріки бистротечні, потоки бурхливі, полонини трав'ясті. Дорогі для нас Карпати... В них, як нігде-інде переховувалася і зберігалася наша правічна давнина. Вічною, безсмертною була. Там, у карпатсько-гуцульській країні ніщо не вмирало. Вічно жив дух нашого первовіку, дух безсмертний, як безсмертна душа народу.

Проходили віки, століття минали, а дух старовини жив і даліше — нащадки перших завойовників Карпат жили всім тим, що передали їм предки, а життєві сили черпали з джерел минувшини, як черпав свої води потік Грамітний з джерел, що випливають зпід високих полонин і ніс у річку, Пробійну, над якою було велике село, Гринева.

Потік Грамітний плив широкою, просторою долиною. Буйні трави з квіточками покривали ту долину левад і царинок, від їх краси не можна було відорвати очей, не можна було натішитися і налюбуватися нею. Частина Божого раю. Грамітний плив тією долиною повільно, безшумно, лише часом виходив із своїх берегів і заливав її.

Наближаючись до річки Пробійної, спадав Грамітний стрімко, але не дуже голосно в Пробійну. Пробивався поміж могутні скали, що нависли над ним.

Так було там давно — давно. Сьогодні там не так, як давно було. Долину Грамітного заняв перед віками Танаско Лабуда. За ним зайшли туди другі поселенці. Так повстав присілок Гриневи, Грамітне. Перші поселенці Грамітного з Танаском Лабудою були люди великої сили й відваги.

Ось що можна було почути в Грамітнім від вікових гуцулів:

— Мав Танаско Лабуда сина, Юрійка. Був це легінь незвичайної, медрежої сили. Виріс же між медведями, яких тоді було дуже багато в довоколішних лісах.

Не мав дедя багато користи з свого сина Юрійка. Юрійко не держався дедевої гражди й газдівства. Блукав горами. Казав: «Мое газдівство, це верхи й полонини». Любив найбільше блукати Чорногорами. У погідні дні можна бачити з Чорногори всі Карпати з їх величчю, буйністю і красою... Там Говерля вітрами говорила, давнину згадувала, як літом, так і зимою. Під Чорногорою між високими гострими скалами було невелике озеро. Любив Юрійко сідати над ним і глядіти в його прозору, зеленаву воду, любуватися його невтихаючими хвилями і їх переливами.

Була там і полонина, що сягала до озера. Власником її був Їлак Шалапатюк із Зеленого, присілку Жаб'я. Літував Шалапатюк на своїй полонинці з донечкою, Васютою, гарненькою, як полонинська фіялочка.

Переночував раз Юрійко під скалою над озером, іде раненько до озера, щоб, як казав, промити очі його холодною водою.

Іде. Сонечко ще десь за Говерлею, але полонинський ранній вітерець прогнав уже «негуру» — видніє.

Підходить Юрійко до берега. Бачить, над ним дівчина-красуня, чеше чорні коси, глядить у озеро, як у дзеркало. Очі в неї великі, ясні, як вода озера.

Підійшов тихенько д'дівчині, а підійшовши, заговорив:

— Єк спала, Лісна, чи Мавка?

— Миром — ек ти, Лісовику! — відповіла.

Не зараз розговорилися...

«Лісовик» сказав, що він легінь, син Танаска Лабуди в Грамітнім, Юрійко.

А «Лісна» сказала, що вона донька Їлака Шалапатюка з Зеленого. Це тут їх полонина, а вона літує на ній з дедом. На ім'я їй Васюта. Говорила, а Юрійко замість у воду озера дивитись, тонує у глибоких очах дівчини.

Васюта запросила Юрійка в стаю, щоб напився теплою молочка й похарчував кулеші з бриндзою — звісно ж, «гор'ени» щирі й гостинні люди.

«Охітно» пішов Юрійко за Васютою в стаю Шалапатюка, харчував і повістував про себе:

Любить дуже блукати горами. Як лише нема пильної роботи вдома, бере в дзьоблину харчів, на плече пушку, за черес пістолю, порошницю зі стрільним порохом, у руку важкий, сталевий топір і йде в гори, найчастіше в Чорногору. Не дуже це подобається його дедеві, але знає, що нема сили вдержати сина в Грамітнім. Хоч би просив його, урветься і піде, куди понесуть ноги... Така вже його вдача.

Похарчував Юрійко в стаї Шалапатюка, поговорив із ним — Васютка не говорила, лишень припрощувала, щоб гість харчував і не «унимавси».

Встав Юрійко з ковбка — «роздекувавси» за гостину.

— Здоровенькі бувайте! Най Господь криє вас добром і газдом та сокотит від лиха!

— Гости здоров, куди задумав, легіню, і майси в добрі і гаразді! — відповів Шалапатюк.

Васютка «віправила» Юрійка з стаї очима — не відзивалася. Юрійко навідувався кілька разів того літа до стаї Шалапатюка. Васютка насмілилася вже до Юрійка, говорила з ним, виходили обое на полонину, сідали над озером.

Шалапатюк бачив, до чого воно йде й нащо «заноситси». Лише підсміхався. Що ж, хоч не знав ближче Лабуду, але чув, що це годний і багатий газда в Грамітнім. Чому ж би не мав син Лабуди стати його зятем? А Юрійко й Васютка полюбилися... Одного місячного вечора сиділи обое над озером. Їх люба перемінила гірський світ у казку, приворожила їх. Тиша — здається. Але в горах немає тиші ніколи. От хвилі озера вдаряють у берег і відбиваються від нього, плюскіт чути. Вітрець колише хвилі — у хвилях купається місяць і його дітоньки — зіроньки.

На середині озера гульнуло щось, виринуло з води — пливе до берега... Хто це, хто? Старий «жесний» дідуган, оброслий від ніг до голови зеленим мохом. Васюта каже, знає дідугана, це Водяник. Сідає він на березі і грає у флюєру. Каже Васюта, Водяник захоче, може затягнути в озеро.

А там, — впливають з озера на поверхню прозорі дівчата — мавки. Плещуть у долоні, купаються, сміються — сміхом заходяться. Аж тут виходить зза скали «страшило»

— Чугайстер... Утікають мавки — Чугайстер біжить за ними.

На зелену царинку вибігають дівчата зеленооки. За руки беруться, танцюють, хороводи виводять. «Це Лісні» — каже Васюта.

Спитав Юрійко Васютку, чи схотіли б стати його жіночкою? Васютка відповідає:

— Питаєш, не знаєш, що я давно вже полюбила тебе? Та вперед треба дедю спитати, що на те скаже. Спитаєш другим разом, не тепер ще. Ми перебуваєм на цій нашій полонині до пізної осені. Як дедя дозволить, стану твоєю жінкою. Знаю, що залишу Зелене й перейду в твоє Грамітне. Зелене залишити не буде мені тяжко, але, як мені попрощати оце озеро? Над ним зросла я, з ним зжилася... А чи в Грамітнім є хоч мале озерце?

Відповів Юрійко:

— Озера нема в нас, нема, але буде! Загачу наш потік, Грамітний, і буде озеро! Зроблю це для тебе, моя Васютко, зроблю! На це знайдеться в мене сила!

Сиділи ще якийсь час над озером, Юрійко оповідав про Грамітне й про його красу та про полонини, що над ним — Васютка слухала.

Розійшлися — Васютка в стаю до деді, Юрійко поза озеро в лісок, де заночує при ватрі.

Обіцяв прийти під осінь і поговорити з дедем, Шалапатоком.

І прийшов одного осіннього ранку.

Обійшов озеро, йде полониною в стаю. Бачить, на полонині його Васютка.

Аж там два вовки біжать у сторону Васютки. Васютка втікає. Та вони швидші від неї. Ось-ось вержуться на неї.

Юрійко бігом на вовків. Допав одного й задушив руками. Але другий штрикає йому на плечі. Юрійко метнув собою, хотів звергти вовка з себе. Та вовк цупко держиться його плечей.

Що ж діяти Юрійкові?

Паде разом із вовком на землю. Щастя, в нього вільні руки. «Кочестси» з вовком по землі. Вовк ловить Юрійка зубами за плече, та Юрійко не чує болю, — борикається

дальше з вовком. Васюта кричить. Зачуває крик Шалопатюк — біжить на рятунок із ножом у руці. Юрійко вириває з руки той ніж і коле ним вовка раз, другий і третій. Гине вовк, стає Юрійко на ноги, залитий кров'ю вовка і власною з плеча. Йдуть усі троє в стаю. Васютка змиває з плечей кров теплою водою, а потім виваром із засушеного зілля — Шалопатюк каже Юрійкові лягати на причу. Та Юрійко сміється з нього — ніж у руку й іде здирати з вовків шкіру.

Юрійко залишився в Шалопатюка до вечора. Похарчувавши вчором, спитав Шалопатюка, чи віддав би Васютку йому за жінку?

У відповідь на це Шалопатюк засміявся.

— Питаєш, легіню? Та ж моя донька і без мого дозволу твоя. Для кого ж, як не для себе, врятував ти її від вовчих зубів? Бери, бери Васюту хоч і цієї осені за жінку. Най Бог благословить вас!

Та Юрійко сказав, що може звінчатися з Васюткою щойно по «Велицідни», може в Святу Неділю, на Зелені Свята. Чому, цього не сказав. Це знала Васюта. Перед тим має бути для неї в Грамітнім озерце.

Пізною осінню поїхали Юрійко й дедя на Зелене в свати до Шалопатюка. Договорилися: весілля відбудуть у Святу Неділю, звінчає молодята священник у Жаб'ю.

Дуже нетерпеливо дожидав Юрійко весни.

Як лише сплили весняні води Грамітного в Пробійну, взяв тяжкий залізний джаган і пішов гатити Грамітний. Загатить і буде озерце для Васюти. — «Допоможи, Господи!»

Виходить на високу скалу, навислу з одного берега потоку. Б'є джаганом у скалу, лупає її, мече в потік величезні каменюки. Так до вечера. Але води потоку не здержав, хоч безустанку лупав скалу, аж піт очі йому заливав.

Нічого, зробить це другої, а може третьої днини...

Другої днини ранесенько йде з джаганом знову над Грамітний — на його другий берег, високий і стрімкий. З великим завзяттям лупає його Юрійко — падають каменюки в потік, але він пливе й дальше, пробивається крізь каміння. Юрійко підважує щораз більші каменюки й пускає у Грамітний. Один за одним. Підважив джаганом найбільшу каменюку. Ногами й руками тручає в потік її. І що діється? Паде

каменяка в Грамітний, але з нею паде і Юрійко. Паде й тоне в розбурханих хвилях Грамітного.

Ждав Лабуда сина до пізнього вечора, ждав і вснув. Прокинувся зо сну раненько, Юрійка нема. Взяв сердак на себе й пішов шукати його. Знав, де шукати — над Грамітним.

Зайшов туди, Юрійка не видно й не чути. А Грамітний, що досі хоч бистро плив у Пробійну, не шумить, а гримить, гуде, з ревом водопадом — «гуком» упадає в Пробійну. Грізний «гук»-водопад. Чудується, не начудується Лабуда.

Але, де його Юрійко? Нема Юрійка! Шукає, накликає — нема й не чути... Аж на обриві скали побачив Юрійкову кресаню. Догадався, де його син... У бистрині, «гуку» Грамітного...

Зійшлися Грамітняни з дручками, закінченими гаками, шукали загибшого Юрійка між каменяками «гуку» — не нашли. Ніхто й пізніше не найшов навіть його костей.

Вістка про це, що загадав був зробити Лабудів Юрійко, про грізний водопад на Грамітнім і загибіль Лабудового сина рознеслась скоро по Верховині, дійшла і в Зелене до Шалатюків. Приїхав Шалатюк із Васютою у Грамітне. Приїхав і священник. Над «гуком» відправив заупокійну Богослужбу. Багато верховинців зійшлися над Грамітним.

Мусіли держати Васюту, щоб не кинулася у хвилі водопаду.

Вернувши в Зелене, в'янула і сохла, як підрубана смєрічка. Не помагали знахорі і ворожки. Врік по загибелі Юрійка вмерла.

Давненько було це... Але пам'ять про те, як повстав «гук» Грамітного, і як загинув у ньому син Лабуди, Юрійко, залишилася і по нині.

Ба, гуцули повістують, що в місячні ночі можна побачити між каменяками «гуку» кучуряву голову Юрійка — впливає наверх і знов тоне в його грімких, бурхливих хвилях.

Над «гуком» можна почути вночі жалісний плач. Це плач Васюти з Зеленого.

ТВЕРДЕ ГУЦУЛЬСЬКЕ ЖИТТЯ

Тверда й грізна природа Карпат, тверде гуцульське життя було від молодости до старости.

Пригадую собі розповідь молодого гуцула з села Соколівської Річки. Ось що «повістував» він:

— Літував я, зовсім молодим будши, на полонині Писарівці за Костричев, літував із моїм дедом.

Одної днини каже мені дедя іти в село й винести на коні в двох бесагах муки, хліба, грису для маржини й трохи садовини. Осідлав я коня, сів на нього й поїхав у село.

Неня натерхала все, що казав дедя, на коня, я не сідаю вже на нього, а йду пішком, а коня веду за повід. Думаю, під вечір буду на полонині. Але приспішити годі; плай іде все вгору, а на коні тяжкий терх. Поволеньки йде кінь, та ще й подорозі щипає травицю. Не дійшов я з конем під Костричу, а тут уже смеркає, темніє. Міг я заночувати в Павленчука, або в Міхалцуна, але боявся, що дедя сваритимет.

Навкучилося і коневі цілий день іти й нести на собі терх, розглядається, форкає, певне думає, що «чес» би припочети, підночувати. А я, ні! Кажу коневі: «Кріписи, небоже, йди дальше, заночуємо на нашій полонині».

Заходимо в ліс під Костричею — темно. Якось щасливо перейшли ліс, вийшли на Костричу... Зза Костричі вийшов на полонину місячок — прояснилося.

Легко перейдемо Костричу, а там уже близько на нашу Писарівку... Йдемо — я і кінь — поспішаємо...

Поминув Асафатову стаю.

Аж тут кінь чогось неспокійний — намагається вирватися з моїх рук... Що це має бути, чого кінь злякався?

Ага, вже знаю... Он там на горбічку два вовки. Бачу їх добре. Починають вити до місяця. А кінь шарпнувся з усеї

сили й вирвався з моїх рук. Побіг у корчі. Думав я бігти за ним. Але, як бігти, коли один вовк пігнався за конем, а другий біжить до мене.

«Нещістечко» мое! Згину в зубах вовка — розідре на кусні і пожере . . . Що мені діяти? Втікати? Але ж від вовка не втекти!

Пригадав собі, що в мене за ременем сталевий ніж. Витягаю його зза ременя, беру в праву руку й жду вовка. Що буде, то буде, але боронити своє життя треба! А вовк уже при мені. От-от вержеться на мене — штрикне на плечі і схоче повалити на землю, як це звичайно роблять вовки. Та, ні — він ловить мене за ногу. Видно молодий, недосвідчений. А моя нога в постолі, овінена ремінною волокою. Це може врятує мене. Нахилиюся і ножем вовка під лопатку. Раз і другий. Почюріла кров із вовка. Видно, потрапив ножем у його серце. Харчить вовк, чюрить з нього кров, але моєї ноги не випускає з зубів. Із тяжкою бідою вирвав її з вовчих зубів. Чую, болить, але йти можу. Мушу йти, а ну ж прибіжить і той другий вовк. Кудиж мені йти?

До Асафатової стаї шкутильгаю.

Заходжу в неї, а в ній порожно — нема нікого. Вона власність хімчинської громади — хімчаки перейшли на іншу полонину.

Заходжу в стаю, в ній темно й холодно, а ватру розікласти не можу — не маю кресала, ні губки. В темноті і холоді пересидів у стаї до ранку. Скоро лишень провиднілось, вийшов із стаї і питаю себе, куди мені тепер іти? Піду туди, куди побіг кінь. Та, чи найду його? Чи не вбив вовк?

Іду, найшов слід коня — іду за ним. У корчах нахожу беаги, що їх кінь зверг із себе, але коня нема. Йду на нашу Писарівку. Недоходя стаї, бачу мій кінь з переверненою на черево тарницею (сідлом) пасеться з другими кінями, не дався зловити вовкові. Добре, хоч це.

Заходжу в стаю, розповідаю свою «причку». Але дедя чомусь лютими очима глядить на мене. Мабуть не вірить мені. Прошу його, щоб післав на Костричу Николайка Мічеч'юка — він ватажив у нас — там найде неживого вовка, що згинув від моїх рук. А дедя:

— Бери коня і принеси бесаги з усім тим, що в них, а потім принесеш убитого вовка, як це все правда, що кажеш.

— Піду, дедику, але дай що похарчувати — я голодний.

Деда показав рукою на кружок, де були кулеша й вурда. Присів я і похарчував.

Сів на коня і поїхав по бесаги. Привіз усе й передав деді. А тоді поїхав по вовка. Заніс у стаю. Деда казав зняти з нього шкіру.

Так проминув день. Деда мовчав, не відзивався до мене. Аж перед вечером каже:

— Йди на полонину, злови два коні і заведи в кошеру. Завтра скоро світ натерхаєш на них бербениці бринзі і завезеш у Ворохту жидові над Прутом. Знаєш, котрому — був два рази зі мною в нього.

Жид дасть тобі гроші, а ти добре заховай їх. Знаєш, твій деда не знає жартів.

Пішов я ловити коні. Та це не легка справа! Пробую вилучити з табуну два коні і загнати в кошеру, а коні розбіглися по полонині. Я вправо за ними, а вони на ліво. А тут уже темніє.

Каже деда ватагові допомогти мені. А ватаг йому:

— Шкода труду! Хлопчіще понаполошував коні, тепер не зловити ні одного.

Попає деда у лють, кричить:

— Дай мені його в руки, дай! Я навчу його, як ловити, а не наполошувати коні!

Почув це я! Знаю мого дедю! О, добре знаю! Знаю і не дам себе в його тверді руки! Ні, ні, не дам!

Утікаю. Біжу в ліс.

Там, у лісі під смерекою заночував. Але, який це нічліг був? Ночі в горах холодні, а це вже недалеко осені. А на мені старий киптар і притерта сердачина. Яке там могло бути мое спання? Дрімка й усякі нічні привиди. Здавалося, що мавка йде лісом і плаче, то лісні співають, а то чугайстер грубим голосом говорить, вовки виють, медвідь муркоче, гаври на зиму шукаючи, сови кричать.

Ще зірки на небі не погасли були, як я був уже на ногах. Бігаю, щоб розігрітися. Побігав. А що мені далше роби́ти? В стаю іти, про це й не думати — буде дедя бити.

Підлажу, як злодій д'стаї, щоб побачити й почути, що діється там?

Бачу, дедя і ватаг терхають на коней бербениці, чую, дедя каже, що з Ворохти поїде в Річку. На полонину вийде пізніше.

Пішов дедя у Ворохту. Та я боюся зайти в стаю, ватаг не приятель мені. От добре було би помститися мені на ньому за те, що підбурював дедю проти мене. А треба сказати, за що був він лихий на мене. Оце дояркою коров на нашій полонині була Марічіна. Вона знюхалась з ватагом, Николайком, любощі завели з собою. Це знав я і раз, із дурного розуму, сказав Николайкові, що розповім це його жінці в Річці. Так придбав собі лютого ворога.

Але тепер мушу помститися на ньому! Але, як?

Знаю, де дедя переховує пушку (рушницю). Підкрадуся туди вночі, а з пушкою в стаю і застрілю ворога, Николайка.

Заховався в краках і пересидів там до вечора. Голодний як вовк у зимі.

Ждав, аж в стаї втихло, поснуло.

Злодієм закрадаюся до дедевого сховку пушки.

Та, ба, зачули «злодія» котюги й нарobili верееку. Їх гавкітня збудила Николайка — вибіг із стаї і травить псів на мене. Біжать за мною — не пізнають мене. А я втікаю. Утік далеко й заховався в корчах.

Але я був завзятий, кілька разів ще пробував дістатися до дедевого сховку — та не пощастило. З лютости й невдачі заплакав, пальці свої кусав, бив головою в смереку. Провиднілося, а в моїх очах темно від голоду й безсонниці. Що робити, куди йти?

Йду на Озірний, на Форещину, там багато зрубів, а на зрубх немало всяких ягід, хоч уже під осінь, але ще літо. Зайшов туди, збираю ягоди та заїдаю. Так, але ж самими ягодами годі жити, коби хоч кусень хліба, буришінника, або кулеші.

Ні, ягодами, афинами, малинами й гогоцами не можна довго жити!

Куди ж мені йти? Хіба в Жаб'є і стати там на службу в якого багатого газди. Як іти, так іти. Але моя кресаня десь ділась, може якийсь звірьок узяв її в ночі. Перешукав зруб — кресані нема. Бідошко моя! Треба просто-волосим іти в Жаб'є. Зайшов, шукаю служби. Найшов її в багатія, Дутчека. Він питає, чому я без кресані? Відповідаю, що порвав її вітер і верг у Черемош. Дав мені якусь стару кресаню.

Та в Дутчека не перебув я довго. Поганий чоловік, брався мене за щобудь бити. Залишив я службу в нього, йду в Кривополе. Ніхто не хоче прийняти на службу. Ночував у лісі. Заходив ніччю в чужі городи й крав буришку, горох, біб і садовину й так жив. Боявся показуватися людям на вочі, прочував, що десь вже поліція шукає за мною.

Убочами, дебрами й лісами йду в свою Річку. В ночі заліз у нашу хату й украв кілька хлібин. Та й знов іду в Кривополе. Там великі ліси, є де скриватися. Ховаюся і жию дальше тим, що вночі вкраду. Але краденим не можна довго жити. Думаю іти на Ворохту, може буду там послугувати жидам і все щось на життя зароблю.

Виходжу з ліса в Кривополе.

А там при дорозі велика жидівська хата, на подвір'ю стара жидівка Мінчучиха, так називали її наші люди, а яке було її жидівське «ймено», того не знаю.

Почала розпитувати, хто я, звідки і куди йду.

А я кажу:

— З Прокур'єви, круглий сирота, йду шукати якоїсь служби.

А вона на це:

— А може б ти побув кілька днів у мене — робота для тебе найдеться.

— Добре, — кажу, — але вперед дай що похарчувати, я дуже голодний.

Каже жидівка заходить в хату, дає харчувати, й то добре, багато харчунку поклала на стіл опередь мене. Переночував у жидівки, раненько дала поснідати й казала рубати дрова. Пилю, колю і рубаю дрова на подвір'ю при дорозі,

що йде на Ворохту. Дорогою йдуть люди, одні сюди, другі туди — бачу їх, а вони мене.

Аж там іде дорогою кривоногий Ількац, що нараз заходив до мого деді і знав мене. Страх зняв мене. Пізнаєть дід мене і скаже дедеві, а може ще й на поліцію піде? Насуваю на очі кресанчину. А страх таки держиться мене. Якось дїждався вечора. Повечеряв і кажу жидівці, щоб заплатила за день праці, а її син до мене:

— Дістанеш заплату як переночуєш у нас, а завтра будеш дальше рубати дрова.

Слово по слові й таки добре посварився з жидами. Був би залишився в них, але Ількац не сходить з гадки. Боюся... Пішов від жидів, переночував у лісі, з'їв кусник хліба від жидівки й пішов до річки напитися води. Сів над річкою, слухаю її шуму й думаю, що робити дальше, куди йти? Бачу, за річкою пасуться ягнята. А до них штигулькає -- знову кривий Ількац... Побачив мене. Сміється, питає:

— А що ти тут робиш? Я знаю твого дедю — знаю й тебе, ти з Соколівської Річки.

Вдаю, що не бачу й не чую його. Бігом знад річки й через дорогу в ліс. Перебув у лісі до вечора. Голодний, голод кишки крутить. Пригадав собі жидів у Кривополі. Як іти до них у хату, треба було перейти пороми, а на право була комора з усяким харчівним добром.

Дїжду ночі, поснуть жиди, а я закрадуся у їх кліть і наберу харчів скільки зможу взяти, сам заплачу собі за день рубання дров.

Задумав, зробив. Тихцем заходжу в хороми. Не знав, «біданка», що в хоромях гуси й качки, а на «бантах» кури. Наробили вереску, побудили жидів. Жиди в крик:

— Злодій! Злодій!

Утікаю, а два жиди за мною. Перебіг одну царинку, перебіг і другу — й уже в лісі. Слава Тобі, Господи! Не думав, що вдасться втекти від жидів.

Але, що буде дальше? Напевно вони підуть на поліцію.

А я, дурний, сказав жидівці мое ім'я і порекло, лише сказав, що я з Прокур'єви, не з Річки. Може зловити поліція — буде бити, а то й у кримінал зажене. Щож мені робити? Втікати, але куди?

Надумав, — завернув під Костричу. Переднював там і переночував, звичайно, в лісі. Холод і голод. Як довго зможу так жити?

Д'осені йде, опустіють полонини, мороз потисне, Св. Михайлай затрубить у свій білий ріг і всі гори забілюють снігами. Що тоді, що буде?

Ні, най діється Божа воля! Піду таки на нашу Писарівку, хоч мав би мене дедя там убити. Та ні! Не покажуся дедеві й на очі! Щоб лише голод заспокоїти. Йду, а там підлажу рачки до застайки, де спить вівчар, що з ним я приятелював. От я вже під Застайкою. Шепотом у вухо розбуджую вівчаря.

— Васи! Васи! Це я, Міхалко. Рятуй мене! Згину з голоду, вже кілька днів не мав нічого в роті. Прошу тебе, зайди тихцем у стаю і принеси кулеші й бриндзі, а то хоч і самої кулеші.

Послухав мене Василь, пішов у стаю і приніс харчункок. Я не їм, а просто поликаю кулешу з вурдою.

Похарчував, але не йшов нікуди, заснув таки в застайці. Вівчар сказав, що дедя в селі, нікого боятися.

Але мій шепіт зачув другий вівчар. Він то досвіта дав знати Николайкові, що я в застайці. Николайко й ще два вівчарі притягнули мене в стаю і прив'язали до кола під стіною, щоб не втік. Николайко дав зараз дедеві знати, що я на Писарівці в стаї. Виходить дедя на полонину, лютий-прелютий. Бо треба знати, що, якби на моє нещастя і лихо, перед кількома днями пропала з полонини щонайкраща пара коней. Дедя думав, що до того я причасний, звідти і його лють.

А Николайко нашептує дедеві, що ніхто другий, а «твій Міхайлик» знюхався зі злодіями і передав їм твої коні.

Починає дедя бити мене, б'є без милосердя.

— Признайся, скажи, котрим злодіям передав коні й кілька грошей дістав від них?

А я кричу з болю і крізь плач прошу дедю:

— Дедику, не бий! Ходи зі мною в Кривополе, почувеш, де перебував я тоді, як наші коні пропали.

Перестав дедя мене бити, осідлав коня, сів на нього, каже мені держати коня за повід і йти на Жаб'є. Зійшли ми в Ільцю, а звідтам у Кривополе.

Зайшли до Ількаца.

Питає дедя:

— Знаєш, Ількаце, цього молодека?

Відповідає Ількац:

— Знаю, чому не мав би знати? Це твій синок, Михайлик.

— Коли бачив ти його і де?

— Коли? Десь перед кількома днями, в середу, над нашою річкою. Я заговорив був до нього, але він утік від мене — відповідає Ількац.

— В середу — каже дедя сам до себе — рахує на пальцях... Так, так, якраз тої середи пропали мої коні.

Погостилися, дедя з Ількацом, дали й мені похарчувати, а тоді в Жаб'є, на поліцію. Там розповів дедя про крадіж його коней.

Третьої днини прийшли на нашу Писарівку два поліцаї. Говорили з вівчарями, розпитували їх. Николайко держався здалеку, мовчав.

Підійшли д'ньому поліцаї.

Говорять, питають, бачать, він щось «крутить».

Стали таки добре притискати його, ба й грозити. Дістав від них кілька позавушників.

Вкінці признався, що це він видав коні злодіям із Ворохти, за що дістав від них вісімдесят золотих і бакунтову люльку.

Поліцаї забрали з собою Николайка.

Я залишився з дедем на полонині аж до розлучіння. Дедя не сварив уже й не кричав на мене.

В осені покликали мене до військового побору.

Сказали — «здульний».

Великої потіхи з мене при війську не будуть поляки мати. А буде зле, «зdezинтирую», як дезинтирував від рідного деді. —

ГУЦУЛЬСЬКА БУДЕНЩИНА

I

Карпати наші, як молода й гарна, але горда й неприступна, гуцулка-красуня.

Карпати — краса і сила... Сила — часто безщадна і жорстока, хоч і оп'янююча своєю красою. То й любили гуцули карпатську красу, але її силі мусіли протиставлятися і боротися з нею. Знали: без боротьби нема життя. Господь дав верховинцям життєві сили, щоб поборювати погане й вороже, щоб у праці находити осолоду життя. Без боротьби й праці — життя не життя, а повільне конання, загибель. Бачили ж, у гірській природі йде вічна боротьба. Природа гуцульська бурхлива, з блискавицями й громами, повінями-пловами, бурями-сніговіями та лютими морозами. Таке ж і життя гуцулів, тісно пов'язане з природою та залежне від неї та її примх.

Гражди гуцулів розкинені були далеко від себе, не часто сходились верховинці з собою — хіба в неділі і свята в церкві, або на полонинах підчас вигону маржини весною чи «розлучінь» осінню.

Уприємнювали своє буденне життя на весіллях і на храмах. Грали тоді музиканти — «данцували» гуцули, аж хата тряслася, а співаночкам кінця не було.

А потім знову буденщина — праця і боротьба.

«Жрекинею» домашнього вогнища була гуцулка. Все домашнє газдівство було на її «голові» та в її руках. Гуцулка — трудяща й працьовита, як мурашка, ніколи не дармувала. На дармування не було часу — ні літом, ні зимою. Весною працювала в городчику, осінню збирала все з городця і ховала на зиму.

Зимою пряла, ткала, шила й вишивала. До пізньої ночі не спочивали її руки. Ба, мусіла часом ще й маржину «кютати» — напоїти й сіна «верегти» їй.

А газди працювали в лісах зимою, звірину ловили й стріляли, теслярством займались, ковальством, — усе потрібне в газдівстві власними руками виробляли. Літом на полонинах перебували, в села сходили, травицю на царинках-левадах косили, сушили, обороги сінцем наповняли. Бідніші дараби «гонили»... Так — рік у рік...

Найбільшою радістю для гуцулів було вийти на полонину, засісти в стаї при ватрі, люльки закурити й вести безконечні розмови й повістуння.

Оце одної осені зійшлися газди на полонині, на Шкорушнім. На «розлучіння» прийшли. Посідали довкола ватри, погостив їх ватаг усім полонинським, а вони обдарували його гостинцями з сіл. Розповів ватаг, скільки разів того літа зазирали вовки в «кошсру». Одної ночі вдерлися в кошеру й роздерли молодого вівчаря...

— Та гірше було з медведями. Один із них, старий «вуйко», дуже був унадився на нашу полонину. Пустих я в нього кілька куль, але не вбив його. Аж одного ранку чую, кричить один із моїх бовгарів: «Вуйко, вуйко, на полонині!» Вбігає у стаю, бере із клинка пушку, а я другу, й бігом туди, де вуйко. А він уже на карку бика...

Стріляємо — чотири кулі пускаємо в серце вуйка. Вбили його. Але він устиг був ще «помацяти» бовгара своїми лапами. Від того «помацяння» мусів бовгар пролежати тиждень на причі в стаї!

Був у стаї між газдами Дмитро Петрів, із села Брустур, великий «балакун» — почав говорити, не міг скінчити.

Закурив люльку, пустих із рота дим, як із комина, погладив довгі, сиві вуса, та й заговорив:

— На цій то полонині, на Шкорушнім, зажерли колись вовки мого прадіда, Юру.

Не любив він газдувати — полював на звірину. Зайшов пізною осінню на Шкорушний — зайшов собі по смерть. З ліса вибігла тічня вовків і верглась на нього. Двох вовків застрілив, а другі порвали на кусні. На весну найшли з нього лише порваний сердак й поломану пушку.

Газдівство по ньому перебрав його молодший брат, Василько. Та з нього був такий газда, як і його брат. Залишив усе й пішов у опришки. Не довго опришкував — попав у руки гайдуків. Та мав щастя, вирвався. Переховувався, у опришки вдруге не йшов. Був він дуже вродливий, пропадали за ним дівчата й молодиці — вони то й переховували його. Любив забави й набутки, не було танцюриста над нього. «Данцував», присідав гайдука, вимахував барткою і все при цьому викрикував: «Гоц! Кльоц!» Звідти й прозвали його «Василь Кльоц».

Коли гайдуки забули його колишне опришківство, оженився. Та, ні, — не він оженився, а оженила його неня і посадила на дедеве газдівство. Та який там газда був із нього! Газдувала його жінка, а він із пушкою і пістолями бродив лісами.

Трапилася нагода — набувався, танцював і співав. Кажали люди: «Гоц гоцом, кльоц кльоцом» . . .

Пропав «Гоц-кльоц», Василько Петрів, одної зими десь у лісових нетрях, чи в гірських дебрах. Пропав, не найдено навіть його кісточок.

Залишив четверо дітей — один із них, Юра, це був мій дідо. Низького росту й великої сили. Не вдався у своїх предків — був дуже запопадливий, «хапчивий», багачем хотів бути. Був ласий на землю — хотів мати її багато, з лісом, толоками, левадами — царинками. А чим більше тої гористої землі мав, тим більше мати її хотів. Мав і не мало грошей.

Вибрався раз на Жаб'є. Найшли його там одної днини мертвого, майже голого. Пропала й тобілка з грішми — ограбовано його до сорочки. Залишив четверко дітей, Василька, Филипа, Марійку й Анницю. А що жінка Юри, Євдокія Петрівчучка, була висока, як смерека, сильна й плечиста, тож і її діти вдалися в нею.

Найстарший Василько — мій дедя. Було йому десь уже п'ятнадцять. Заходить раз до Петрівчучки газда з Соколівської Річки, Дмитро Колайчук. Розбалакався з нею та й каже:

— А чи знаєш, Петрівчучко, чого я зайшов до тебе?

На це Євдокія:

— Скажеш — буду знати.

— Овдовів я, ще молодим бувши. Померла жінка залишила трійко дітей. Не хотів я женитися вдруге, не хотів моїм дітям мачухи. Як міг, так газдував без газдині, а не легко було, моє газдівство величеньке. Повиростали діти, подружив їх і вивінував. Добре вивінував. А газдівство залишив собі. Думав, діти будуть помагати дедеві... А діти? «Запиши-забухтуй» нам усе, що маєш, тоді не меш мати жури з газдівством — додержимо тебе до смерти й поховемо». Та цього не хотів я і не хочу зробити, поки мого життя, поти я газда в своїй гражді і на своїй полонині!

Та, не це прийшов я сказати тобі, Євдокіє Петрівчучко. А ось, що скажу тобі:

В тебе два сини, старшого бачив я у церкві — вподобався мені. Дай мені його — приймаком буде в мене, помагати буде мені в газдівстві, оженемо його, а по моїй смерті одичить все, що маю. Що ти на це?

А Євдокія:

— Та я непротивна цьому, що чула, але треба поспитати Василька, що він скаже?

Прикликала Василька, розповіла, що чула.

Вислухав це Василько, подумав і сказав, що готов іти в «приймаки» до газди Колайчука, в Річку.

Другої днини був у Річці, став приймаком у Дмитра Колайчука. Колайчук задоволений був приймаком, Василько полюбив прибраного дедю, як рідного. Газдували оба, минав рік за роком. Та, як кажуть — «біда не спит»... Рекрутщина... Зловили Колайчукового приймака, погнали в Косів і остригли... «Пішли його кучерики панам попід ноги» — повезли в далекий Відень і казали цісареві служити. Три роки — легко це сказати. Але кінця їх діждатись не легко... Вони довгі, як Дунай — предовгі.

Три роки не бачити Карпат, ні своїх людей, не чути людської мови. Не чути веселої гри сопілки, ні тужливого голосу трембіти.

Та, кажуть: «гуцул твердший від заліза».

Відслужив дея три роки цісареві. Скинув із себе цісарський «мундір» — у свої рідні Карпати вертає. Був ще десь у дорозі з Коломиї, а вже в Брустури й у Річку при-

ніс вітер вістку: «Петрів Василько, Колайчуків приймак, вертає з «воська»...

Василько зайшов уперед у Брустури, привитати неню, сестричок і братчика, Пилипа, що заступав його на газдівстві Колайчука, а неня газдувала з зятем і донькою.

Привитав Василько всіх своїх, як годиться. Упав на поріг хати, вдарив у нього головою, цілує одвірки хати, в хату заходить, перед святими образами клякає, поклони б'є, землю цілує...

Вийшов із хати, обійшов довкола гражду, обняв руками бука за хатою, припав головою до смереки, обцілував коровки, коники й воли, найшов у хаті за сволюком ще деду флоеру й заграв у неї. Грав, та ще й підтанцьовував. Здавалося йому, що все, весь гірський, гуцульський світ грає і танцює разом з ним.

Почали сусіди, що зійшлися на подвірі, пошептувати: «Василько, маі бути, розумом змилив».

Зачув це Василько і заговорив:

— Ні, ні, Василькові не «помішевси розум», ні! «Мішевси» він там далеко-далеко у Відні! «Мішевси» з великої туги за нашими Бескидами. О, ек често мішевси! Колись там, не тепер, не тут!

Атам! Там уже все, все чуже, нічого свого, рідного. Туди, на чужину, навіть наш рідний вітерець полонинський не завіє, рідне наше сонечко там не світить і не гріє, з усіх сторін холодом віє — нема там і джерельця, щоб із нього живущої зачерпнути й напитися. Там і нашого Господонька не побачити й не почути Його голосу. Нема там і чим дихати — нема нашого гірського пахучого повітря. Потоки там не журчать, не грають, ліси шумами не співають, сопілок не чути, ні трембіти, ні співаночок наших не почути. Туга тяжким каменем на душу налягає, ножем гострим серце крає.

Так, так, любі сусідоньки, газдики годні, газдиньки пишні...

Переночував Василько в рідній хаті. А другої днини ранесенько бігом у Річку, до прибраного деді, Колайчука. Радів Колайчук Васильком, а Василько Колайчуком.

Не сиділося Василькові, заглянув у кожну закутину газдівства. А на думці в нього, побігти до своєї дівчини, чорноокої Марічки. Полюбилися обоє давненько — серденька їх загорілись полум'ям великої любови — заприсягли собі досмертну вірність.

Ніхто не знав, як тяжко було їм на довгий час розставатися...

Пішов Василько цісареві служити, а його Марічка тужила, з жалю руки ломила, по царинках ходила, співала:

«Ой, вже мені не ходити, куди я ходила,
Ой, вже мені не любити, кого я любила».

Співала, слізюньки проливала... А потім, затиснувши кулачки й тупнувши постільцями, казала:

— Ні, ні, куди ходила, ходити буду — кого любила, того не забуду».

І не забувала! Ждала... Аж таки діждалася. А її Василько у Відні тужив за нею — співаночку про неї склав:

«З високої полонини буйний вітер віє,
Єк згадаю Марієчку, мое серце мліє.
З високої полонинки дощик закуривси,
Єк не возьму, котру люблю, не буду женивси».

Обійшов Василько все обійстя, поговорив із Колайчуком про всі газдівські справи.

Говорив, а все на сонце споглядав... Як би міг, загнав би оте сонце за гори, щоб скоріше вечір настав.

Вечір... Василько барткою махає, потоки перештрикає, д'своїй Марічці поспішає. За хатою, під смерекою, зійшлися. Не можуть наговоритись, натішитись і налюбуватися собою... Заговорили й про одружіння. Осінь, час весіль. Час і їм побратися...

Побратися, одружитись... Але ж звичайно молодят жєнила їх стариня, не вони самі і не за власною волею побіралися. Так було й з Марічкою й Васильком.

Нєня Марічки, Сєнька, не хоче й чути, щоб її Марічка виходила заміж за Колайчукового приймака, Василя Петрового, з Брустур! Не хоче — і вже! Завзята й вперта була та Сєнька! Але ж і її доня вдалася в нєню!

— Або Василь, або смерть! Не вийду за Василя, смерть заподію собі!

І таки поставила на своїм!

Незадовго звінчалися обоє — Василько з Марічкою. Гучне весілля справив старий Колайчук своєму приймакові! А перед весіллям поїхав із ним у Косів і все своє нерухоме майно записав Василеві Петровому з Брустур. Скреготали зубами й погрожували рідні діти Колайчукові, але нічого вдіяти не могли.

Скоро потім умер Колайчук. Василь поховав його величаво, на його гробі поставив камінний хрест. А Василь і Марічка жили багатським життям на колишньому Колайчуковому газдівстві.

Марічка привела на світ кількоро діточок, а була газдинею, що пари не було їй у всій Соколівській Річці.

І все було гаразд аж посварився австріяк із прусаком, а зі сварки прийшло до війни. Пішов на ту війну й Василь Петрів-Колайчуків, мусів іти. Пішов і згинув десь там, як казали, під якоюсь Садовою. Я був тоді ще в колісці. Залишилася неня моя удовицею. Находилися женихи та вона гнала їх геть від себе. «Сьогодні» я газда там. Зовуть мене Дмитром, не Петровим, а Колайчуковим...

Закінчив цей Дмитро своє довге повісткування. «Мішиники» говорили ще, як казали, про «всеке та неоднаке», аж послули.

Другої днини «покучували» зі своїми «статками» хто куди — кожний у своє село.

II

Жив у великому й багатому селі гуцульському, Головах, годний газда, Федьо Андрусек.

Мав гражду по ту сторону плаю Дівка, що йде на полонину Скупову. Гражда його була на відлюддю, не мав близьких сусідів. Молодо повдовів, але ще раз женитися не думав. Підріс його син, оженив його й разом із ним газдував. Газдов був і дальше дедя, син, Онуфрійко, був лише помічником.

— Будеш газдов по моїй смерті — казав синові дедя.

Міцно держав газдівство, а з ним сина і невістку, в своїх руках. Тверді були ті руки.

Найчастіше перебував у своїй зимарці над потоком під Скуповою. «Кутав» маржинку, вечером сідав над потоком і грав у сопілку. Грав потік — грав і Андрусек, а надбережні смереки також грали й своїми шумами відвічну, карпатську пісеньку співали, Господа, Творця гір, прославляли...

Любив Андрусек самотнє життя — «набутків» не любив. Лишень раз у рік у храмове свято в Красноїлі, на Петра-Павла, то таки любив «набутиси», випити й поспівати. Раз у рік...

Одного року, на Петра-Павла, був у церкві, щиро молився і бив поклони.

Вийшов із церкви, а там довкола церкви народу видимо-невидимо.

Побачив сусідку з Дівка, вдовицю, Софію Федінчучку. Колись за молодих літ залицявся до неї.

«Сьогодні» вона вже не молода, але ніхто не сказав би, що їй уже поза сороківку пішло; рум'яна й моторна, жартівлива. А як пристроїлась і причепурилась, на голову взяла квітчасту хустку, навішала на шию кораликів, підперезала лляну вишиту сорочку й дві з позолоттю запасочки взористою «попружкою» — крайкою, на ноги взяла «капчурики» й нові постілці, на плечі сардак із кутасиками, так стій, дивися, малюй, або фотографуй ту Софійку з Дівка. При цьому була завжди весела, любила пожартувати й посміятись, а вже найбільше висмівала «мужчін», що залицялися до неї. Кажали: «Софійка фіґлева — жартівлива, ну й гордовита»... Сама ж вона говорила:

«Яке ж сумненьке було би наше гірське житечко без жартів, фіґлів і посмішок».

Як сказано, не любив Андрусек набутків із напитками, але на Петра-Павла, заходив до Сурки в Красноїлі за потоком, випивав таки здорово, але не пекущої «сивухи», а солодкої «розолії»...

Побачив між жіноцтвом під церквою Софію Федінчучку, підійшов до неї, привітав її, заговорив.

А потім попросив її зайти з ним до Сурки... «Храм лишень раз у рік».

Не скоро й не легко дала себе Софійка просити й намовити. Але таки якось погодилася зайти до Сурки.

Зайшли обое. У Сурки повно храмових гостей. Та Сурка найшла місце за столиком для Андрусєка й Софії. Поставила опередь них «флєшку» з солодкою розолією.

Закуску-корж, ковбасу й вуджену солонину вийняв Андрусєк із тобілки.

П'є Андрусєк розолію порцію за порційкою, а Софійка поволеньки цідить її крізь зуби.

П'є Федь, ба й підспівує вже. Засиділись в Сурки до вечора. Кажє Софія, «чес» іти д'хаті.

Вийшли на двір, ідуть понад річку, Андрусєк не дуже то міцно держиться на ногах.

А там треба переходити почєрез багато «берєй»-кладок на річці.

— Бідонько ж моя — кажє Софійка — впаде Федь з бері в річку, не вітегну єго.

Черєз кількє кладок удалось перевести його, але дальше не «здужіт» Софія перевести Федя. Це знає вона. Що ж їй діяти? Надумала.

Праворуч доріжки Черленєкова толóка...

Веде Федя в ту толóку. Завєла. Кажє Федеві присісти.

«Присєдьте, кумоньку, Федю, тут під буком на сухім тогіднім листєчку, пождіт на мене — я лишєнь на хвилинку заштрикну до Шкріблєкової Василини поспитати, чи готовий уже мій сардак. Поспитаю і верну д'вам — підємо дальше на наш Дівок».

Так говорила «фіглева» Софійка, а на думці в неї зовсім щсь інше було:

«Пєний Федь усне під буком і спати будє до ранку. Віспитси, розолія вівітрієт єму з голови, встанєт, переїдет усі бері й зайде д'своїй хаті. А я позбудуси клопоту з голови, тай ніхто з запізнєних «храмовиків» не мет мене видіти з Андрусєком, та ще й з пєним».

Перєходить бер — пристає — вдаряє сєбе долонєю в чоло...

«Добре... а що буде, як Андрусек не вснет, а захочет іти дальше? Поступит на бер, упадет із неї в річку й утопитси?»

Завертає в толоку, підходить до бука, глядить, наслукує... Андрусек спить, хропе на всю толоку.

— Славити Господа!

Пішла Софійка на свій грунь — на Дівок...

А Андрусек?

Спить, хропе. Сниться йому Сурка й розолія на столі, а він із Федінчучкою за столом — розолію попиває, співає... Як десь колись приповідали: «Я сплю — мені сниться, мое серце веселитси...»

Метвецьким сном спав Федьо до білої днинки. Пробудився, як сонечко засвітило йому споза бука в очі. Прокинувся... «Га, га, га, болить мене голова...»

Встав на ноги, поклав кресаню на голову, роззирається сюди й туди, не знає, де він, і, що з ним? Іде, то вправо, то вліво, не може вийти з толоки. Запаморочений. Якась мара відобрала йому розум і пам'ять. Хоч у толоці не багато буків і смerek, а він усе головою в дерево... «Ігі! Пек ти й осина!»

З тяжкою бідою «вилабудився» з толоки — зійшов на доріжку над річкою.

В його роті гірко, погано, якби полину чи чимериці наївся. Пити, пити хоче.

Іде на беріг річки, скидає з голови кресаню, приклякає, нахилиється, п'є студену воду.

Та цього замало... Черпає жменями воду й поливає голову. Посовгнувся, набрав води й у постолі.

Це отзерезило його, привернуло пам'ять.

Пригадав собі храм, Сурку з розолією і Софійку при собі за столом. Усе, усе пригадав собі та з сорому заскреготав зубами. Лихий сам на себе — бив би себе.

Злий і на Федінчучку...

Убочами йде д'хаті, щоб ніхто не бачив його.

Заходить у хату, не відзивається до нікого. Просить невістка сідати й харчувати.

Та Федеві не до харчунку... Йде в кліть. Там бочка з капустою з неї квасної росільниці і п'є. Це лік на перепиття.

Увесь день сновигав то сюди, то туди, не міг найти для себе роботи — не їв нічого — пив ще раз і ще раз росільницю.

З того часу аж до смерти не міг і подивитися на розолію, чи якусь іншу горівку не то пити, а й «пахати» не хотів горівки, навіть і пива.

А Софійку обходив здалеку, не хотів сходитися з нею і говорити. ІЩастя, що Федінчучка, хоч фіглева була, але ту храмову пригоду промовчувала — нікому про неї не говорила. А Андрусек наказав синові перед своєю смертю не давати людям на комашні жадних гострих напиктів...

III

Гуцульська буденщина не завжди бувала весела, зелена, завітчана, соняшна й безжурна.

Бувала частенько й сумовита, сіра, хмарна, замрячена — «негурою» вкрита. Не завжди й не щодня чути було в Карпатах веселу гру сопілки, тужила там і трембіта, а крім веселих співаночок можна було почути:

«Та не тімунь я співаю, що си гаразд маю,
Але тімунь я співаю — журу забуваю».

А то й ще:

«Журо моя, журу, то-с мне ізжурила,
Шо-с мне молодого з білих ніг звалила»...

Та, як там і не було, а все ж таки переважали на нашій Гуцульщині веселі співаночки.

Співали гуцули «ек си веселили», співали «ек си і журили», співали в гаразді і біді.

Співаночками, грою в сопілки-фльоери, як чорногірський вітер хмари, журу проганяли, буденщину завітчали, біду в данцях постоломи топтали, старість згадками молодости

від себе гнали, опришківські, буйні й розгульні часи, в пісеньках згадували.

Згадували й дівочі, чорні очі, любки губки солоденькі й личка рум'яненькі. Згадували й запишнені молодички.

«Та, ек був я молоденький, віпасавсми воли,
Дівч'етонькам давав меду, а воликам соли.
Куди були темні ліси, тепер лишень зруби,
Молодички-зазулечки шкір'е до мене зуби.
Дівчетонькам давав меду, аби мне любили,
Молодичкам сороківці, щоб за мнов ходили».

Щоб осолодити гірку старість, згадувано в співаночках молоді, веселі часи:

«Та, ек собі нагадаю, ек давно бувало —
Ишов ввечер та из хати, повертав аж рано...
Поків будем молоденький, трьома кіньми скакав,
А ек я си, хло' постарів, шепков гачі латав».

Про солодке коханнечко було багато — дуже багато співаночок:

«Бодай тебе, бодай тебе, бодай нас обое,
Та, що ми си полюбили на лихонько своє».

Бувало те коханнячко не все солоденьке — бувало й гіркеньке...

«Ой, що ми си полюбили на великі жалі —
Ти си лишиш у Бистрици, а я піду далі...»

Рекрутщина — військова служба:

«Ти си лишиш у Бистрици данчік данцувати,
А я піду до цісар'я мундір пуцувати.
Треба і «гвер» пуцувати, шабельков махати,
Та, ци зможу, Васюточко, тебе відознати?»

Огортає легіника жаль і туга, а то й розпач...

«Ой, віп'ю я „оковитки» пів літер, пів літер,
Та ек піду з свого села, лиш повіт вітер.
Ой, ек йтиму з свого села, водички зачерпну,
Аж ек верба груші вродит, тогди си поверну».



Молодий газда з Жаб'є



Гуцулка



Старий гуцул



Стара цуцулка

Та, най верба груші родит, коли не сливочки,
Але любка солоденька не зійдет з гадочки».

А там, на кичері, співав другий легінь-рекрут:
«Ой, не чюти трембіточки, лиш голос овечий,
Вийди, вийди, Парасино, до коровок ввечер.
Та, не вийшла Парасинка ввечер по корови,
Заболіла головочка понад чорні брови.
Ой, болит та головочка, нічим изв'язати...»

Треба було легіневі —

«Йти до жида, фустку купувати.»
«Купив фусточку у Шльоми, в Лейби намалював,
Та пішов у Брустури — любці подарував.
Приніс фустку — дав любці — носи ї здорова,
А за мене молодого проси ласки в Бога.
Проси Бога, Суса Христа й светого Миколу,
Єк щісливо з «воська» верну, куплю ти шовковку».

Ось такими співаночками, та й ще іншими, а їх було багато, — нимиж були засіяні усі наші гори, — прикрашували гуцули свою буденщину. Було в гуцульських співаночках і багато-багато згадок про опришків і їх вільне, буйне й розгульне життя. В одній з тих співанок була згадка й про молодого опришка Семена Фотюка та його смерть у Ворохті.

«Зійшлися раз опришки у Ворохті, усі з Явора,
Почалась поміж ними предовга розмова...»

Розмова про багатія, Мочерняка, ґазду у Ворохті. Знали опришки, що в Мочерняка багато срібних і золотих талярів і дукатів.

Пробували добратися до них і забрати їх, але це не вдавалося. Мали й велику злість на Мочерняка, бо він був лихий для своїх слуг і, як Дідушко в Красноїлі, «держев» із панамі.

Думали й передумували, як би то покарати Мочерняка й ограбити його.

От було й так раз над Ворохтою.

Сиділи й раду радили опришки.

Аж тут підходить д'ним легінь, Семен Фотек, що служив у Мочерняка. Попросили його присістися до них.

Витягли берівочку, випили й дали Семенові напитися горівки.

— Маеш, Семене, флоєру, заграй нам «гуцулки».

— Ой, гуцулки я не знаю, заграю вам «путилівки».

Заграв, опришки пішли в данец. Танцювали, горівку попивали, співали.

А потім Семена Фотека підмовляли:

«Ой ,залиши, Семеночку, богачам служити,
Йди з нами у опришки, будеш добре жити».

Семен пристав до опришків, ходив з ними по горах і справді добре жилося йому. Був добрим, сміливим опришком. А ті, яворівські опришки, все одної думають: ограбити Мочерняка. Зайшли за плай, що йде у Ворохту.

«Зварили кулешу, тай похарчували,
А Фотека Семена по воду післали».

Казали принести води з Мочернякового джерельця-«ч'юркала». Про ту воду й не думали — Семен мав лише підглянути, чи Мочерняк удома, чи ні, і про це їх повідомити.

«Нахилився Фотек над ч'юркальцем і став воду пити,
А тут в него один з пушки, другий з пістолети.
Бодай тебе, Мочерняку, біда у Прут вергла,
Куля черес наскрізь проломила, у грудях си сперла.
Бодай тебе твоя пушка була розсадила,
Куля креміль проколола, в груди си всадила.
А у того Мочерняка навхрест порошниці,
Та застрілив він опришка з нової рушниці».
Молодого Семена Фотека.

А старші опришки пішли верхами в Яворів.

Давненько було це, як згинув молодий опришок, Семен Фотек, але пісенька про нього ще й сьогодні на Гуцульщині лунає.

IV

В праці і турботах, та ще й з різними непередбаченими пригодами проминала верховинцям літня й осіння буденщина. Черногора з Говерлею і Піп-Іваном приносила зимові будні з лютими морозами, з несамовитими бурями, зі сніжницями й сніговіями, але й даліше виповнені працею. Та при цьому й не без зимової краси й чарів Карпатських гір. Зимова краса гір, це казкова краса, казками чарів приодіта й пристроєна! Хто не бачив наших гір зимою, той не бачив і піднебесної краси природи Карпат.

Передвечірня казка гуцульських Карпат. Кінчиться гуцульський, зимовий будень.

Летить на гори з Говерлі ангел ночі, притемнілими крилами махає.

У гуцульській гражді накормлена вже й напоєна маржина, кошера з овечками зачинена, щоб голодні вовки не дісталися до неї.

Звісно ж, вовки зимою тічнями ходять, поживи шукають. Газда ще раз обходить довкола свою гражду, глядить, чи все в порядку.

Гуцульський світ і його буденщина переминаються в казку карпатської ночі.

На небесну полонину виходить «вівчар» — місяць із своїми сріблестими й золотистими овечками-зірочками.

Із засвітів ангели співають «Світе тихий»... Ангельська, вечірня пісня гуцульський світ до сну заколихує...

Накриває Господь гори білою, сніжною скатертю і прикрашує зеленню смerek і ялиць, на їх голови кладе корони з замерзлого інею і снігу... Біло-зелена краса зимових гір... Ніде в світі не знайти другої такої. Карпатські ліси своїми шепотами повістують верховинцям казку зимової ночі. Казку, що її лише гуцули чують і розуміють. Вони ж родились і зросли в цьому казковому світі... Другого не знають і знати не хочуть.

Сходиться гуцульська родина — стариня й діти — в теплій хаті. До вечері сідають. Скромненька вечеря — кулеша, буришівник, бриндзя і гусленка. Повечеряли. Газда дякує Господеві за Його дари та за щасливо, в мирі, пережиту днину.

Вся гуцульська родина шукає місця, де би присісти. Де ж би, як не далічко печі? На дворі тисне мороз. В печі горить ватра. Вона не лише гріє, але й розносить по хаті пахощі живиці, що нею насичені горіючі в печі смерекові сухі дрова.

Ватра... Вона, та не лише вона, гріє гуцулів і їх дітей. Гріє їх ще більше родинне тепло. Воно, це та друга, гуцульська ватра. Вічна, як та полонинська ватра в стаї.

Але вона раз у рік, осінню, погасає, а родинна ватра не гасне ніколи... Горить і гріє вічно.

Не погасає і зо смертю гуцула, запалюється і відроджується в серцях його дітей, внуків і правнуків — звісно ж, вічна ватра...

Довгий — предовгий гуцульський зимовий вечір, але гуцульська родина й не думає про скоре спання — це була би просто «грішка» — марнування часу, призначеного Господом на працю.

Кажуть старі люди:

«Не кради в людей чужого добра, а в Бога часу!»

Сідає газда на «ковбику» — не думає даром сидіти. Робітка все найдеться. З дерева щось витесати, щось ви-стругати, це направити, це зашити, постолити пошити, а то ще й щось вирізьбити.

Майже все в хаті і газдівстві зроблене руками — куповане, чи, як кажуть, «крамщина», це хіба лишень кресаня на голові газди та хустка на голові газдині і коралики на її шиї.

При газді — дедикові сидять його підростаючі синки. Дея руками працює, головою думає, а ротом говорить, синків навчає, це й те їм повістує — оповідає. Повістує дещо з того, що бачив, чув і пережив — повістує і синків навчає. Його слова, як водиця з «цюркальця», пливають, життєву мудрість синам передають. А сини впялили очі в дедю, кожне його слово ловлять і «за пазуху» ховають.

Газдиня на лавиці сорочку вишиває — «плечики й брацарі» мережить. Її донечка — зірочка, притулившись до

нені, не спускає очей з вишивальних рук її. Підросте, буде, як неня, а може ще й краще, вишивати.

Бабуня біля печі сидить, гріє, як каже, старі кости — вовницю пряде, фуркоче веретеном.

Обі, бабуня і невістка, докидають дещо й від себе до розповідань газди — вміють теж про різне повістувати.

Шкіл і вчителів, як десь там на далеких «долах», нема в Карпатах. Школи для гуцулят, це рідна гражда й родинна хата.

Гори з верхами й кичерами, з темними непрохідними лісами, ревучими ріками й гримучими потоками, полони-ни з маржиною і овечками, розмови й повісткування стариків при ватрі.

Гуцульська школа без стін і дверей. Та школа, це гуцульський світ! Безмежний, простірний, високий, верхами небес сягаючий. А крім цього ще й світ буйної уяви й вірувань у надприродні сили, світ давнини й спогадів про неї, світ див і чудес.

Навчителем гуцулят був учитель над учителями, Христос на небесах і на землі.

В своїй, гуцульській школі, навчалися діти верховинців любити Карпати та їх творця, Господа Бога — любити стариню свою і все, що рідне, що гуцульське. Чужого не знали, не хотіли знати, й не любили... Чули від старих:

«Чужим живе й любить чуже, хто свого не має, або його не знає. Ми, гуцули, жили, живемо й жити будемо повік нашим власним, верховинським життям». Так казали — і так жили.

Пізна ніч була. Ангел ночі понад гуцульську гражду перелітає і помахом темних крил усіх до сну закликає.

Молиться перед сном газда — молиться уся родина, тихий, нічний шум карпатських лісів, старих до сну заколихує, дітям колискову пісеньку співає.

Гасне світло «скіпок» на «опецку», догаряє ватра в печі. Скінчився гуцульський будень... Ще один...

Та не самими буднями жили наші верховинці. Будні проганяли, як вітер хмари, свята. А вже найбільше ті «рокові», великі свята, як Великдень і Різдво, а до того ще й ті славні, гуцульські, храмові свята. Кожне село мало своє храмове свято.

О, Різдвяні свята на Гуцульщині! І Святий Вечір! Скільки ж у самих тих словах змісту, величності, радощів і втіхи для старих і молодих, для дорослих і дітей!

Різдво, Святий Вечір із усіма старовинними звичаями й обрядами, ба й і з ворожбами!

Вже від Святого Миколая починаючи, вся Гуцульщина живе думками й розмовами про Різдво. Рахують верховинці тижні і дні до Різдвяних свят.

А що вже сказати про тих, що десь там по верхах у зимарках із маржиною людських голосів не чують.

А про тих, що вирубують ліси, в снігах бродять, вуха й носи відморожують, бутинарів?

По важкій цілоденній — «варівкій» праці сходяться вечорами в колибах, сідають довкола ватри, відморожують постолі, а похарчувавши й закуривши люльки, осолоджують своє важке й гірке життя розмовами й згадками про святе Різдво.

Залишать колиби та й засніженими верхами в свої села до своїх помандрують. Занесуть своїм родинам запрацьовані в бутинах гроші, діточкам гостинці.

Прийде Святий Вечір — засядуть до святої вечері, в печач палахтитиме ватра, дим не буде виїдати очей як у колибі, тепло, радісно й весело буде. Забудуть бутинарську буденщину...

З найвищих верхів Карпат зійде на гори й села пані Верховини в срібній короні на голові — княгиня Карпат — Говерля. За її подихом переминяється Гуцульщина в зимову, різдвяно-святочну казку, що її розносять верховинський вітер по горах і до хат заносить — за стіл із гуцулами сідає. Сяде і цього року, як сідала в сиву давнину й пригадувати буде верховинцям карпатську старовіччину зі старовинними колядами й щедрівками.

В кожному гуцульському селі був старший над колядниками — «береза».

Вже на кілька тижнів перед Різдвяними Святами збирав і підбирав колядників, випробовував їх голоси, пригадував коляди... Ану ж, може хто й призабув їх... Підшукував і доброго скрипаля, що мав у скрипку грати, та й трембітаря з трембітою, до цього ще й танцюристів. Коляда без танців, як весілля без музики.

Колядувати йшли щойно по Різдві й колядували кілька тижнів. Село велике, хати гуцульські одна від одної далеко, а до кожної треба зайти, ні одної не поминути.

Так було й у великому, з кількома присілками, селі Яворові над бистрою річкою, Рибницею, так було й у всіх селах Гуцульщини.

Перше зайшли колядники до передового газди в Яворові, Михайла Шкрібляка — не скоро відпустить їх від себе. Колядують:

— «Ой, годний газдо, пане Михайле, просимо тебе, сідай коло нас, та послухай нас. Хочемо тобі заспівати — заколідувати —

«Ой, из за гори, та за полонини —

Ой, ци то зима, а ци то имла?

Ой, дай Боже!

Ой, ні то зима, ані то имла —

Ой, дай Боже!

То білі вівці пана Михайла —

Ой, дай Боже!

Идут за ними три вівчарики —

Ой, дай Боже!

Три вівчарики, всі не простії —

Ой, дай Боже!

Всі не простії, всі три святії —

Ой, дай Боже!

Один вівчарик — це светий Юрій —

Ой, дай Боже!

Другий вівчарик — светий Николай —

Ой, дай Боже!

Третий вівчарик — сам Ісус Христос —
Ой, дай Боже!
Ой, несут собі по трембіточці —
Ой, дай Боже!
По трембіточці, щиро-злотії —
Ой, дай Боже!
Ой, ек затрубив та святий Юрій —
Ой, дай Боже!
У трембіточку щиро-злотую —
Ой, дай Боже!
Пустив голосок по полонинах —
Ой, дай Боже!
Зазеленіли гори, долини —
Ой, дай Боже!
Гори — долини, всі полонини —
Ой, дай Боже!
У лісах пташки там заспівали —
Ой, дай Боже!
Ой, заспівали й защебетали —
Ой, дай Боже!
А ек затрубив святий Николай —
Ой, дай Боже!
У трембіточку щиро-злотую —
Ой, дай Боже!
Пустив голосок та попід лісок —
Ой, дай Боже!
Гори — долини забілілися —
Ой, дай Боже!
Всі полини засмутилися —
Ой, дай Боже!
У лісі пташки вже не співають —
Ой, дай Боже!
Ой, не співають, не щебетають —
Ой, дай Боже!
Сиде у сніжку, ніжки відгрівають —
Ой, дай Боже!
А ек затрубив самий Сус Христос —
Ой, дай Боже!

Пустив голоса попід небеса —
Ой, дай Боже!
Светі небеса отворилиси —
Ой, дай Боже!
Всі коліднички поклонилиси —
Ой, дай Боже!
Оцему газді, та Міхайликові —
Ой, дай Боже!
На многі літа і до віка...
Ой, дай Боже!
Цему столови, та й господарови —
Щістя — здоровля,
Ой, дай Боже!

Хотів Шкрібляк саджати колідників за стіл і гостити їх, але вони заколядували ще синові, Елачкові. Колядували й закінчили коляду:

Роди ти, Боже, в городі зіле,
В городі зіле все зелененьке,
В хаті весіле все веселеньке.
Вінчуем тебе файнов молодов,
Файнов молодов, ек егодов,
А по цім слові бувай нам здоров.

Тепер посадив Шкрібляк колядників за столи. Було питечко й харчунок — усе було. А по харчунку й питечку сказав Шкрібляк:

— В мене, любі коліднички, наплодилоси під помостом багато мишей. Прошу, проженіт їх!

Розуміли колядники цю мову.

Заграв скрипач у скрипку. Охочої, опалистої, гарячої коломийки — гуцулки, заграв.

Усі, що були в хаті, пішли в данец. Ох, данец це був, данец! Тряслися стіни, гримів поміст під гуцульськими постолами — грала кров у жилах верховинців! Грала й кипіла. Танцювала й газдиня, Шкріблячка, щоб коноплі в літі зародились.

А вже ніхто так не притупцював постолами в поміст і не обертав у данци дівчат і молодичок веретеном, як той Петрів Михайло. Данцував і приспівував:

Ой, у моїм городічку дві березі білі,
Ой, підемо та в опришки на штири неділі!
Та, не в тоті, гей, опришки, що б'ють і рубають,
Але у тоті опришки, що п'ють і гуляють.
Та не у тоті опришки, що б'ють і воюють,
Але у тоті опришки, що жінок цулюють.
Ой, гуляйте, легіники, гуляйте, гуляйте,
Та нікому доганочки не дайте, не дайте!
Я сьогодні коня кую, завтра помандрую,
Приступиси білевочко, най те поцулюю.
Приступиси, мальована, та до вороного,
Та най я си нацулюю та личенько твого . . .

Танцювали, співали, буденщину в ліси-дебри гнали. Коляди співали на весь гуцульський світ. Нікого не минали. Колядами греміли Карпати.

Не лише верховинці їх співали — ними шуміли карпатські ліси, їх несли в світ карпатські ріки й потоки.

Бо, як співали гуцули:

Ой, колідо-колідочко, ека ж ти нам мила,
Що Пречиста Діва-Мати сина породила.
В еслах породила, сінцем притрусила . . .

А при еслах були наші вівчарики, а наші волики гріли Ісусика своїми подихами . . . Все те було наше — наше, гуцульсько-верховинське, карпатське . . . Наш предківський світ із чудами й дивами — світ незбагнений, нерозгаданий, таємничий, чарівний, незабутий . . .

Кілька тижнів ходили гуцульські колядники горами, верхами, убочами й облазами — всім колядували, нікого не минали.

Не чули втоми в ногах, ані в горлах — не багато й про сон думали.

Не минути колядникам й удовиці за потоком. Любила свого Микулку, як голубка голуба, та люті ляхи замучили його в коломиїським криміналі.

Заходять до неї і співають — колядують:

Ой під ялиною, та під зеленою,
Там сидів голуб з голубиною.
Вони там сиділи та й кохалися,
Золотими крильцями обгорталися.
Надійшли стрільці з темного луга,
Націлилися — вбили голуба...
Голуба вбили, голубку взели,
За тихий Дунай з нев полетіли.
Дают їй їсти еру пшеницу,
Дают їй пити зимну водицу.
Голубка не їсть — голубка не п'єт,
Лиш крилоньками ворогів б'єт.
Чому ти не їш, та чому не п'єш,
Лиш під ялину плакати йдеш?
Єк же ми їсти, та єк ми пити,
Нема голубка, нема з ким жити.
О, є в нас сімсот голубів,
Сімсот голубів, та й ще чотири,
Вибирай собі, котрий ти милий.
Перелетіла, перешукала,
Нема такого, єкого мала.
О, був мій милий золотокрилий,
В личко румнений, ще й чорнобривий.

Вдовиця весь час біля печі стояла і дрібні слізки з лица стирала. Колядничків, чим мала, тим обдарувала. Колядники в неї в скрипку не грали й не танцювали, лише як вийшли з хати — тужно в трембіту затрембітали.

Зайшли коліднички й до старого Прінька, що в нього внучка, «з намальованим» личком, пишна Марічка.

Просить дідо, щоб не йому, а внучці, Марічці, колідники заспівали — заколідували.

Колядують:

— Ой, у винци, у винници, в виннім городци,
Зелене вино вгору си вило — вгору си вило, голубо цвило —
Голубо цвило, сивно зродило.

Панна Марічка винця стерегла — винця стерегла, шитечко
шила,

Шитечко шила, та й си втомила.
Та й си втомила й твердо уснула.
А чорна гава винце струшила.
Винце струшила, у гай занесла,
Панну Марічку зі сну збудила.
«Ти чорна гаво, винця не труши!
Винця не труши, в гай не занеси!
Мені зелен-винця найбільше треба!
Бо в мене братчік ще нежонатий,
А я молода ще не звінчана,
Ще не віддана, лиш засватана.
Лиш засватана аж до Галича.
Аж до Галича, та за княжича.
Бере княженко за білу ручку,
За ручку бере, на кований віз кладе.
Та запрягає коні вороні, у Галич везе.
Привозит її у новенький двір — в терем,
Тут тобі, любко, увесь вік би жити,
А за житечко Бога дарити!

Колядували... В колядах згадували давнину нашу: Галич із князями в золотих теремах, із княжичами — клязенками та з князівнами — відгребували наше славне минуле...

Переспівала, переколядувала й перетанцювала наша Гуцульщина Різдвяні Свята, Новий Рік і Йордань. Повернула в гори знов буденщина. До Христового Воскресення, до Великодних Свят із свяченням пасок, з гагілками й забавами біля церкви.

А там затрубить святий Юрій у золотий ріг і покличе гуцулів із маржиною на полонини...

*

Жили гуцули в своїх Карпатах не лише буденщиною, але й «светками-храмами» з набутками, співаночками й гуляночками. Буденщину гнали пістолями й бартками, поки були в їх руках «топір і кована бляшка».

Любили життєчко «светкове», не буденне.

Жив колись і я з гуцулами, з ними переживав їх буденщину й святкові дні, з ними веселився, з ними й журився...

Там залишив я мої молоді літа. Чи можна їх забути? Забути «юні дні — дні весни»? Забути те, що пережив разом із гуцулами? Забути все те, що колись там бувало? Забути й не згадувати часів, коли ще дика, московська орда не присіла була Карпат і гуцулів?

Ні, не забути!

Сьогодні наша Гуцульщина далеко від мене — за ріками й морями, за горами високими... Нема там уже багато моїх знайомих — повмирали, погинули, нема вже й тієї Гуцульщини, що колись була.

А я все ж таки бачу її, ту колишню, веселу й співаючу, — й ту, теперішню, сумуючу й з болю ридаючу...

Нема днини, ні години, щоб не линув моїми думками в Карпати, на Чорногору й полонини, щоб із гуцулами горами не блукав і не розмовляв... Лину до них, чую їх і бачу...

Бачу очима душі і серця.

Бачу, як там із великого й багатого села, Голов, виривають московські душогуби «годних» газдів із їх прадідних «гражд», щоб вивезти їх у Сибір далекий, морозний на муки, смерть, загибель... А газди мовчать, лише їх серця плачуть і ридають.

Бачу: гуцулки-газдині б'ють головами в рідні пороги — їх діточки глядять переляканими очима на лютих ворогів, слізюньками заливаються, до матерей пригортаються.

Якою ж страшною ненавистю дишуть москалі до волелюбного племені гуцульського!

Одних гуцулів вивозять, другим грабують важкою працею набуте майно, ожебрачують і в колгосп женуть.

Та цього замало їм!

Поширюють на Гуцульщині тиф, щоб ним здесяткувати гуцулів... Нехай гуцули вигибають.

На їх місце придуть ті, з далекої півночі й зі сходу... Тиф... Вимирають цілі гуцульські родини. Захворілих спалює тифозна гарячка...

— Водиці! Водиці! просять умираючі.

А її нема кому подати . . . Всі «покотом» лежать — смерти дожидають.

Умирають — лежать, нема кому мертві тіла поховати.

Мертвецька тиша на ґрунях, людських голосів не чути. Як он там на «Худеківському» ґруні . . . Всі родини, що жили на ньому, вимерли. Пусткою залишилися їх хати . . . Та, чи воно так лишень на Худеківському ґруні?

О, ні, тифозна смерть по всіх ґрунях ходила й гуцулів, старих, молодих і дітей московською косою косила. Безми-лосердна, як москалі.

Бачу очима душі:

Темна ніч на Дівку — може вже північ. Нараз ясність. Це горить хата Юрценка.

У хаті Юрченко, його жінка й трійко діточок. Підпалили хату нелюди. Згоріло в ній все, що було — згоріли на попіл і всі Юрченки.

Бачу тих, що в живих залишились, гуцулів-бутинарів, не в гуцульській ноші, її нема вже — в московських фу-файках і ватянках — на приказ Москви вирубують впень карпатські ліси. Голодні, змерзлі . . .

Раби, як колись жиди в єгипетській неволі.

Але й бачу в Карпатських лісах борців-местників, ле-ґінів, воїнів Української Повстанської Армії, що проти во-рога зі зброєю в руках повстали, і, як колись їх батьки, Січові Стрільці, на Маківці «б'ються», ворогові «незда-ються».

В нерівному бою гинуть, а здаватись ворогові не думають. Чую гук вистрілів, чую і звірячий рик-крик московських салдатів . . .

Та бачу ще:

Зловили москалі на кичері під ліском старого гуцула, колишнього Січового Стрільця — кажуть, він має зв'язки з «бандитами»-повстанцями.

Б'ють, катують гуцула — жадають, щоб показав, де пе-реховуються повстанці, де їх бункери й зброя.

Кричать, щоб вів їх туди . . .

А гуцул стоїть, не думає і кроку зробити.

Прив'язують кати гуцула дротами до сухої ялиці. Під-палюють ту ялицю. Горить ялиця, а з нею горить і гуцул.

Але затяв зуби, гине в страшних муках — болях, не видавши з себе голосу, не застогнавши.

Оце нацадок безстрашних верховинських опришків, що їх у Коломиї на шибеницях вішали, а вони перед смертю під шибеницею у сопілки грали.

Все, все це бачу очима душі і серця, бачу і разом із гуцулами переживаю, але, як вони, так і я вірю, — прийде час, коли Гуцульщина позбудеться орди московської і заживе, як колись, вільним життям...

ГОРІ БІЛИМ ЧЕРЕМОШЕМ

*Степанові Лебіштанові з Яблониці
цей спогад присвячую*

Славилася наша гуцульська Верховина не лише високими горами-верхами, але й просторами в ширинь і довжинь.

От хоч би та її частина від Чорного Черемошу в Устеріках понад Білий Черемош до його джерел за Перкалабою, або над річкою Пробійною до її джерела десь там ген під Ватунаркою. Тих доріг над Черемошем і Пробійною не перейти за один день, від вчасного ранку до пізнього вечора.

За Устеріками село Стебне, Полянки й Довгополе з церквою. Довгопільська парафія була мабуть найстарша тут, над Білою Рікою. До неї належало крім Довгополя, Стебного й Полянок ще й Перехрестне.

За Довгополем, горі Білим Черемошем, друга парафія у селі Ферескулі. До цієї парафії належала Ферескуля з частиною великого села, Голов, Яблониць з присілком Сеньківське й присілки понад Білий Черемош, Голошина та Єловічора: над річкою Пробійною — велике довге село Гринєва з присілками Грамітним, Шикманами й Козубейкою у верхах на полонині.

Важка була праця пароха Ферескулі обслужити парафіян у селах і селищах, у верхах і понад Черемошем та над потоками, — відвідати хворих, похоронити померших.

Обслуговував їх верхом на коні. Бувало виїздивав з дому одної днини, а вертав щойно другої під вечір. А доріг не було, плаї каменисті, стежки круті, стрімкі.

Літом, то ще сяк-так, а приходила карпатська люта, з бурями й сніговіями, зима, тоді доводилось священикові виконувати обов'язки з нараженням здоров'я, а то й життя. Священик з Ферескулі просто посвячував себе церкві й

парафіянам. Так, звичайно, бувало тут давніше, що парохі виконували лишень священичі обов'язки, а на суспільно-громадську працю не ставало їм часу, ні охоти.

Аж десь з 1930 року, за польських часів, як казали ферескульські парафіяни, — «післав нам Господь священика, якого в нас досі ще не було, а якого нам давно вже треба було...»

Був це отець Наконечний.

Він був не лише священиком у церкві, але й «рідним дедом» для своїх парафіян.

У церкві згадував не самих тільки Бога й Матінку Божу, але й не забував згадати й ту другу Матінку нашу, Україну. Хоч що неділі бував у церкві польський поліцай, Наконечний не боявся говорити гуцулам про Україну й наказувати любити її та бути їй завжди вірними й не дай Боже — зраджувати її.

За це мав чимало неприємностей від польської влади. Та цим не зражувався й не давав застрашувати себе.

О. Наконечний позакладав читальні «Просвіти» в селах своєї парафії, а також і в селищах-присілках читальні й кооперативи, щоб чужинці «не здирали шкіри» з гуцулів і не використовували їх. У присілках, як у Голошині і Грамітнім, оснував Рідні Школи.

В освітньо-культурній праці допомагала йому його дружина, «їмость» Наконечна й доня, Маруся. Обі вони організували хор і театральний кружок. Молодь здалека приходила на проби, а театральні вистави давали не лише у Ферескулі, але й у сусідніх селах. «Правою рукою» у Наконечних був національно свідомий, меткий і проворний легінь із Яблониці, Штефанко Лебіштан.

Старі гуцули подивлялися роботу молоді й говорили:

— Таких чудасій не було в нас зроду-віку...

Але ті «чудасії» подобались були їм. Слухали співу хору, ходили на театральні вистави.

А вже найбільше зачудувала й прославила гуцульський світ ферескульська молодь — «дівчета й легіні» — організованим виїздом під проводом Марусі Наконечної до Львова на свято «Українська молодь Христові» в чудових гуцульських строях і з власним прапором, у 1933

році. Та гуцульська група і її прапор викликали загальний подив глядачів на Святоюрській горі у Львові.

Глядів на неї і Великий Митрополит й всміхався з задоволення.

Не корився о. Наконечний польським гнобителям, не здавалася їм горда «Гуцулія». Не прочували нещастя, що мало громом упасти на них.

Наступила чорна хмара, настала ще й синя.

Була Польща, була Польща, та й стала Росія.

В 1939 р. заняли Галичину з Карпатами москалі. Заплакали наші гори, заголосили. Почали люті вороги вивозити гуцулів на далекий Сибір. Вивезли туди й доню о. Наконечного, Марусю.

Що діялось в серцях її батьків — це знав лише Господь.

Вивіз доні прибив о. Наконечного й підорвав його здоров'я, він почав знемагати.

Прийшли потім у Карпати німці і мадяри. Не залишили вони в спокої прибитого важким горем о. Наконечного. Шукали в церкві зброї, ограбили мешкання пароха, забрали все, що цінніше було.

Не видержало зболіле серце наруг і знущань, одної днини перестало битися.

Гуцули справили парохів величавий похорон. Заки поклали в гріб домовину, обнесли її довкола церкви. Ніс її і Степан Лебіштан, улюбленець помершого, бо така була передсмертна воля пароха.

Спочиває о. Наконечний на цвинтарі у Ферескулі над рікою Черемошем...

II

Славні на всі гори були храмові свята у Ферескулі на Св. Михайла. На той храм приходили гуцули з близьких і далеких сіл, із присілків, і з найдальших закутин Верховини. На цьому святі гуцулочки «як мак леліли», легіні, як колись за Довбушових часів, баріками вимахували, як море довкола церкви гуцульський народ колихався, шумів, барвистими хвилями грав.

Богослуження довго в церкві тривало. Проповідь слухали старі й молоді, але легіні зиркали на дівчат, а дівчата на них. Не скоро розходились гуцули, хоч і голодні були вже.

Тут же на храмовому святі стрічалися верховинці одні з одними з далеких посидків, не могли наговоритися. Лишень Госпідко один знає, чи й коли зійдуться ще раз.

А відтак запрошували місцеві газди посторонніх газдів до себе на храмову гостину.

Славні були храмові гостини в Дмитра Лебіштана, газди в Яблониці.

Ось і цього року на св. Михайла запросив до себе годних газдів на храм. Були: Рубанек, Гавунек, Погорнек, Курилюк, Корнилюк, Пушкарек, Іваніник, Гордей, Танулек, Поліниця, Кічерек, Сливчук, Рибарчук, Федірчєк, Скотюк, Горбоватюк, Кубайчук і Горнар, що то його дедя був вояком у Кошутській війні. Був ще й Іван Черленек, його прозивали Юрбашем. Був і його син Ілак.

Газди зійшлися в більшій кімнаті, у світлиці, їх жінки в меншій кімнаті через хороми.

Зайшли за столи, але не сідали. Стоячи, відмовляли молитву за душі померших Лебіштанів.

По молитві попросив Лебіштан газдів сідати й гоститись. Лебіштаниха, годна і пишна газдинька, поставила на столи бур'яковий борщ із м'ясом, для кожного газди нову деревяну ложку, тоді пішла до газдинь у другій кімнаті. Після борщу прийшла студенина зі свинних і овечих лабок, за студенцем присмажена ковбаса, а накінець — голубці з кукурудзяних круп. Був і бануш, кулеша на сметані. Похарчували газди помолились, а тоді сіли знов за столи.

Лебіштан поклав перед кожним пугар, а його синок, Штефанко, став наливати в пугарі пиво з бочки. Попили газди пива й при димку з люльок поплили розмовоньки й повістування про це й те, а вже найбільше про літні пригоди на полонинах. Почав і Черленек-Юрбаш повістувати про свою пригоду з медведем. Але не дав йому повістувати його син, Ілак.

— Позволь, дедику, що я розповім про ту пригоду.

Ото викочувалися ми зараз по Юрію на нашу полонину під Гостівцем — дедя, я і брат мій Дмитрик. Утруднена мар-

жина і овечки полягали в кошері, а ми «кутаємося» в стаї. Роботи не мало. Пізенько в ночі пішли ми спати при ватрі — холодно було.

Рано, подоїли корови й овечки й пустили їх на полонину. Пішов і дедя на полонину а я і Дмитрик залишилися в стаї.

Нараз чуємо телячий рик і крик деді. Не думаємо довго, топори в руки й бігом туди, звідки чути крик деді.

А воно ось що.

Річне теля паслося під лісом. Із ліса вибіг «вуйко» та до теляти. Голодний, всю зиму спав в гаврі, проголодався. А тут теля!

Вхопив теля і затагнув у ліс.

Бачить це дедя, вириває ворину з огорожі й у ліс за медведем. Вориною б'є медведя по хребті. Медвідь залишив неживе вже теля й на дедю. Ухопив якусь колоду й б'є нею дедю. Упав дедя, а медвідь «шпуриє» його в задолину й прикриває ломачч'ям. Ми, я і Дмитрик, кидаємося на вуйка й рубаємо його куди попало сокирами.

Дмитрик кричить:

— Дядику, ти живий ще, не вбив медвідь?

А дедя відповідає:

— Живий, живий ще. Рубайте «вуйка», але вважайте, щоб не порубали шкіри на ньому, була би шкода!

Поміг Господь вбити шкідника-медведя.

Тоді до деді йдемо, витягаємо зпід колодня, пробуємо поставити його на ноги, а він «тепетей», трясє ним, з плечей крізь порвану сорочку «чюрит» кров, чюрит і з грудей. Але в його очах радість і втіха, що там під смерекою лежить мертвий «вуйко». Вбив теличку, але м'яса з неї і не скоштував. Взяли ми дедю пспід боки, завели в стаю і положили на «тапчан». Обмили кров, дали свіжу сорочку. Приглянулися ближче, а в деді зламані три ребра. Помстився «вуйко» добре за ворину в хребет. Побіг Дмитрик на сусідню стаю по Туманюка, що то вмів гоїти рани й замовляти всякі хороби.

Дедя, постогнуючи, заснув.

Я побіг у ліс і приніс убиту теличку. Здер шкіру з неї, а м'ясо повісив, щоб завудилось.

Десь коло полудня вернув Дмитрик із Туманюком. Оглянув Туманюк рани на дедеві, насмарував їх мастями, над зламаними ребрами похитав головою, але сказав:

— Нічого, зростуться.

Кілька разів приходив до деді і лікував його, як і чим міг, аж такивилікував, хоч не скоро.

Оба ми, я і Дмитрик, зняли шкіру з медведя, хоч була порубана, розложили і висушили. Висить вона в кліті на стіні як пам'ятка про ту пригоду, яку мав дедя, а з ним і ми, на Віпчині. Славити Господа дедя і «посегодни» дужий і здоровий, забув, що був колись у смертельних лапах «вуйка».

Всміхнувся старий Юрбаш, ударив себе кулаком у груди, аж задзвеніли, й сказав:

— Я ще й сьогодні подужив би си з «вуйком»! Але медведів у нас мало вже і щораз менше їх...

Горбатюк розповів про свою пригоду, яку мав минулого літа на Луковицях.

Чує одної ночі, — скавулять його котюги. Наслухує, рух і неспокій в кошері. Пушку на плече, біжить до кошери. Бачить — два вовки. Стріляє. Вбив одного. Вистрілив в другого й хибив. Вовк кидається на нього. Ось-ось схватить його зубами й розірве. Ще лиш хвилинка... Вириває з плота грубий кіл. Б'є ним вовка раз і другий. Слабне вовчисько, але досягає таки Горбатюка, гострими зубами рве на ньому сорочку. Горбатюк штригає на ворину, з неї вовкові на хребет і душить руками вовка за ший. Падуть оба на землю. Горбатюк живий, а вовк мертвий. Дякувати Господові за його ласку.

Майже кожний ґазда мав літом якусь пригоду, а тепер повістував про неї. Наповістувалися, випили дві бочівки пива й викурили по кілька люльок. Час розставатися. Встали, розпрацалися і роздекувалися з ґаздами, подякували й Штефанкові, що доливав пива, й одні пляями, другі стежками пішли д'своїм хатам.

Така була храмова гостина в Дмитра Лебіштана, ґазди в Яблониці над Черемошем. Такі гостини справляв Лебіштан щороку на св. Михайла. Славні й незабутні були ті гостини.

Синок Дмитра Лебіштана, Штефанко, був великою потіхою для деді. Справжній син Карпат — до всього охочий, здібний і цікавий, усе бажав бачити і чути. Непосидючий був. Не всидів би в хаті, хоч би присилив його.

Хлопчиною ще бувши, знав уже всі сусідні села. А підріс, так якась невидима рука тягнула його все даліше в глибину гір, усе вище на верхи й кичері.

Прийшло свято Юрія — «полонинський хід» — мусів дедя брати Штефанка на полонину, а осінню брав на «розлучіне». Любила Штефанка не лише його «стариня», любили й інші за його жвавість, второпність, розсудливість, чемність й услужність. На кулеші, бриндзі, гусянці і жентиці виріс на легіня. Здоровий і сильний як бук у толоці, гнучкий як смерека за хатою, швидконогий як олень на царинці. Та й до того красунь, що не одна гуцулочка «зиркала» на нього й бровами моргала.

Час був вже женитися, стати «газдов» і, як казали, не бути «пустим дручком». Та Штефанко, хоч про це «натекали» дедя і неня, про женячку й не думав. Його серце було повне любови до гір, лісів, полонин і рік. У ньому не було місця для любови хоч би до якої гуцульської красуні.

Він, як лише не було заняття на дедевім газдівстві, брав бартку в руки і йшов, куди ноги несли, куди очі вели.

Ось він із дзьоблиною через плече та з топірцем у руці іде понад Білу Ріку аж до Перкалабу та понад Пробійну до «Гуку» — водопаду Грамітного, сідає там і слухає його реву й клекоту, звідтам у Шикмани та й на Ватунарку, а з неї на потік Шибеній, а даліше Погорільцем на Піп Івана й чорногірськими верхами на Говерлю виходить.

Не дуже подобались ті Штефанові мандрівки старому дедеві його, Дмитрові Лебіштанові. Покинував нераз сивою головою й говорив:

— Не будет из мого Штефанка газди — «бизівно» не будет! Господь знает у кого вин такий удавси . . .

Минав час, із водами карпатських рік у світи плив, а Лебіштанів Штефанко і не женився і не осідав на газдівстві. Оженитись, — це осісти на одному місці, а його тягне

в гірські простори, що їм, здається, нема початку, ні кінця. Та сталось таке, чого Лебіштанів Штефан не сподівався, про що й не думав.

Ясний вечір над Карпатами. Та не тихий, як десь там на «долах».

Ні, тихих вечорів, ні ночей в горах не буває. Різними голосами говорить карпатська ніч. Ліси шумами, ріки громотами, звірі ревами, птахи перекликами. Грає Черемош своїми водами, ні на хвилину не стихає, йому вторують бистротечні потоки, між ними крикливий Шибений, над яким присів молодий Лебіштан. Тут він і заночує при ватрі. Та про нічліг час ще подумати. Він увесь захоплений красою і чарами верховинського вечора. По небесних просторах пливе тих місяць а з ним на срібно-золотих човнах плывуть зорі.

Де Лебіштан задумав ночувати, це невеличкий присілок з кількома гуцульськими хатами — Бендзарівка. Назва пішла від німця, Бенсдорфа, що з молодих літ осів тут, полюбив гуцулів, сам «погуцулився» та й з гуцулами провів увесь свій вік.

Сидить Лебіштан на березі Шибеного, слухає його голосної гри-співу. Потонув думками і душею в гірський світ, заслухався в його вечірні шуми й шепоти.

Нараз — жіночий чи дівочий спів. Ловить слова пісні:

Лугом іду, коня веду,
Розвивайся, луже.
Сватай мене, козаченьку,
Люблю тебе дуже.

Який же гарний спів, які милі два жіночі голосочки! Не всидить, встає та іде в сторону, звідки несеться спів.

Трохи несміливо підійшов до співачок. Привитав їх і розговорився з ними. Довідався, що одна з них газдиня з хати, що тут на Бендзарівці, на убоці. Сама вона зі Старих Кут родом. А друга — це її сестра, ще дівчина, що живе в Старих Кутах із дедом. Нені не має, померла. На ім'я їй Марійка. Прийшла на Бендзарівку відвідати сестру.

Лебіштан попросив, щоб ще співали. Гарні голоси мають. Співали. Лебіштан слухав.

Потім старша попросила, щоб і він заспівав якусь гуцульську співаночку. Заспівав не одну, а кілька.

Ой, чи вікна побіліли, чи вікна з морозом,
Чи ти, любко, така файна, чи мій дурний розум?
Чи ти, любко, така файна, чи мені здає си,
Ой, що мене через тебе спане не береси?
Спане мене не бере си, їсти си не хоче,
Відай мене мое мила покинути хоче...
Ой, дівчино, дівчинонько, кобес рано встала,
Абес мої під віконцем сліди та позамітала.
Ой, повіяв буйний вітер, повіяв, повіяв,
Ой, що би я, молоденький, без дівчини діяв?
Ой, кілька я находив си по світі білому,
Не находив дівчиноньки, щоб була по мому...

— Направду, не находив ще досі такої? — спитала, сміючись, старша з сестер.

— Ні, направду, не находив — відповів Лебіштан.

Просили сестри, щоб ще щось заспівав. На це Лебіштан:

— Заспіваю про 1920 рік, про гуцульське повстання, а зокрема про «бунт» гуцулів проти ляхів у Зеленім над Черемошем.

Дали ляхи своїм знати аж до Станіслава,
Що у горах, у Карпатах, бунтація стала.
Сли ляхи си сходити, ели суд судити,
Щоби в селі, у Зеленім, хати попалити.
Щоби хати попалити, маржину забрати,
Бунтівників половити, в кримінал заслати.
Ой, курочка кудкудачіт, а когуток пієт,
А у селі, на Зеленім, вогонь червонієт.
Червонієт страшний вогонь, а хати палають,
Кузьманюки з діточками на Чехи втікають.
Ой, Господи милосердний, світий Николаю,
Ой, поможіт си їм вернути до рідного краю.

Та був уже час іти спати. Старша із співачок спитала Лебіштана, де думає переспати ніч. Казала, що може заночувати в них, як не в хаті, то на сіні під оборогом, — ночі в горах холодні. На це відповів Лебіштан, що він при-

вик спати під «голим» небом, його гріють зірки і місяць, та ще й до сну співають йому потоки, як співала колись неня над колискою.

До них зайде завтра ранком.

Довго не міг Лебіштан заснути, хоч ватра добре гріла його. Не давали йому сну ясні очі Марійки та її дзвінкий голосок.

Раненько зайшов до ґазди на убочі. Познайомився з ним, привитав його ґаздиню-кутчанку й сестру її, Марійку.

Кілька разів заходив у гостинну хату ґазди на Бендзарівці, Гавучика. Бачив, що всі там були раді гостеві з Яблониці. Марійка таки зразу подобалась йому. Її, як би лише схотіла, взяв би за жінку. Марійка сказала, що на другий тиждень мусить вертатися в Кути до деді. Лебіштан запитав її, чи може відвідати її дедю, він буває часто в Кутах. Марійка відповіла, що її дедя любить гостей, як лише буде нагода, нехай заходить до них. Кажучи це — всміхнулась до Стефана так, що того усміху не забув він до нині.

Став Лебіштан щораз частіше відвідувати Марійку в Кутах.

Минуло літо, а в осени була Марійка його жінкою. Одруживсь, але «ґаздов», як це передбачував його дедя, не став, не осів на ґаздівстві деді в Яблониці. Шукав для себе занятя в глибині Карпат, над Грамітним, над Шибеним, під Лустуном.

Минуло кілька літ. Грянула друга світова війна. Лиха доля й воєнна заверюха розлучила Лебіштана з дружиною і двома діточками. Порвали його німці й вивезли в Німеччину на примусову роботу. Звідтам виїхав по війні за море. До жінки й діточок не вернув, знав добре, що зробили б із ним москалі, що ждало б його там. Не погано живеться йому за океаном. Але все ж таки його думки, серце і душа не там, а в любих зелених Карпатах, над Черемошем, над Грамітним, Пробійною, Шибеним, під Лустуном, на гірських верхах і полонинах . . .

З ГУЦУЛЬСЬКОГО СЕЛА ГРИНЕВИ

I

Як чесна родина зберігає у своєму роді пам'ять предків, не забуває їх і шанує, так і народ — нація не забуває свого минулого, продовжує те, чим жили прапредки, в що вірили, з чого черпали сили, та, зберігаючи те, що після себе потомкам залишити, переборює все, що на перешкоді ростові та йде сміливо на зустріч майбутньому.

Щасливі народи — нації, що могли зберегти свою історію, традиції, віру, звичаї і обичаї в повноті і чистоті.

Та того щастя не мала наша українська нація. Сусіди — вороги не давали їй зберегти всіх прадідних скарбів, пам'яток із минулих віків. Нищили їх огнем і мечем, виривали з душ і сердець, топтали, глибоко в землю загібали, а що цінніше, те завойовували та собі присвоювали, щоб потім величатись перед світом.

В одній тільки невеличкій частині наших просторих земель, у Карпатській закутині, в Гуцульщині, задержалась була наша предковична своерідна культура, силами власного духа створена, з усіма старовинними віруваннями, обрядами та звичаями.

Та гуцули бачили сусідську ворожість і намагання знищити гуцульську первобутність і давнину. То ж були сторожкі й готові до боротьби на смерть і життя в обороні своєї предковичности, в обороні прадідних скарбів. Пращурі залишили їм віру в добрих і злих духів, залишили віру в найнебезпечнішого й найгрізнішого духа зла, Сатану — Арідника, що то його прадіди за Божою волею і допомогою на просьбу опікуна Гуцульщини, св. Юрія, загнали в глибоку

печеру й прикували-прив'язали міцними ланцюгами до скелі так, що не міг із них зірватися і вийти на Божий світ. Зате його слуги, дітьки-дияволи-щезники лізли в Карпати, щоб шкодити й гнобити гуцулів. Були це ляхи, волохи й мадяри. Та гуцули не давалися їм, власними силами обороняли прадідні скарби, красу гір і вільність буйного життя в них. У боротьбі гинули, але на їх місце ставали другі продовжувати боротьбу з ворогами.

II

Минувшина Гуцульщини нев'янучими квітами цвіла по всіх Карпатах. Колись... Сьогодні треба мати орлиний зір, щоб її доглянути й нічної птахи слух, щоб її гомін почути. Багато ще й досі з тієї буйної минувшини заховане десь там на дні темних дебрів і недоступних проваль. Навіть перед віками не всім було дано ту минувшину бачити та її гомін чути. Її могли бачити й чути лишень вибранці — знахорі, ворожбити... Та все ж багато з минулого носили гуцули в своїй пам'яті, а ще більше в серцях. Любили минуле й дорожили ним, жили ним. Зберігали його в переказах, повістуваннях передавали його старі молодим; так було з перовіку й по нові часи.

Кожний гуцул, кожна гуцульська гражда, кичера, полонина й кожний гуцульський рід мали свою, неписану «сторію».

Як вічна, ніколи нев'янула краса Карпатських гір, так вічна була красою див і чудес оповита історія буття-життя гуцульського племені. Як вічний був шум карпатського пралісу й бистрих гірських рік, так вічні були повістування-перекази гуцулів про минуле.

Били в Карпатах громи, проносились їх верхами несамовито-грізні бурі, вікові дерева на землю валили, тучі, плови, повені ріками гриміли, рвали береги, несли в далекі світи скарби Карпат. А все ж таки було там щось, чого не могли ні бурі, ні плови забрати. Була це карпатсько-гуцульська давнина, захована й бережена верховинцями, передавана з покоління в покоління, з роду в рід.

Та давнина там, як вічна ватра горіла й гріла, в нещастях і смутках потішала й веселила, сили й снаги додавала, кріси на плечі клала, гострі сталеві бартки в руки верховинця давала, до боротьби з ворогами закривала.

III

Була вже згадка про знахорів і ворожбитів на Гуцульщині. Але бували там і віщуни, що вміли передбачувати й передсказувати те, що має прийти, що неминуче. Найславнішим, славним на всю Гуцульщину, був знахор-віщун Дарадуда. Він то передсказав прихід у Карпати нового, з лютих найлютішого сатани-Арідника, якого досі світ ще не бачив. Прийде — казав — із півночі. Та й ще казав: «Тамтой, давний, прикутий до скали, в печері, Арідник, був чорний, цей же, що прийде, буде червоний, — чи може лишень на червоно пофарбований. Прийде й принесе страшне лихо Карпатам й гуцулам».

Так говорив Дарадуда. Одні вірили йому, другі ні. Та прийшов час, що всі повірили. Сповнилось віщування Дарадуди. Завоювавши степи й лани України, прийшов і в Карпати новий Арідник, диявол над дияволами.

Прийшов з далекої Москви. Прийшов і приніс пекло для гуцулів. Не сам прийшов, привів тисячі своїх пекельних слуг, лютих і ненажерних, як і сам. Заревів із лютостю на всі Карпати, заревіли й слуги його. Почали живе тіло Гуцульщини рвати й жерти. Стали гуцулів із прадідних гнізджражд виривати, в далекі сибірські краї на загибель вивозити.

Заплакали Карпати, заголосили й заридали жінки й діти Гуцульщини. А молодь Карпат — легіні? Ті не злякались московського сатани, ні. Це ж сини й унуки гордих, вільних і бойових гуцулів. Легіні вхопили зброю. Пішли в бій з сатаною. Пішли, як ходили колись їх предки в опришки, пішли в Українську Повстанську Армію на смертельний змаг із московським Арідником. Пішли й боролись до останньої краплі крові своєї. Ще більше розлютився диявол, ще більше після слуг проти свободолюбного і завязаного племени

гуцульського, що не хотіло здаватись йому... Гинуло в боротьбі, а в неволю сатани не йшло. Але ж боротьба нерівна була. Погинули в ній вірли Гуцульщини, залишилися вороги, та й ті з підстреленими крилами.

Сатана запанував над Карпатами, прибрав до своїх кровавих рук гуцулів, що ще в живих залишилися, у московське ярмо неволі запряг їх.

Та цього замало було йому. Завзявся знищити зовсім гуцульський світ. Знищити так, щоб із нього нічого не залишилось у пам'яті і серцях гуцулів. Знищити славу минувшину Гуцульщини, згадки про неї, ба, знищити і співучу говірку гуцульську. Все, все гуцульське знищити! Це люта помста за колишні гуцульські сотні і курені в рядах Українських Січових Стрільців, в Українських Арміях проти Москви, в Українській Повстанській Армії.

Сатана в Москві нічого не забуває і нічого не дарує... Лютою помстою дише, скаженіє.

IV

Завзявся сатана на гуцулів. Знає, — відобрати людям минуле й згадки про нього, це вбити їх духово, вмертвити навіки...

Та нашим святим обов'язком мусить бути рятувати й зберігати з минулого Гуцульщини все, що лише вдасться ще рятувати й зберегти. В музеях, у архівах, у друкованих словах, у спогадах, що ще не пішли в забуття і не потонули в ній...

На вірлиних крилах любови до того, що залишилось, полиньмо в закутину наших Карпат, у частину Гуцульщини над Білим Черемошем і над його допливами — «поточинами», річкою Пробійною і Грамітним; зайдімо в велике й багате колись гуцульське село, Гриневу.

Загляньмо в попелі згарищ притрушену, камінням із навислих скель привалену, неписану книгу життя давних гуцульських родів, що сьогодні вигибають уже. Відкриймо їх минувшину та передаймо нащадкам.

Далеко — «далічко» — в глибині, чи, як казали гуцули, «в горіщах» зелених Карпат, має свої джерела Білий Черемош — Біла Ріка, з притоками. Над однією з них, Пробійною, тягнеться село Гринева. Її присілки-селища сягають аж до джерел Білого Черемошу — Голошина, Яловічора, Сарата, а понад Пробійну присілки: Грамітне, Шикмани, а на полонинах Козубейка.

Білий Черемош перетинав із волі завойовників живе гуцульське тіло на дві частини: Галицьку й Буковинську Гуцульщину. Річка Пробійна вливається у Білий Черемош перед селом Яблоницею. Недаром названо її Пробійною. Пробивалась крізь скали, шуміла аж ревла, котила величезні каменюки й несла в Черемош. Горда своєю силою, пишна зеленими, квітистими берегами, левадами, царинками, прикрашена буйними віковими лісами-пралісами, що темною стіною тягнулись понад нею, та свої шуми єднали з її шумами та співали вічну хвалу своєму створителеві Господеві.

V

Давно-давно, коли, цього ніхто вже не тямить, зайшов над Пробійну чоловік великої сили. Називався Гриньо. Звідки зайшов у лісові дебри — теж ніхто не знав.

Йшов, роздивлявся, то вправо то вліво. Бачив лише ліси, чув шум рік і потоків. Одяг на ньому шкіряний, у руках важкий залізний топір, через плечі пушка-кріс, за ременем дві пістолі, на одному плечі скіряна торба.

Над Пробійною, там, де вона вливається в Черемош, стрінув старого, з довгою, сивою бородою, чоловіка. Весь, як медвідь, оброслий волоссям. Лише очі світяться як у вовка вночі. Заговорив до старого діда. Дід спитав його «куди йде?» Гриньо відповів: «Куди йду, — питаєш діду? Цього я сам не знаю і тобі не скажу. Куди йти, це може ти порадив би мені? Досі йшов я, куди очі вели й ноги несли».

На це йому дід:

— Моя тобі рада ось яка: Не йди вліво понад цю більшу ріку, йди просто понад ту меншу. Йди, але топора не випус-

кай з рук ні в днину, ні вночі. Йди, якщо в тебе повна по-рошниця а за чересом багато гострих куль. Осядь, де найдеш пригоже місце для себе. Моя рада, осядь, де уб'єш першого медведя. Там постав хрест із яворового дерева, що вчора приклякай під ним і молися. Молися, як умієш, Господь кожну молитву розуміє і вислухає. Затям собі: Все з Богом, нічого без Бога... Не загинеш, не пропадеш. Це щойно початок літа, приготовся до зими. Самим м'ясом не зможеш жити. Що за літо придбаєш, тим зимою житимеш. Легкого життя в цих горах не найдеш. О, ні, не найдеш. Та ще раз кажу тобі: Хто на Господа уповає, того Господь і в біді не лишає, хоронить і йому допомагає. Покищо житимеш самотно там, де осядеш. Але пізніше заїде туди багато людей і буде там велике село.

— А хто ти, діду? — спитав зайшлий Гриньо.

— Хто я, хочеш знати? Присядьмо там на колоді...

Присіли. Старець розповів ось що.

VI

Його дедя жив по цю сторону Черемошу в селі Білоберезці, великий багатій був. Мав лишень одного сина, його, Петра. Хотів дедя оженити його, казав, що хоче мати багато внуків, щоб було кому залишити велике багатство. Та його Петро не мав охоти женитися. Не слухав деді. Аж раз перейшов на другу сторону Черемошу і там пізнав на храму дівчину, яка йому дуже вподобалася була. Почав відвідувати її, полюбилися, мали восені побратися. Аж тут, як грім з ясного неба: найшовся легінь, що відбив йому його Парасочку.

Закипіло серце Петра гнівом, ненавистю і жадобою помсти. Най буде, що буде, уб'є суперника, нареченого його Параски. Уб'є!

Ця думка застрягла в його голові, не давала спокою, ні в день, ні в ночі, відобрала йому розум.

Одної місячної ночі пішов над Черемош — перебрєде його, уб'є невірну Парасину і її любчика. Уб'є!

Без надуми штрикає в Черемош — не бачить, що повинь, не чує, як гремить ріка збуреними хвилями. Недалеко забрив... Чує, не вдержиться на ногах, хвилі зваллять його з ніг, потоне... Бачить свою смерть на дні Черемошу... Хвилина й утоне... Ніхто й костей його не знайде...

— Рятуй, Господи, не дай загинути! — кличе, хреститься.

Повинь несе каміння і дерево, вирване з корінням — бука й смереки з гіляками, з чатинням... Ловиться руками за смереку, виштрикує на неї, а вона несе його на собі. Несе... Та чи це рятунок для нього? Хвилі Черемошу несуть смереку з ним щораз даліше, а на одному закруті вдаляють нею в берег ріки. Петро штрикає з неї на берег, ловиться руками за звисаючу вільшину. Він на березі — він живий. Чує громовий голос:

— Іди в мир і не согрішай!

Паде на коліна, підносить руки вгору, дякує Господеві за рятунок життя.

Обіцяє викинути з серця ненависть і жадобу помсти. Вертає д'хаті.

Та про свою пригоду на Черемоші і чудесний рятунок від очевидної смерті не оповідає нікому, навіть і рідному дедеві. Але думку про женячку прогнав геть із своєї голови, хоч дедеві це дуже не подобалось було.

Деда не пожив довго. Найшли його тяжко пораненого медведем у поточині за Білоберезкою і принесли напів живого в хату. Полежав тиждень і помер...

А син Петро?

Роздав бідним залишене дедем майно і пішов блукати горами. Блукав аж заблукав у закутину Косова під горами, де був монастир із монахами. Впросився до них на службу — прийняли його. Передав їм скіряну торбу з дедевими дукатами й просив, щоб відправляли Богослужби за його душу.

Полюбили монахи Петра з Білоберезки за його побожність й за щиру, вірну службу. Навчили молитов, яких не знав, навчили й письма — міг читати святі книги і читав їх.

Як Черемош, так і Рибниця виливались нераз із берегів і своїми повеннями заповодіювали людям багато шкод. Петро, як його колись Господь урятував від смерті в хвилях



В гуцульській хаті

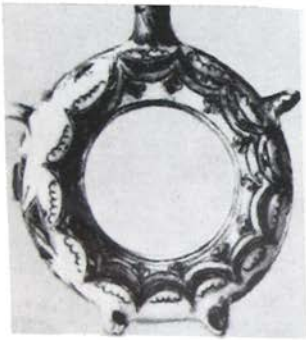


Кашлева піч з Гуцульщини

З ГУЦУЛЬСЬКОГО МИСТЕЦТВА



Образи на склі



«Колач» на горілку



Гуцульський збанок



Плесканка



Трійця



*Керамічні прикраси
в хаті на полицках*



Трійця



Свічник-поставник



*«Напінько»,
гончарський виріб*



Берівки» (барилки)



Боклаг і чатура

Черемошу, рятував тепер потапаючих людей і звірят у Рибниці. Хвалили й славили його за це. Та він відмахувався руками, казав, не його, а Бога хвалити треба за його ласку. Як довго перебув в монастирі, того не знає. Загубив рахубу років.

Одної ночі, — не знає, чи спав, чи дрімав — почув скрипіт дверей до кімнати. Хтось увійшов до неї.

Почув голос:

— Багато, Петре, навчився ти в монастирі. Так, знаєш багато того, чого не знають люди в Карпатах. Бери палицю-клебуку в руки та йди в гори, розповідай верховинцям усе, що сам знаєш, навчай їх віри в Бога.

Скрипнули знов двері, в кімнаті була тиша. Та він не міг уже спати. ждав ранку, молився.

Раненько розповів монахам своє сновидіння. Мовчки вислухали його монахи. Взяв клебуку в руки, попрощав монахів і пішов у гори. Пішов і ходить до нині. Проповідує верховинцям Боже слово й навчає, як мають жити, Бога не гнівити — виконувати Божі закони й заповіді. Свою розповідь закінчив:

— Знаєш тепер, хто я. Але всі люди це знають... Одні називають мене Божим старцем, а другі мають за ворожба-знахора, ще інші віщуном прозивають. А я? Я лишень слуга Божий...

VII

Попрощав Гриньо «слугу Божого», пішов у «горіща» понад Пробійну. Йшов, роззирався. Темна лісова пуца, куди не глянути.

Аж там направо над річкою широкий луг, зелена левада, а на ній стадко лань і два молоді олені пасуться. З ліса виходить здоровенний медвідь, підкрадається, щоб напасти ненадійно на стадко й убити яку ланю, або оленя. Гриньо з плечей пушку, в ній дві кулі, націлюється і пускає обі кулі в серце медведя. Заревів медведисько, підбіг трохи в сторону Гриня і повалився мертвий на землю. Стадко лань і олені розбіглися.

Подумав Гриньо:

— Казав мені старець осісти там, де вб'ю першого медведя. От і вбив я його. Тепер треба підшукати місце, де можна б осісти.

Шукав і найшов. У лісі за левадою найшов невелику печеру. В ній зможе якийсь час пережити. Літо-літом, можна під деревом переспатися, але ж прийде слотна осінь, а за нею морозна зима. Житиме тоді в тій печері. Губку й кресало має, буде горіти в печері вічна ватра. Звірини в лісах багато, буде м'ясо. Але знає, самим м'ясом не можна довго жити. До нього треба ще й соли. Бродив лісом, зайшов над потічок, попробував напитися з нього води. Вода солена. Зрадив Гриньо такою знахідкою.

Почав збирати гриби і ягоди та сушити їх. А грибів багато тут, ягід, червоних і чорних, також багато. Все це буде на зиму. Звірини, покищо, не стріляє, хиба якого цапка вб'є, щоб було м'ясо, не шкіра. За те ловить пструги в річці, сушить і вудить рибу на зиму.

Живеться Гриневі вільно й весело. Не сумує і не скучає, хоч самотний у лісовій гірській пущі. Самітний? Ні, знає, що й тут, над горами Господь, творець цього гірського світу пробуває... Не забув, що казав йому «Божий старець», — жив із Богом, знав, що й Бог з ним.

Діждався осені, в його печері сухо, постіль вистелена сухим мхом, дощ не паде йому на голову, горить ватра. Застрілив багато медведів, поздирав із них шкіри й висушив, є шкірки з рисів, з диких котів, шкірки з куниць і з видер, яких тут дуже багато. Прийшла зима, стріляє і ловить даліше звірину. Вовки не дають йому спокою, заходять під його печеру. Рятує його ватра, що днями й ночами докладає до неї сухих дров. Не сміє погаснути.

Так пережив довгу зиму — діждався весни.

А одної днини заїжджають до нього якісь люди. Чужі, смагляві, аж чорні — таких Гриньо не бачив ще. Кажуть, що вони купці, питаються, що має Гриньо на продаж, чи має шуби-шкіри?

Закупили в Гриня всі шкіри. Заплатили не лише талярами «червоними», але й кукурудзяною мукою і кітликками, щоб мав у чому варити кулешу й м'ясо, заплатили й стріль-

ним порохом і кулями та й довгим, сталевим ножем. «Забагатів» Гриньо.

А купці обіцяли відвідати його на другий рік з усяким добром і грішми, щоб лишень приготувив для них багато шкір з карпатської звірини. Обіцяли привезти й косу для кошення трави на леваді. Гриньо просив привести йому коника.

Від'їхали купці.

VIII

Гриньо почав думати, як би то йому збудувати яку хатчину-колибчину.

Задумав і зробив. Збудував простору колибу, без вікон — освічувати її буде ватра. Під одною стіною постіль-лежанка, а на всіх стінах колики, щоб завішувати на них шкіри й сушити їх.

Літом збирав знов гриби й ягоди та сушив їх, а прийшла зима — ранок виганяв його з колиби, вечір приганяв. Ловив і стріляв звірину, здирав шкіри і сушив.

На весну були в нього знов купці, — привезли багато потрібної для нього «всечіни», та й невеличкого, за те кремезного коника пригнали; принесли й косу. Розраховалися з Гринем. Гриньо спитав купців, звідкіля вони та як заїжджають до нього? Купці сказали, що вони з «загори», з Руської Полени. Їдуть понад потік, а потім д'горі і д'горі на полнину Коліпаш, а звідтам полониною, Руський Діл, а з нього на Черемош, потім лісами вділ, і над цю річку, що он там шумить.

Усе це вислухав і затямив собі Гриньо.

Прийшло літо, Гриньо накосив трави на леваді й посушив, буде для коника сіно на зиму.

А в зимі ловив і стріляв саму дрібнішу звірину, куниці, видри й рисі — знав, що за шкірки з них більше платять там «загорів», вони дорогі й за ними там дуже питають.

Перед весною були в Гриня всі стіни завіщані висушеними шкірками.

Не ждав купців . . . «Натерхав» на свого коника шкірок, скільки той міг унести, шкірки добре висушені, не тяжкі — й «загору» . . . Як йому діставатися туди — знає від купців. Щойно третьої днини д'вечеру був на Копиляші, там переночував при ватрі, а раненько вділ на потік зійшов і понад нього в Полену . . .

Славити Господа зайшов щасливо в Руську Полену, пригод не мав. «Гостив» добре й у Полені. Попродав добре всі шкірки — продав їх за гроші, не міняв. За гроші накупив багато різного добра, купив ще й коровку та пару бичків — сіна для них буде мати доволі, — луг над річкою великий, а трави на ньому багато, — косу має. «Натерхав» на коня всього, що накупив, і в поворотну дорогу на Копиляш. Іде пішком, жене перед собою коня, коровку й бички. Радіють його душа й серце.

ІХ

Почали за Гринем приходити й другі люди з далеких сторін — казали з «долів». Приходили й осідали в лісах понад бистрою річкою. Так повстало там зразу невеличке, а потім щораз більше село. А що першим «газдов», власником колиби й левад над річкою був там Гриньо, — Гринева колиба й Гринева левада, то й усю оселю-село названо Гриневою — річку, що пробивалася крізь скали — Пробійною. Від Гриневої колиби, пізніше гражди, від Гриневої левади — село й по нині «Гринева», хоч уже й не самотна Гринева левада.

Зайшов у ту, вже Гриневу, самотний легінь — зайшов із далеких «долів» і став у Гриня за слугу.

Подобався Гриневі, був слухняний і роботящий, а звався Юрійко Джерджук. Помагав Гриневі газдувати, а згодом навчився й стрільцтва. Оба ловили й стріляли осінню і зимою велику й малу звірину.

Весною лишав Гриньо Юрійка на газдівстві, а сам віз на коні шкіри «загору». Звідтам приносив «усечіну» та приганяв коровки. Пригнав раз і гурт овечок.

Косили траву на лузі, сушили й приготувляли сіно для маржинки.

Палили ліс і корчували, щоб були толоки для випасу худібки в літі.

Був у них і городець, на якому садили «буришку» й другу ярину. Муку мусів Гриньо й дальше привозити на конях «ззагори» — мав вже два коні. Бачив Гриньо, що без полонини не обійтися йому. При допомозі поселенців вдалось йому «завоювати» полонину Прелучний. Так став він власником й полонини. Але за неї треба було зводити довший час бої з волoxами, що хотіли дістати Прелучний у свої руки.

Між поселенцями в Гриневі були добрі майстри-будівничі.

Найняв їх Гриньо, заплатив їм добре й побудували йому велику гражду та й колешні для маржини. Став Гриньо великим багатієм.

Раз каже до свого слуги Юрійка:

— Юрійку, все в нас є, нічого не бракує нам, але, але... Знаєш, що «але»? Може знаєш, а може й не знаєш, то я тобі скажу: газдині не маємо! А вона дуже, дуже потрібна нам! Я застарий уже до женячки, оженимо тебе, Юрійку, ось що! Підшукай собі яку дівчину, щоб була тобі жінкою, а мені невісткою, а нам обом газдинею. Ти будеш моїм зятем — умру, залишу все добро тобі, все, що маю і все, що ще придбаємо. Подумай і зроби, як кажу.

Послухав Юрійко свого газду й найшов собі дівчину, як казали, «газдівську дитину», в селі, Ферескулі, над Білою Рікою.

Одної неділі сів Гриньо на коня і поїхав у Ферескулю до Микули Дронека, деді дівчини Єленки в свати. Зговорився з Дронеком і засватав його Єленку для Юрія Джержука.

В осені справив для нього гучне весілля.

Так мав Гриньо зятя і невістку — була в його гражді газдиня Розумна, пильна, роботяща.

А газдівство росло, розросталося.

Літом перебував Гриньо з Юрійком на Прелучнім. Сходив із полонини на час косовиці. Запрошував косарів і дівчат та молодичок на свої левади, косарі косили, дівчата й

молодички перевертали, сушили й згребували «пологи» та клали сухе сіно в стоги.

Після того справляв Гриньо для них «толоку» з музикою і танцями.

Йшов потім знов на Прелучний, газдівство лишав «на голову» Єленки.

Сходив із Юрійком у село осінню. Оживало газдівство ричанням волів і коров та блянням овець. Приходила зима, — Гриньо і Юрійко полювали в лісах, Єленка газдувала в хаті та «кутала», годувала сіном маржину й вівці і напувала.

Вечорами мужчини находили завжди для себе роботу, Єленка пряла вовну й повісма та й ткала на варстаті — добра «ткаля» була з неї — уміла й шити та вишивати...

Минали, проходили зими за зимами, літа за літами, минуло понад десять років.

Єленка привела на світ двох синків і три дівчинки. Весело було в хаті Гриня — весело й голосно. Підросли Гриневі «внуки», а в скрині «росло» для них золото й срібло. Гриньо не міг натішитись «внуками». Учив їх молитов, що їх сам знав, переповідав їм те, що чув колись від Божого старця, повістував про часи, коли зайшов у ці сторони...

Х

Росло газдівство Гриня, тепер Юрія Джерджука, що йому не як «приймакові», а зятеві, передав його Гриньо на власність.

Множилася маржина, наповнялися кліті-комори всяким добром, а скрині сріблом і золотом.

Росло газдівство, а з ним розросталось і село, Гринева, не лише понад Пробійну в глибину карпатського пралісупуці, але «виходило» й на верхи-кичері. Поселенці осідали на убоці та будували гражди над потоками, палили й корчували ліси — «здобували» Карпати.

Не легке, тверде та тяжке було життя тих перших здобичників Карпат, але вільне, свободне, буйне. А ті здобичники-горени, верховинці-гуцули, були люди сильних м'язів і залізної волі, безстрашні, відважні до безтями, очайдушні,

войовничі, повні погорди смерти. Любили життя, але й смерті не лякались. Смерть була для них переходом із одного життя в друге, як перехід із одної в другу кімнату. Мерця мили й одягали, давали йому найкращий одяг, щоб на тому другому світі, не посоромив верховинського племені, щоб був пишний, гарний, як був за життя.

Хоч Гриньо передав усе майно Юрієві Джерджуківі, то його «газдов» був і дальше старий Гриньо.

Підросли його внуки, Лесько і Михайлик, стали легінями — літом перебували з своїм дедом на полонині, сходили з неї лишень на час сінокосів, внучки-зозульки, помагали нені в домашньому газдівстві.

Гриньо відвідував часто Прелучний. бо деж краще й веселіша, як на полонині?

Осіню сходили Джерджуки з ситими волами й баранами, коровами, овечками й кониками в «село».

Гриньо продавав воли, баранів різали, а м'ясо вудили — різали й свиней, м'ясо й сало солили й набивали в бочки. Буришку й другу ярину мали з свого городу — все інше приносили на конях «ззагори».

Жили, як казав колись Гриневі «старець», з Богом, а Бог був із ними.

Юрій Джерджук придбав у «верху» великий кусень землі не з самим лісом, але й з царинками-сіножаттями й побудував там хату — зимарку та колешні для маржини.

Там годували Джерджуки маржину геть поза Різдво, а потім сходили з нею в село.

Любив і «старий» перебувати часом у тій зимарці. Любив глядіти на засніжений верховинський світ. Та найчастіше перебував у ній Лесько. Перебував, а пізніше не можна було його й силою вигнати в верх у зимарку.

А чому?

XI

Ото розповідав, що бувало з ним у зимарці:

Вечером «покутав» маржину, зготовив кулешу, помолвився і ліг спати. Заснув твердим сном. А десть так, далеко

ще до ранку, прокинувся і вибіг на двір лишень у сорочці, поглянув на звізди. «Гей, це ж далеко ще до ранку! А мороз тисне, лізе під сорочку... Бігом у хату, вилізу на піч, погріюся, піч тепла, в печі горить ватра. Приляг лицем до стіни, морозить мене... Думав заснути — не засну. Вбігаючи до хати, не зачинив хорімних, ані хатних дверей. Морозом віє в хату. А присилений пес під колешнею не гавкає, ні, а жалісно виє.

Не бачу, а чую, щось бігає босими ногами по хаті від дверей до стіни — бігає, не перестає бігати. А потім стає тихо. А на мене паде щось тяжке, привалює мене своїм тягарем, не дає дихати — не можу піднести голову, не можу порушити руками, ні ногами. Та щастя, що не заціпило мені рота — говорю «Отче наш» і «Богородице Діво»... Три рази промовив ту молитву — тоді міг уже встати. Вийшов на двір, відсилив пса, привів у хату, позачинював двері, а до ватри верг дров. Та спати не йшов — сидючи при ватрі, дїждався сходу сонця.

Увесь день ходив як сонний, як запаморочений — усе тіло боліло, якби хтось ціпом змолотив мене — розповідав Лесьо.

Дїждався у супокою Рїздва — заспокоївся, не думаю вже про те, що було. Було — й минуло... А воно, ні!

Помолився і ляг спати. В печі горить ватра, ясно в хаті. Нараз бачу: відчиняються двері, в хату заходять одна за одною дівчата з віночками на головах, одна краща одної. Ходять по хаті і співають... Чудними, прекрасними голосочками співають. Слухаю, не наслухаюся — оповідав дальше. — Зриваюся з постелі. Мушу одну з тих дівчаток зловити! Мушу! Але як вітру не ймити в руках, так і тих дівчаток... Ні одної!

Як зайшли в хату, так і зникли — двері самі зачинилися за ними.

Лесьо не зажмурих до ранку очей. Ледве дїждався Михайлика. Прийшов, щоб допомогти зігнати маржину в село.

Все те, що Лесьо пережив у зимарці, розповів дідикові, Гриньові. Та той сміявся з нього. Прийшла осінь, казав Лесеві залишатись в зимарці. Що ж, слово дідика тверде,

спротивлятися йому не можна — «не гія!» Як сказав, так мусить бути! Лесьо знову у зимарці...

Проминуло Лесеві кілька тижнів у мирі й спокою — думає, що й далі так буде. А воно, ні!

Уночі підкидає його хтось, чи щось, може якась невидима, нечиста сила з постелі і жене на двір.

Біла, тиха, місячна, карпатська ніч. Лесьо чує далекий спів...

«Ой, ци ти бук, ци смерека, ци ти любку стоїш,
Перебриди оці сніги, коли си не боїш...
Перебриди і Черемош, і Дунай глибокий,
Прийди д'мині, поцілуй мене, любку кароокій.»

Не знав Лесьо, чи це він, а чи хтось другий, відспівав на це:

Коли хочеш, файна любко, що бих до те ходив,
Клади лавку через річку, що бих я не бродив.
Клади лавку понад річку й тисові поручі,
Що бих я си не замочив до тебе ідучи.

А хтось з ліса грубим голосом:

Ой, тож мене невинного бідка нападаєт,
Ой, хтось мене, ой, хтось мене бартков зарубаєт...

А з далекого лісу:

Або мене який уб'є, або я екого,
А все цисе через тебе, любонько, небого.

І, мабуть, та любонька-небога водила Леська всю ніч засніженими лісами, дебрами і яругами.

Але ранком привела таки під зимарку. Не знав Лесьо, як зайшов у хату та як покутав, напоїв і нагодував маржину. Сновидою пережив днину.

Минуло знов кілька тижнів, а одної ночі заходить до Леся старий, кремезний дідуган.

Каже:

— Дай мені найстаршого, сірого, з крученими рогами вола! Не даш, уб'ю тебе!

Відповідає Лесьо:

— Убий, а вола не дам! Віл не мій, а мого діда, Гриня!

Почали оба боротися, «дужітися». Лесьо зібрав усі свої сили, довго, завзято «дужівси» з дідуганом, аж таки переміг його і прогнав із зимарки.

Але потім не міг дорахуватися волів — усе бракувало одного, або й двох.

А одної ночі було таке:

Почав Лесьо засипляти. Аж тут відчиняються двері, в хату заходить дівчина, красуня, якої ще ніколи не бачив.

Підходить, сміючись і моргаючи зеленими очима, до постелі Леська.

Лесьо простягає руки, щоб зловити її — не зловить. А вона починає лоскотати його. Лоскоче й сміється, заходиться сміхом-реготом.

Лоскотала до самого ранку . . .

Напівмертвого залишила його й зникла, якби її не було. Думав Лесьо, матиме вже спокій, а то ні!

Почали — як розповідав — заходити до мене Лісні. Що це лісні були, знав, усе на них було зелене від голови до ніг. Не давали мені спати, тягнули за ноги й руки, хотіли витягнуть й завести в ліси. Та я, як міг, так не давався їм. Лив на них воду з коновок. Аж зайшов до мене з сусідньої зимарки Іван Селембеюк, що то його за знахора мали. Оповів я йому все те, що діялося зі мною ночами в зимарці, він вислухав мене, й приніс мені головку чіснику і якесь засушене зілля, казав класти те під голову, а прийдуть Лісні, витягати зпід голови й держати в руці.

Прийшли Лісні — не приступають вже до постелі, а здалеку «форкають» носами, махають руками, тупотять ногами та ніби говорять, голосять:

Єкби не лук-чіснок та не одолин-зілле,
то було би в нас, Лісних, що четвер весіле.

Заголосили й пішли геть, більше вже не напастували мене. За те ввігналися до мене в хату одної ночі інші дівчетка. Красні з лиць, але голі й прозорі — крізь ребра видно було їх серця. Не мали часу приступити до мене . . . За ними вбіг у хату дідуган, волохатий, пелехатий, увесь оброслий

сивим мохом. Дівчета заверещали переляканими, несамо-
витими голосами й «навтеки» з хати. Дідуган за ними.

Селембеюк казав, що ті дівчета, це мавки, або нявки. А той дідуга, — це Чугайстер — він ловить мавки й по-
жирає їх. Зловить чоловіка, бере його в «данец». Може
затанцювати мужчину на смерть. Приходили до Леся й по-
гані, злі духи. Селембеюк казав, що то дітьки-щезники,
слуги й висланці найстаршого диявола — сатани, Арідника.
Радив Лесеві, як прийдуть, відмовляти три рази «Отченаш»
і кінчати:

«Трепечетси, трісетси, громами б'єт нечїсту силу, бли-
скавицями слїпит їй очі... Хрест-оруже, охорона, захо-
рона. Її не вздрїти, в неї вірити. На неї уповати».

Тоді щезники вітром зникнуть, пропадуть.

От, які то дива діялись з Лесем Джерджуківим у вер-
ху в зимарці.

XII

Одної днини прийшов братчик Леся, Міхайлик, відві-
дати його в зимарці. Дуже зрадів Лесьо тими відвідинами.
Переспали оба в зимарці, а рано каже Лесьо:

— Бувай здоров, Міхайлику! Лишайся у зимарці замість
мене, а я біжу в село! Мушу бігти туди! Нема сили, яка
могла би задержати мене тут!

Сказав це і бігом у село.

Зайшов там у хату, припав до колін діда Гриня.

— Дідику, соколику, свари, бий, убий, а в зимарку не
пїду! Будеш силувати, штрикну в плесо Пробійної і втоп-
люся.

Розповів дідикові все, що «паців» у зимарці. Дідик слу-
хав, підсміхався і покинував сивою головою. Нічого не казав.

А тут заходить раз у хату Гриня газда з Голошини,
Штефан Кічерек — заходить люльку покурити та погово-
рити.

Гриньо розповідає Кічереківі те, що чув від Леся. Пе-
реповідає і сміється. Не вірить у ті Лесеві «придибашки».

Вислухав те Кічерек і каже:

— Ой, Гриню, Гриню, а чи чув ти, що кажуть наші горени: «Хто горами не блукав, той і дива не видав!». Послухай, що я оповім:

«Іду, вертаю з Єблониці в Голошину. Вечеріє, темніє, місяць не зійшов ще. Опинився коло хреста. Там убив колись грім ворожбита, Семена Гулека, а його жінка-вдовиця, поставила на тому місці хрест. Чув я, говорили люди, що там, коло того хреста, діються вночі чуда-дива, страхіття. Та я не вірив цьому, сміявся з того, що чув.

Іду. Я близько вже того хреста, здіймаю з голови кресаню, хрещуся.

А тут нараз бур'я! Гуркіт, ломіт, шум, виття, рев. Буря вириває з рук мою кресаню. Була би й мене вергла в ріку. Але я обчепився руками молодого бука, не даюся бурі, стою, а тут якась сила вириває з землі хрест і несе його вгору, на скалу. Там, де стояв хрест, щезники танцюють з відьмами. Все те бачу, як уднину.

Як довго все те діялося, не можу сказати. Не знаю, як я і до своєї хати потім добився. Добився, але без кресані. Раненько побіг на те місце, де те все діялося. І що? Хрест стоїть, де стояв. Шукав кресані, не знайшов. Але з того часу боюся переходити ніччю попри той хрест. Так, так, Гриню, усеко буваєт у наших горах. Та одні вірять у чуда-дива, другі не вірять. А вони таки бувають»...

Дідо Гриньо не силував унука Леся йти в зимарку — перебував у ній зимами другий молодший внук, Михайлик. За те Лесьо любив дуже вівчарити на полонині.

Рахував дні до Св. Юрія. Діждався полонинського «віходу», брав флоеру, пістолі за черес, пушку через плече й граючи і співаючи, йшов із маржиною на Прилучний. Оце було — гей!

І було все «миром»... Жив старий Гриньо зі своїм зятем Джерджуком і внуками в «добрі та гаразді». Аж нараз «грім із ясного неба»!

З Прелучного приносять мертвого Леся.

Убив медвідь на полонині вола й тягнув його в ліс. Лесьо ухопив пушку й побіг під ліс, щоб убити шкідника-медведя і відобрати від нього м'ясо з вола.

Вистрілив у медведя два рази, але той, хоч поцілений в серце, мав ще настільки сили, що вергся на Леся і убив його.

Великим смутком і жалем покрилася Гринева гражда. Гриньо дуже любив старшого внука.

Величавий похоронок мав Лесьо...

Але Гриньо не міг переболіти його ненадійної смерти.

Почав хворіти — газдівством перестав цікавитися. Хворів до Різдвяних Свят, — віддав Богові духа на саме Різдво. Відколи Карпати й верховинці в них, мало хто мав такий величавий похорон, як Гриньо. Деревище з його тілом, повкрите двома взористими ліжниками, везли на цвинтар три пари волів, за деревищем ішли газди й газдині з усієї Гриневи і її найдальших присілків. Потім зішлися на багату кошанню, що її справив Юрій Джерджук. На кошанні згадували покійника та його життя і вчинки.

Юрій оженив сина Михайлика, Юр'їха мала в хаті невісточку, помічницю в газдівстві.

Повидавав Юрій заміж і дві доньки, залишилась в хаті наймолодша, невіддана Євдошка. З нею мали Джерджуки немало клопоту.

XIII

Полюбила Євдошка сина Онуфрія Балдана — Штефанка. Штефанко полюбив Євдошку — мали одружитися восені. Готовилися до весілля. Весілля має бути гучне, багатське.

Та сталось зовсім інакше. Штефанко найшов собі другу дівчину, доньку Василя Мовчана, брати за жінку Євдошку й не думає, дивитися на неї не хоче, втікає від неї.

Ходить Євдошка по знахорях і ворожбитах, щоб допомогли навернути Штефаня до неї. Шукає помочі — не знаходить. Та Євдошка вперта й завзята. Не зможе навернути Штефаня до себе, так мусить найти кару на нього за зраду. Мусить!

Зайшла до ворожки в Голошині, а та за таляра порадила Євдошці, що має зробити зі зрадливим Штефанем:

— Де Пробійна робить крутий закрут, там глибоке плесо. В тому плесі утопилась колись дитина. На другий тиж-

день їхатиме Штефаньо на полонину, Тарночку — їхатиме в четвер понад Пробійну, попри глибоке плесо, де утоплениця, дитина. Маєш тут у торбинці чар-зілля, підойди ранесенько в четвер до сходу сонця до того плеса й верж у нього це зілля. Скажи при тому: «Не ти, не я, — не мій, не твоя» — скажи й утікай від плеса.

Зробила Євдошка, як порадила ворожка, сама сховалась у вільшині, за Пробійною.

Вийшли на леваду косарі — поклепали, погострили коси, косять. Сонечко підноситься щораз вище — косарі косять травицю на леваді. Аж тут один із них кричить:

— Дивіться, дивіться на плесо!

Глядять, а з плеса виштрикує гола дитина, в її руці торбинка. Чують, дитина говорить:

— Мав бути і нема.

Три рази сказали це і потонула в плесі. Косарі чудом чудувалися, дивом дивувалися: бачили ж голу дитину, чули, що говорила.

Аж тут їде конем Балданів Штефан. Он він над плесом Пробійної. Кінь нахилиється, щоб напитися води. З плеса виштрикує дитинча. «Мав бути і є, мав бути і є!» — кричить і на шию коня; ловить за плечі Штефана й з ним у плесо.

Кінь заіржав, ударив копитами в ринь і чвалом у сторону Шикманів. Один із косарів штрик у плесо, думав урятувати Штефана. Але даремний був його труд. Не найшов Штефана в воді.

Оповідали потім косарі про те, що чули й бачили. З того часу ніхто не важився по заході сонця підойти над те плесо, в якому пропав Балданів Штефаньо.

А що було з Євдошкою?

Зникла, пропала, як пропав і кінь Штефанів. Але були такі люди, що бачили того коня. Бачили в місячні ночі над плесом Пробійної та чули його протяжне, тужливе іржання. Про Євдошку повістували, що блукала лісами з Лісними й Мавками. Минали роки, Джерджуки думали, що їх Євдошка не живе вже. Та одної днини під вечір, з'явилася у гражді Джерджуків. Збіджена, сива, поморщена.

Помагала в газдівстві брата Михайлика, байочки розпо-відала дітям, співаночок їм співала, а все сумовитих. У хаті не хотіла спати — спала в прадівовій, Гриневій печері...

По якомусь часі перестала говорити, до нікого й словечком не відзивалася. Онімїла.

Одного ранку не зайшла в хату — не було її і в печері.

Кілька днів шукали її, не нашли.

А третьої днини була повинь. Пробійна вивергла на берег мертве тіло Євдошки понижче плеса, в якому пропав Штефаньо.

Сумний похоронок мала Євдошка, як і сумне, безрадісне було її життя.

XIV

Незадовго потім помер і Михайлик Джерджук. Перебрав газдівство по ньому син його, Дмитро Джерджук.

Газдував — мав на чому газдувати й багатіти.

Було в нього дві доньки й син, Танасійко. Не знати, в кого вдався. Любив танці і забави, любив і барткою вимахувати.

Влюбився був у Марічку, доньку Єківка Юренюка, газди в Голошині. Що гарна, то гарна дівчина була, але й до безтями відважна. Любила перебувати літом на дедевій полонині і полювала там на медведів і вовків.

А як воно було з нею і Дмитровим Тасійком, про це складено співаночку. Марічка любилася вперед із Іванем Гуциновим, поки не розпізналася з Танасійком. Розпізнались обоє і полюбились.

Оце співаночка про це:

«Пішов Гуцин купатися на широку річку,
Та, за кого его вбито? За любку, Марічку...
Та Марічка, Юренючка, Гуцина любила,
З Джерджуком си обізнала, Гуцина лишила.
Але Гуцин з Голошини, опришського роду,
Грозив, верже невірницю у глибоку воду.
Вона вийшла на дорогу, ела говорити,
Ой, не меш ти, Гуцинюку, на цім світі жити.

Ой, не меш ти, Гуцинюку, на світі тривати,
Та й не меш ти, Гуцинюку, дітей годувати.
Є у моїм городічку та «одилин»-зіле,
Пішов Гуцин із Джерджуком на одно весіле.
Прийшов Гуцин на весілле та данчік данцуєт,
Ой, гупочит постолами, з Джерджука смішкуєт.»

На це Джерджук Танасійко:

«Відев мене біда найшла, подивітси люди,
Та, як я му «изуважу», то смерть мені буде.»

Ні, ні, незуважив Джерджук Гуцинюкові — гуцул не да-
рує насмішки!

Розрубав барткою голову Гуцинюкові — полилася кров
по помості хати — закінчилося весілля.

Нікого це й не здивувало — таке бувало часто в наших
Карпатах. Щойно, тепер дізнався дедя Джерджук про любов
сина Танасія з Марічкою, донькою Юренюка в Голошині.

А він підшукав був уже дівчину для Танасія, а для себе
невістку, доньку Лабуди Федя, у Грамітнім. Дівчина не-
погана й з доброго, газдівського роду.

Почав гсворити про це з Танасійком, став намовляти,
щоб сватав ту доньку Лабуди.

А Танасійко, ні, і ні!

Попав Джерджук у лють, почав грозити синові, а Та-
насійко:

— Убий, зарубай мене, дедю, я все слухав тебе, а цим
разом не послухаю! Ні, не послухаю!

Каже дедя, що виречеться його, перестане вважати його
за свого сина, ніколи не погодиться на це, щоб його син
став зятем Юренюка, а його Марічка невісткою Джерджука!
Ніколи цього не буде!

Танасійко зріс у послусі й пошані до старині. Сказав,
що проти волі деді не візьме собі за жінку Юренюкову Ма-
річку, але й не візьме й Лабудову доньку.

Що ж йому діяти? Піде в опришки! Та, заки пішов,
пробував ще раз просити в деді дозволу ожентись з Ма-
річкою.

А дедя, ні, і ні.



Шлюб на Гуцульщині



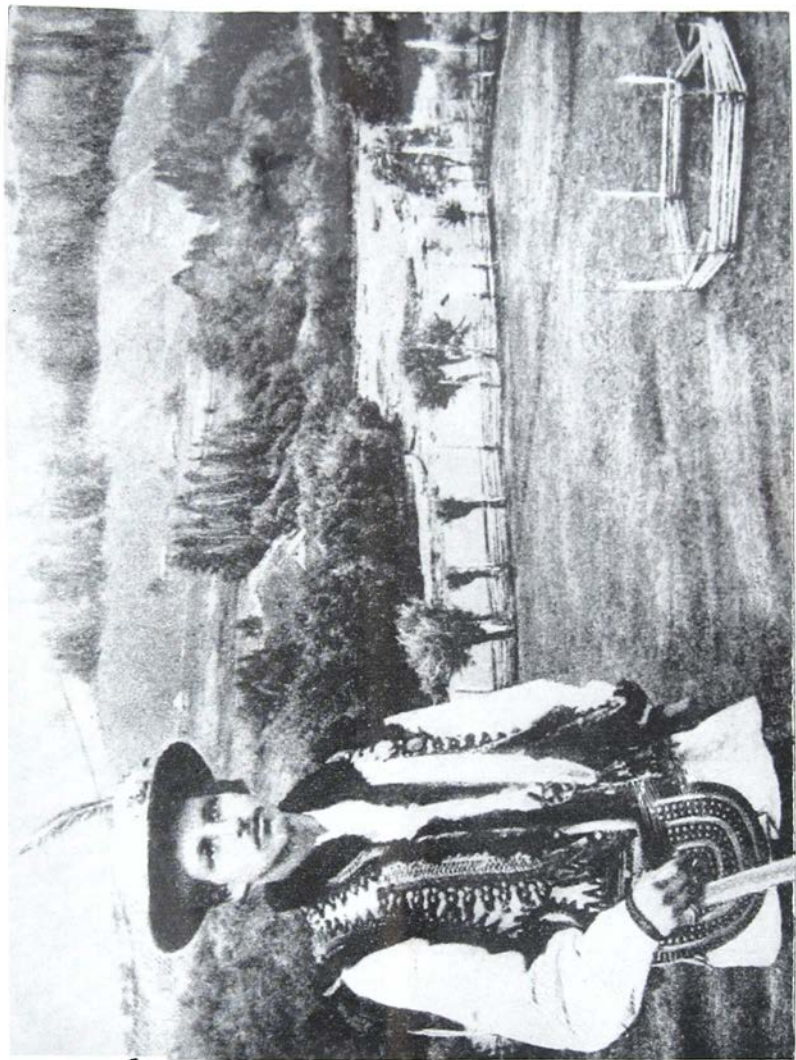
Музиканти



Гуцульські «данці»



«Гуцулета»



На лоні карпатської природи

— Не хочу свата Юренюка, ні невістки, його доньки Марічки.

Танасій пішов у опришки...

XV

Не злюбив дуже Джерджук Юренюка, а через те не хотів і його доньку мати за невістку.

А «чімунь» не любив Юренюка? А ось «тімунь»:

Юренюк «завоював» для себе велику полонину, Лустун. Велика, з соковитими травами була та полонина, але завойовати її Юренюкові не було легко! Довгі роки мусів «воювати» за неї з волохами-молдаванами, що намагалися держати Лустун у своїх руках. Юренюк добирав собі сміливих, войовничих вівчарів, ходили за вівцями з пушками на плечах і пістолями за ременями. А як він добирав собі тих вівчарів? Ото варив, готовив рано в китлі бануш, кулешу на сметані, і давав вівчареві їсти. Нехай їсть того банушу, скільки його в китлі. Вівчар їв. А наївся, тоді Юренюк присильював його ременями до смереки й держав присилено до вечора і не давав пити води. Видержав легінь таку пробу й не втівав, а залишався на полонині, був Юренюковим слугою, вівчарем. Ба, коли Юренюкові сини підросли, робив це саме й з ними.

За непослух, за найменшу провину, карав вівчарів і синів без милосердя. Дуже твердого серця був, «тверді» були часи, тверді були тоді і верховинці, а вже найтвердішими бували на полонинах. Полонинське життя було не лише тверде, але й повне небезпек, виповнене боротьбою з ведмедями та вовками, а до того ще й з волохами. Волохи, люди трусливі, але злодійкуваті. Закрадалися на гуцульські полонини й поривали вівці й барани. Не міг цього стерпіти й дарувати Юренюк волоським злодіям. Сказав собі:

— Хліб за хліб, сіль за сіль, добро за добро, а зло за зло!

Сказав, що мусить щоднини їсти свіже, баране м'ясо — по гуцульськи «штучку», але не зі своїх, а з волоських баранів. «Щодня свіжа „штучка” мусить бути в його стаї!»

Посилав своїх синів красти волоські барани. Сини виконували наказ деді. Закрадалися на край волоської полонини й там у корчах чатували на баранів. Ловили баранів. Зловили, перевертали барана горі ногами — баран тоді не бляв, душили, або перерізували горлянку й заносили дедеві в стаю. Мав дедя свіжу «штучку» і був задоволений — хвалив синів за відвагу й сприт — проворність.

Були й другі гуцули, власники полонин, чи їх ватаги, що те саме робили. Не хотів одначе робити цього Джержук, — казав, що гидиться крадіжками.

А Юренюк їв і дальше свіжу «штучку» з крадених волоських баранів.

Та волохам було забагато тих крадіжів. Відплачувалися гуцулам тим самим — крали в них баранів. Юренюк наказав синам і вівчарям стріляти волоських злодіїв і дальше красти в них баранів. Пішло по гуцульськи:

— «Швець мене, я шевця», — та й не було цьому кінця. Та волохи спровадили на свою полонину багато великих лютих псів-котюг, поступить хтось чужий на полонину, вержуться на нього і розірвуть на кусні.

Пішли Юренюкові сини по свіжу «штучку» для деді, зайшли на край волоської полонини, а там котюги довкола овець, не вдіють нічого. Так і з нічим вернули в стаю до деді. А той страшенно розлютився на них.

— От дурні, боязкі, хоч розумного і відважного деді сини!

З пересердя закурив люльку, подумав і сказав:

— Ідіть, шукайте, найдіть круглий, гладкий камінь, не дуже тяжкий, і принесіть його мені.

Пішли сини, шукали, найшли і принесли дедеві гладкий камінь.

Дедя казав їм принести ще сухого моху зі старих ялиць і смоли-живиці з них. Принесли.

Юренюк обвив камінь мохом, а мох смолою.

Вечером пішов із синами на волоську полонину, казав їм нести з собою камінь, обвинений мохом і смолою.

Трусилися сини зі страху, просили дедю не йти до волів, там жде їх смерть. Котюги пороздирають їх, волохи постріляють... А Юренюк сміявся з них.

Підійшли під стаю волохів. Волоські вівчарі пригнали якраз вівці, щоб загнати їх у загороду. А загорода була на убоці.

Юренюк викресав ватри з кресала й запалив камінь із мохом і смолою, а запаливши, пустив згори убоці на вівці. Горить камінь й котиться в діл убочею . . .

Закричали, заджеремукали волохи, загавкали котюги, а вівці вділ, у сторону ліса.

Котиться камінь, біжать вівці куди котрі, а котюги й волохи не так за вівцями, як за горіючим каменем. Крик, вереск, бляєння овець і гавкітня собак. Бачить Юренюк, невеличка гурма овечок відбилася від свого гурту. Він із синами за ними.

І, що було?

Ото Юренюки пригнали в свою кошєру ботей волоських овець і баранів . . . Ограбили волохів і нагнали їм багато страху горіючим каменем. Ніколи не забудуть того чудадива.

Юренюк мав щоднини варене й прижарюване баране м'ясо — їв і реготався з дурноти й трусливості волохів — сміявся із своїх синів, казав, що в його одній старій голові більше розуму й відваги, ніж у двох молодих головах синів.

Любив Юренюк похарчувати смачно й багато, а все м'яса-штучки, любили й усі гуцули м'ясо, нехай і сире, не лише варене, чи печене, чи свіже, чи вуджене. А вже найбільше смакувало їм м'ясо з волоських баранів і овечок. Між нашими гуцулами й волохами йшла довголітня, завзята і кровава боротьба за полонини. Бувало, що волохи нападали на гуцульські села, а гуцули на волоські оселі. Але Джерджук не хотів брати участі в тих бійках. Волохів не боявся, до його г'ражди не могли дістатися й ограбити, а «штучки» з волоських баранів не хотів їсти, як Юренюк, за що й не любив Юренюка.

Минав час, плакала Джерджукова «гражда» за Танасійком, що пропав десь у опришках, смуткував і дедя Дмитро за синком.

А одної суботи приніс верховинський вітер у Гриневу жахливу вістку — приніс і верг у гражду Джерджука:

Танасійко попав у руки гайдуків у Кутах... У четвер рано має повиснути на шибениці.

Цю страшну вістку почула мабуть перша Марічка Юренюкова. Почула. Але не плакала й не розпачала. Затиснула зуби, на коня сідає і гражди в Гриневій і її присілках відвідує, бравих відважних легінів збирає... У Кути поїдуть, не з порожніми руками, не з самими бартками-топорами, а з пістолями з острими кулями, за чересами захищеними. Зібрала Марічка легінів. Спішить із ними лишень верховинцям знаними стежками, пляями, понад дебри глики, почерез потоки гримучі.

Голубине, ніжне серце в Марічки, але рука тверда. Серце вміло любити, але й ненавистю до ворогів горіти. Пістоля чи пушка в руці Марічки, це певна смерть для ворога!

Так, тверда рука була в Марічки, орлиний зір, сернячий біг... Лишень Верховина зроджувала й вирощувала гуцулок як Марічка!

На чолі сміливих, на все готових легінів, поспішає Марічка в Кути.

— Скоро-скоро, легіники, щоб бути раненько в четвер на кутському ринку!

Ще сонечко не вийшло з нічного сховку, як Марічка була з легінями в Тюдеві. Звідтам у Старі Кути.

Там, на краю села, залишають коні і пішком у Кути. На ринку шибениця. А довкола людей видимо-невидимо. Сігнали їх гайдуки на приказ мандатора з ближчих і дальших сіл, щоб бачили пансько-лядську кару за опришківство.

Пропихається Марічка крізь товпу людей, щоб бути близько шибениці — за нею легіні.

Тиша, не чути людських голосів, наче всі завмерли. Та нараз, приглушені голоси:

— Ведуть! Ведуть!

І справді — ведуть... Ведуть у кайданах сина Дмитра Джерджука, Танасія. Закований Танасій, але гордо ступає, з погордою на ворогів глядить. Перший за Танасієм іде кат, що має закинути петлю на його шию. За ним мандатор з двома суддями. От вони вже під шибеницею. Хвилина-дві й повисне Танасій на шибениці. Один із суддів проголошує вирок смерти для нього, мандатор виголошує до зібраних промову...

Плаче жіноцтво, чоловіки затискують кулаки, легіні скрегочуть зубами.

Кат хоче зав'язати Танасієві очі, щоб не бачив своєї смерти. Та Танасій відштовхує ката, хоче й передсмертними очима бачити свої гори.

Мандатор дає знак катові, щоб кінчав свою роботу... Хвилина й Танасій повисне на шибениці... Хвилина. А нараз...

XVII

Стріл, один, за ним другий... Паде на землю мандатор... Це Марічка застрілює його.

За її стрілами сиплються стріли легінів. Гине кат, гинуть оба судді — гине кілька гайдуків, другі втікають, куди хто може. Товпа людей розбігається.

Марічка при Танасійкові під шибеницею. Легіні беруть його закованого на руки. Бігом із ними у Старі Кути. Розковують Танасія, саджають на коня, самі теж уже на конях — і в гори.

Попереду Марічка. В гори, в гори з Танасійком поспішає і легінів до поспіху накликає.

Вітром женуть, ні хвилинок не припочивають...

Переїхали Рожен, а там у горіщах над Устеріками опинились. Варівко... Тут можна стрінутися з гайдуками устеріцького мандатора — треба добре сокотитися.

Марічка весь час на сторожі слухом і зором.

Сторожила й побачили в лісі на круглій стежині, гайдуків. Шепотом, але так, щоб усі легіні чули, сказала:

— З коней! Одні держать коней, другі за дерева ставати, щоб гайдуки не бачили.

Коли ж гайдуки наблизилися, закричала:

— Бий, рубай бартками в голови панських псів, котюг!
І легіні били, рубали їх... Повтікали «панські котюги», як би їх і не було. Дехто з гарячіших легінів хотіли гнатися за гайдуками, та Марічка не дозволила:

— На коней і в сторону Ясенева!

З Ясенівських гір з'їхали на Чорний Черемош, де в нього вливається Дідушкова Річка. Тут робить Черемош великий закрут, а його плесо тут глибоке, спокійніша вода. Але ні мосту, ні перевозу — можна лишень переплисти ріку.

Але ж, як на «нещісте», в Чорногорах випав дощ-повінь. Черемош шумить, клекотить, гремить, якби остерігав. «Здалеку від мене, а то в обійми візьму й живим не випущу з них... Там, понижче, мілина, бистрина з каменюками, ними поторошу кости смільчака. «... Та Марічка не чує того голосу-перестороги. Конем у хвилі Черемошу! Коня з Танасійком держить за повід.

Нехай буде тут і смерть, щоб лише не попасти в руки мандатора та його гайдуків.

Ось Марічка з Танасійком на середині ріки, за ними легені. Тут течія Черемошу дуже бистра і рвучка. звалила з коней двох легінів. Один ухопився хвоста коня, другого понесла ріка на мілину... Пропаде. Костей його ніхто не знайде.

Молотом б'ється серце в грудях Марічки. Знає: попасти на каменисту мілину, очевидна смерть. Не вдержиться там і кінь. А її Танасійко, біданка, не має багато сил — ляхи катували його в криміналі і морили голодом.

Ось Черемошеві хвилі підривають ноги коня, що на ньому Танасійко. Танасійко паде з коня... Держиться ще лишень за його стремено, ловить Марічка Танасієвого коня, надлюдською силою тягне його за стремено з Танасійком. Одною рукою... Другою ловить Танасія за волосся. Добилася з Танасійком до берега. Віштрикли й другі легіні на берег. Усі мокрі, як водяні щурі.

Один із легінів пропав у хвилях Черемошу.

Припочивати й обсушувати себе — про це й думати не можна. Устеріки з мандатором і гайдуками недалеко...

Тож, хоч і як утомлені, вони й коні, понад Дідушкову Річку в глибину гір спішать.

Через каменюки й бистрини річки д'гори й д'гори. Струджені коні й легіні на них, а вже найбільше ослаблений Танасійко. Марічка як може, так піддержує його на коні.

Не легко й не скоро заїхали в село, що колись називалося Дідушковою Річкою, а пізніше названо його Красноілею.

Не припочивали й тут.

Через річку виїхали на плай, що йде на полонину Скупову. З плаю повернули направо, заїхали до славного на всі гори, багатого газди, Шкіндія.

Шкіндій не питав, хто вони, — знав, що це за гостоньки. Верховинський вітер розносив скоро по горах вісточки

Казав Шкіндя слугам розсідлати коні і вергти їм зеленого сина, погодувати їх. Гостей просить у хату й сідати за столи. Шкіндючка метнулась сюди-туди й уже на столах «харчунок» для гостей. Шкіндя поставив перед гостей «гуцульське вино» — старий, настояний й міцний «афиняк».

Похарчували, попили, підкріпилися. За просьбою й порадою Шкіндюка підночували в нього.

Раненько поснідали, роздякувалися зі Шкіндями, на коні і плаєм під Скупову, на Сеньківське.

Тут Марічка подякувала легіням за допомогу в визволенні Танасія зпід шибениці і казала роз'їхатися, кому куди дорога.

Розцілувалися легіні з Танасієм, попрощалися з Марічкою.

Марічка поїхала з Танасійком у Гриневу.

Заїхали в гражду Джерджука.

Джерджук був також у Кутах, бачив сина під шибеницею. Кривавилось йому серце на вид сина, засудженого на смерть. Але забилося те серце радістю, як побачив «визволення» Танасійка. Сів зараз на коня й почвалав у Гриневу. Дожидав у гражді Танасія і Юренюкову Марічку... Дожидав і діждався.

Сльозами радості привітав їх обоє на подвір'ю перед хатою. Зіштрикла Марічка з коня, підійшла д'Джерджукові.

— Передаю тобі, газдо Джерджуку, сина Танасія живого і здорового.

Сказала й хотіла сісти на коня й поїхати геть. Та Джерджук зловив її за руки й промовив:

— Декувать, декувать, тобі, Марічко, за Танасійка, але він від сьогодні не мій, а твій! Твій, твій, чоловік, а ти моя невісточка. В хату заходіть, гостеньками дорогими будьте.

Завів їх у хату. Гостили їх обоє Джерджуки. Джерджучка не могла натішитися Танасійком і його рятівницею, Марічкою »невісточкою«.

Приговорювала до обоїх, зазулькою припадала, то до Танасійка, то до Марічки.

Джерджук мало говорив... Кутив люльку й думав. Надумався, сказав:

— Ти, Марічко, сідай на коня і їдь д'своєму дедеві. Завтра приїду з Танасієм до тебе в «свати». Порадимосья й договоримосья, що нам дальше робити.

І було так, як сказав Джерджук.

Другої днини був із Танасієм у Юренюка.

— У свати прийшов я з Танасієм до тебе, Юренюку. Він буде твоїм зятем, а твоя Марічка моєю невісткою, чи згоден ти на це?

— Згоден, згоден — відповів на це Юренюк.

Тоді сказав Джерджук:

— Нам треба бути дуже сокотливими — «пани» не подарують того, що було в Кутах. Марічку вишли на полонину, а я Танасія також вишлю туди, де не досягне його панська рука. Вишлю «загору» до мого приятеля, в Лугах. А дальше буде, як Господь дасть.

— «Хто на Господа уповає, тому Господь помагає...»

Поїхала Марічка на полонину Лустун, а Танасійко «загору» в Луги, до дедевого приятеля, Карпа Колачука. Джерджук приготавлявся на «приняття» гостей з Кутів і Устерік. Усе, що дорожче, й скриню з грішми заховав далеко й глибоко в лісі.

Минуло два дні — третього були в Джерджука вже гості: гайдуки, бляхарі-жандарми на чолі з мандатором. Перевернули все горі дном, перешукали, били Джерджука й допиту-

валися, де син, Танасій, грозили спалити гражду. Джерджук мовчав . . . І з нічим відійшли «кати».

Довший час не давав мандатор спокою Джерджукові.

Був мандатор із гайдуками і в Юренюка. Страшно скачували його, пролежав побитий кілька тижнів у постелі . . .

XVIII

Одної днини осідлав Джерджук коня, взяв у бесаги харчі, а в тобілку талярів-дукатів і на Шикмани, звідтам на Ватунарку, а з неї на Руський Діл і Копиляш, і з Копиляша в Луги до Карпа Колачука, де перебував його син, Танасій.

Зрадів, побачивши сина, а ще більше зрадів Танасій дедом. Радий був відвідинам й Колачук. А був той Колачук — найбагатший газда в Лугах.

Говорили люди, що він має «щезника», що йому в усьому помагає — та це не була правда . . . Гостилися оба, Джерджук і Колачук, до пізнього вечора. Пили й старе, мадярське вино, покурювали люльки.

Каже Джерджук:

— А ти знаєш, Карпе, чого заїхав я до тебе? Ні, не знаєш. Думаєш, що загостив сюди, щоб відвідати тебе й Танаска? Ні! Маю до тебе велику просьбу: чи не допоміг би ти мені придбати, купити тут, у Лугах, землі з лісом і левадою для мого Танасія?

На це Колачук, усміхаючись:

— Купувати землю? Ні! Її дістане від мене Танаско в дарунку. Маю її більше, як треба. Не купував її, то й продавати не думаю. Зайняв її ще мій дідो стільки, скільки хотів, а дедя передав мені її. Відступлю частину її Танаскові, не збідню.

Другої днини зраня пішов із Джерджуками за потік, казав їм узяти сокири, сам узяв сокиру в руки.

Зарубали стільки ліса й лугів, щоб можна було розвести там велике й багате газдівство.

Щойно перед вечером вернули д'хаті. Засіли до вечері, харчували й вино попивали. Колачук казав, що це «галдамаш»-могорич.

Джерджук посяг у тобілку, зачер жменю дукатів, висипав на стіл перед Колачука й сказав:

— Дар дару хочет — так казали ще наші прадіди й так має бути.

Не хотів Колачук прийняти заплати, але «дар» мусів узяти. Взяв той дар, але сказав, що подарує ще вистояний матеріал на будову гражди для Танасія й господарських будинків.

Договорився Джерджук із майстрами-будівничими, заплатив їм, щоб якнайскоріше була збудована за потоком гражда й колешні. «Роздекувавси» з Колачуком, попрощався з Танасійком і поїхав у Гриневу.

Мандатор і його гайдуки не давали спокою Джерджуківі й Юренюкові.

Та якось Господь, як казали, крив їх від панської напасти й кари. Оба свати, Джерджук і Юренюк, домовилися, що і як має бути, щоб їх діти одружилися.

XIX

Перед святом Чесного Хреста з'їхалися Джерджуки й Юренюки на Копилаші. Їх слуги пригнали кілька коровок, волів і ботей овечок, на конях усяке добро, потрібне в гздівстві. Звідтам подалися в Луги. Марічка пристроїна як до шлюбу.

Зайшли до Колачука. Два дні готовилися до весілля. Звінчав молодета священик у Руській Полені.

Потім відбулось гучне весілля в новій хаті Танасія, тривало кілька днів — звичайно, багацьке весілля.

Лилися вина, вгиналися столи під м'ясивами, не вгавали співи, музиканти не переставали грати, вгинався поміст під ногами танцюючих.

Уміли колись наші «горени» веселитись і «набуватися»! О, ще й як уміли! Дуже «набутливі» були.

Та скінчилися набутки...

Молодета, Танаско й Марічка, відпроврадили свою «стариню» аж під Копилаш — там розпрощалися.

Розгаздувалися Танасій і Марічка в Лугах, багатіли. Марічка привела на світ п'ятірко дітей, двох синів і трое дівчаток. Найстаршому синкові дали «ймення» його дедика, Дмитриком назвали, другого — Карпом. Підросли діточки, а їх дідик у Гриневі старівся, але не подавався, був і дальше сильний і кременний, — газдівство вів сам, не хотів передавати його котромусь із зятів, волів держати слуги.

Минали роки за роками, підросли діти Танасія і Марічки — Дмитрик уже легінь.

А в Гриневі померла Джерджучка — Джерджук овдовів...

Казав осідлати коня й поїхав у Луги. Забрав звіттам унука, Дмитрика, з собою в Гриневу. Казав передасть усе газдівство Дмитрикові, щоб залишилося в роді Джерджуків.

Жив ще якийсь час. Перед смертю оженив Дмитрика. Незадовго потім умер. Похований на цвинтарі поруч гробу Гриня... А гражда, що її побудував колись Гриньо, стоїть там і по нині, а в ній Джерджуки живуть. Живуть, але без давнього багатства — бідно живуть — багатство загарбали москалі.

Кінець повістуванню про Гриня і Джерджуків у Гриневій над Пробійною. Додати хіба те, що казали старі гучули:

«Не на те дав Господь людям очі, щоб усе бачили, й не на те вуха, щоб усе чули. Та дав їм віру, щоби вірили не лише в те, що є, але й у те, що було й минуло та й у те, що буде. Дав ще й пам'ять, щоб минулого не забували»...

ДРОНЕСКИ-ІВАНІНИКИ

Дронек-Іваніник був «чесним-годним газдов» у великому і багатому селі, Головах. Поважали його не лише в його рідному селі, але й у сусідних. Але знали не як Дронека, а як Іваніника. Був розумний і рухливий, ростом невеличкий. Говіркий не був, слів, як казав, не пускав на вітер, довго думав, поки щось сказав.

Мав свою гражду під лісистю горою. Звалась Круглою і була власністю Іваніників. За Круглою майоріла головська полонина, Скупова, а нижче неї віковий ліс, Кривий. Усе це овіяне чарами гірської краси та відгомонами прадідної давнини. А Дроненик-Іваніник, газда під Скуповою, сусід Кривого, прославив був себе зтяжним і коштовним процесом із «панами», урядовцями цісарських «камеральних» лісів карпатських. Славила Іваніника за це й подивляла вся Гуцульщина.

Колись у давнину, за часів наших князів, а пізніше й під Польщею, усі Карпати, а з ними й гуцульська частина, були, як казали, «Божі та людські». Полонини, ліси й усе, що в них проживало. А як хтось зазіхав на добра й багатства Карпат, того проганяли з гір гуцульські опришки. Не лише Довбуш, але й другі ватажки опришків перед Довбушом і після його смерті.

Гуцули вмiли боронити свої власности й вольности.

Аж прийшов час, що нашу Галичину зайняла Австрія.

Австрійська влада завзялася приборкати гордих і свободолюбивих гуцулів, а то й запрягти їх у панцизняне ярмо. Наслала в Карпати своїх урядовців, мандаторів і жандармів. Мандатори знущались над гуцулами, били-катували жандарми, виловлювали опришків і вішали. Молодих легінів у військо брали воювати за Австрію.

Та це не все нещастя, що впало на гуцулів.

Австрія зажадала від них оплат за землі, що їх мали вони з непам'ятних часів. Казала платити за них «податки».

Та гуцули «збунтувались» проти цього. Не могли ніяк погодитись із зарядженням влади. Це ж не може бути, щоб за свою, з діда-прадіда, власність комусь там платити?

Тоді австрійська влада наслала на Гуцульщину «лісових» урядовців, лісничих з інженерами, «відбивати» від гуцулів усі ліси. Ліси, що були досі ніким не порушені.

Робила Австрія гуцулам «ласку», що залишала їм землю в селах, залишала їй полонини, щоб на них випасали «маржину». Але й за це брала в них оплати-податки. «Повідбивала» держава прадідні ліси гуцульські, «камеральними» їх назвавши.

Старий і хитрий Іваніник-Дронек Круглу любив як своє життя. Не допусти, Господи, щоб і вона «камеральною» стала. «Зачер» дукатів із скрині, насипав їх у шкіряну тобілку й пішов до панів, що відбивали для «цісаря» Кривий. «Вікупив» у панів свою Круглу, вікупив дукатами її: не відбили, залишили Іваніникові.

А гуцули висилали до Відня «депутатів». Депутати били головами в мури цісарської палати-«бургу». Просили, благали, щоб повернено гуцулам хоч ті частини лісів, що прилягали до їх полонин. Казали, що полонина без ліса, як тіло без душі, як ріка без «поточін», без допливів. Але міністри й слухати не хотіли гуцульських прохань і жалів. Глухі були, як мури цісарського «бургу». До того ж у Відні «велике слово» мали поляки, а ці ненавиділи гуцулів. Усіх їх називали опришками й не могли того опришківства гуцулам дарувати.

Так всі карпатські ліси стали власністю австрійської держави — «камеральними». Гуцулам гостро заборонено носити «пушки» й стріляти «камеральну звірину», вона теж державна. «Державна» й риба в гірських ріках.

Лише Кругла та ще кільканадцять приполонинських лісів залишились у руках гуцулів. Кругла в роді Іваніників.

Умер старий Іваніник. Усе газдівство з Круглою перейшло на його найстаршого сина, теж вже не молодого.

В гражді нового газди все по давньому, — мирно й супокійно.

Одної днини доноситься до Іванініка неймовірна чутка із Гринева, де було надлісництво камеральних лісів: від Іванініка мають відобрати Круглу й прилучити її до камерального ліса.

Почувши те, Іванінік остовпів. Ні, ні, цього не може бути! Думка, що «пани» заберуть Круглу, застрягла глибоко в його голові.

З неділі на понедільник пішов Іванінік спати. Та заснути не може. Курить люльку, лягає знов, але Кругла не дає заснути.

Над ранком заснув. Сниться йому, що його Кругла починає рухатись. Ось вона вже сунеться. Сунеться в сторону того великого, камерального ліса, Кривого. Оце вона вже при ньому. Кривий пригортає її до себе як дедя дитину. Кругла не дається, та що ж, — він сильніший за неї. Заплакала Кругла, а з нею у сні й Іванінік.

Рано зірвався з постелі, умився, а харчування й робота не беруться його. Бере під паху сокиру, в руки «клебуку» та йде в сторону своєї Круглої.

Бачить: плаєм із Гриневої два пузаті «пани» на конях, за ними жандарми, а їх провідником Танаско Лютичів. Побачив Танаско Іванініка, підбігає д'ньому й каже вертатися д'хаті. Оці пани й жандарми хочуть з ним щось говорити. Та Іванінік і в гадці не має вертатися і говорити з панами. Танаско каже панам, що той там під Круглою, це власне Дронек-Іванінік.

Кричить один з панів:

— Дронек-Іванініку, завертай д'хаті! Хочемо щось сказати тобі!

Але Іванінік не слухає пана. Тоді підходять д'ньому «шандари», беруть попід пахи й тягнуть силою д'хаті. Затягнули в хату, заходять й «пани».

Один і каже:

— Це ти Дронек, що звуть тебе Іванініком?

— Так, це я, — промовив Іванінік крізь затиснені зуби, — а чого вам, пани, потрібно від мене?

— Нічого нам не потрібно, — каже пан — ми маємо лише щось тобі сказати й важне письмо передати.

Виймає письмо з кишені й передає Іваніникові. Але той не хоче його брати; бачить здалеку, що на письмі великі печатки. Питає панів, що то за письмо, від кого воно й що в ньому написано.

— Письмо це від самого цісаря, з цісарської канцелярії з Відня, а в ньому написано, що Кругла не твоя, а цісарська, камеральна. Бери цисе цісарське письмо, а на цьому другому, що в моїх руках, поклади три хрестики й поверни мені. Чув?!

Як би хто відро кип'ячої води вилив на голову Іваніника. Одним скоком він при панові, вириває письмо з рук, рве і топче постоломи. Кидаються на Іваніника жандарми, хочуть скувати його та завести в Кути перед суд. Але Іваніник не лякається. У нього в руці сокира. Замахується... Хвилина й дійде до кровопролиття. Та цього не хочуть «пани». Кругла й так буде камеральна.

Один із них вертається до жандармів, щоб оставили в спокої роз'юшеного. Зроблять на нього карне донесення за чинний спротив проти цісарсько-королівської влади і за зневагу урядовців а суд полагодить всю справу.

Відїхали... Іваніник не живий, ні мертвий. Ні їжа, ні сон не беруться його. Пожовк і зчорнів від важкого питання: що буде з ним і з Круглою?

Не минуло багато часу — отримав письмо з кутського суду. Перечитали йому письменні: має стати перед судом.

Думає, передумує. Не піти на суд, прийдуть жандарми й напитає собі нової біди...

Пішов на пораду до священика в Ферескулі. Священик порадив «не задиратися з панами», мусить таки стати перед судом.

Визначеного дня Іваніник у Кутах.

Суддя зразу почав кричати й довголітнім криміналом грозити. Як смів він противитись владі та чинно з сокирою виступити проти цісарських урядовців?! За це не кутський, а коломийський вищий суд буде його судити!

Випитав суддя Іваніника як це було, списав протокол і сказав, що повинен би такого гуцульського опришка зараз у кримінал посадити...

Вийшов Іваніник з суду. Темно в очах, не знає, куди йти. Не знає як зайшов у Голови під не свою, а вже «камеральну» Круглу.

Не їв, не спав, думав, але придумати нічого не міг.

Третьої днини приїхала в Голови судова комісія і «відбила» від Іваніника його прадідну Круглу. Наказали: не сміє стяти там ні одного деревця. Прийдуть жандарми, скують і поведуть у Коломию. Не допоможе йому сокира!

Від'їхала комісія... Раненько, ще зорі не погасли, з дзьоблиною з харчами на плечах, з «клебукою» в руках вирушив Іваніник у Красноїлю й далі в Криворівню. Зайшов там до священика. Чув, що той священик не «держить з панами» й дуже приятний до гуцулів.

Розказав священикові всю свою біду. Вислухав священик, взяв папір й довго щось писав на ньому. Написав, запечатав і сказав Іваніникові:

— Це лист до мого приятеля, адвоката в Коломиї. Зайдеш до нього за адресою, він буде знати, як тебе врятувати від криміналу, а може допоможе ще й Круглу відобрати.

Іваніник помадрував в Коломию.

Віднайшов там «гадуката», передав письмо. Адвокат прочитав та став випитувати газду все подрібно. Сказав Іваніникові, що до нього прийдуть ще раз жандарми, щоб привести його до Коломиї. Сказав, щоб не супротивлятись «владі». Стане в Коломиї перед карним судом, а він, адвокат, буде боронити його. Нелегко буде це, але може якось удасться.

За два тижні прийшли жандарми, забрали й посадили Іваніника в кримінал у Коломиї. Гірко стало йому: ніхто з його роду не сидів в криміналі, він перший.

Діждався судової розправи. Трьох суддів судило його. Ще й ще раз випитували про все. Довго трівало випитування, піт заливав Іваніника... Скінчили допит, почав говорити адвокат. Говорив палко, щиро й переконливо.

— Правда, Іваніник виступив чинно проти влади, але зробив це з жалю і розпачі. Це ж влада відбирала його прадідний ліс — Круглу. До того ж гуцули знані зі своєї запальної й непогамованої вдачі. Все це слід взяти під увагу й зрозуміти незаконний вчинок підсудного, а зрозумівши, звільнити його від кари.

Довго радили судді.

Оголосили вирок: «Беручи до уваги все, що було сказано на розправі, та незнання законів — звільняється підсудного від кари криміналу. Він мусить заплатити грошову кару».

Іваніник заплатив. А адвокат сказав:

— Тепер, газдо Дронеку, візьмемося до процесу за Круглу.

І взялися... Тривав кілька років. Не легкий цей процес закінчився у Львові.

Не мало грошей видав Іваніник на процес із «камерою», але таки виграв його.

Вістка про це облетіла всі гори.

— Простий гуцул виграв процес з «панами»!

Приїхала знова судова комісія й передала Круглу Дронеку-Іваніникові.

Вийшов він на верх своєї Круглої, на коліна припав, молився, дякував... Цілував смереки і ялиці, обіймав буки...

Зажив знову в мирі.

Та прийшла велика світова війна. Забрали Іваніникові трьох синів. Пішли воювати за Австрію — гірко всміхався деда.

Минула війна. Повернув лишень наймолодший Лесьо, старші ні.

Оженив свого Леська, дїждався унуків, дожив глибокої старости, але газдівства не передавав. Щойно перед смертю передав Леськові й наказав газдувати, як газдував деда, як газдували предки. А передовсім шанувати, дозирати й сокотити Круглу та кожну її деревину.

Поховали старого Іваніника на цвинтарі в Ферескулі. Не поховали його розголосу: ще й нині згадують його гуцули та його процес з «панами».

Під Круглою став газдувати Лесьо.

Аж «вібухла» страшніша від першої друга світова війна. Перед нею були в Карпатах москалі. Потім прийшли мадяри й німці. Стало в горах «туго» жити, почали верховинці гинути з голоду. До того нещастя долучилось друге. Стали німці ловити легінів і дівчат на працю в Німеччині. В Леся Іваніникового було два дорослі сини й молодша донечка Па-

расинка. Сини втекли в глибокі карпатські ліси. Приходили німці, хотіли забрати в Німеччину його Парасинку. Та він «відкуплював» її золотими грішми зі скрині.

Сини ж, як зачував Лесьо, пішли в повстанці. В лісах почала творитись Українська Повстанська Армія, вояками її стали сини Леся.

Наближався кінець війни. Німці покидали Карпати, прийшли знову москалі й принесли пекло для гуцулів. Кого не вивезено на Сибір, той гинув з голоду і від пошестей. Вимирали цілі родини, не було кому ховати померших.

Прийшов кінець війни. В горах почали газдувати москалі по своєму. Колгоспи. Від тепер все не людське, а колгоспне.

Прийшли і до Леся Іваніника грабівники. Забрали все до колгоспу. Іваніникові залишили «з ласки» одну корову, кілька овечок і цариночку з городцем біля хати. Кругла вже не його, а державний ліс.

— Боже, що діяв би був мій дедя, як би те почув? — питав себе Лесьо.

Немов важкий камінь покладено на груди, як би нараз десять літ життя прибуло Лесеві. Згорбився, до землі нахилився, «клебукою» підпираючись, ходить... Це вже не Лесьо а тінь його сновигає з кута в кут.

Проминув, рік, проминув другий.

Одної днини бачить Лесьо — женуть москалі сотні рубачів-бутилярів із сокирами, пилами й цапінами в Кривий. Чує, кажуть:

— Віковий ліс під Скуповою має бути впень вирубаний... І так сталося...

Минула зима. В Кривім не залишилась ні одна деревина. Залишилась лише згадка: був, шумів Кривий і вже нема. Зник, як никне вся Гуцульщина в московській неволі.

Другої зими виходять бутинарі на Круглу. На ту Круглу, що її так сильно любив старий Іваніник і Лесеві, вмираючи, наказував сокотити на ній кожному деревину.

Рубають бутинарі ліс на Круглій, валять на землю сме-реки, ялиці і буки. А кожний удар сокири — це удар в серце Леся.

Ясного морозного дня вийшов Лесь на подвіря, глянув на Круглу. Вона гине. Половина Круглої завалена вже тру-

пами зрубаних дерев. За якийсь час не залишиться на Круглій ні одна жива деревина. Помре Кругла, а з нею відійде й Лесьо Іваніник. Там же рубають не лише ліс, рубають тіло Іваніника сокирами, пилять пилами його душу. Ще й ще раз пустив свій зір на вмираючу Круглу... Потемніло в його очах, закрутилась голова, задріжали ноги й повалився на землю... Упав, як зрубаний бук на Круглій... Прибігла д'ньому доня, підняла на ноги й заволікла в хату. Положила на постіль і прикрила ліжником.

Деся не відзивався, стогнав: біль і жаль відняли йому мову, з очей капали сльози. Не прийшов уже до пам'яті, над ранком заснув вічним сном.

Сусід збив деревище-домовину, поклала Парасина в неї дедика й відвезла на санях на цвинтар у Ферескулі. Поховала поруч його деді. Сумний був той похоронок, як сумні були останні роки життя Лесьа Іваніника...

Лежать Іваніники на цвинтарі, чують лише шум Черемоша. Шуму ліса на Круглій вже не чують... Їх душі літають над нею.

Парасина не хотіла працювати в колгоспі. Прийшли по неї москалі. Сказала їм, що піде з ними, лише зайде в кліть узяти на себе сердак. Пішла в кліть. Взяла дві гранати, що залишили брати-повстанці «про всеке»... Вергла ті гранати на москалів. Згинули. З ними згинула й Парасинка...

«ХЛО', МАЙ ГАДКУ!»

Багато десятків років проминуло з того часу, як останньо бачив я того гуцула й чув те його: «Хло' май гадку!» Того Дмитрика з великими просторами й багатого майном села, Голов. Та, чи лише його бачу і чую?

Багато — багато гуцулів навідують мене в тихі ночі. Навідують усі ті, що колись їх знав, із ними добро й лихо переживав, у криміналі сидів, при ватрі безконечні розмови вів.

Розмови ті ведуть з ними й сьогодні, хоча їх уже не має на цьому світі — давненько відійшли в засвіти й не всі найшли вічний спочинок у своїх Карпатах... Ой, не всі, не всі.

В засвіти відійшли... А все ж таки живуть і далше в моїх думках і спогадах — живуть і в моєму серці. Як живий стоїть переді мною отой Дмитрик із Голов із його «хло', май гадку!» — в розумінні: що задумаєш сказати, чи зробити, вперед пережуй те в своїй «лепетині» — в голові. Не дій нічого без «гадки», не передумавши, не застановившись. Усе «май гадку»...

Бачу його...

Білявий, з буйними кучериками, з живими, ясними, розумними, допитливими очима, до всього цікавий, стрункий, як молодий бучок за хатою його деді. Знав літературну мову, але говорив завжди гуцульською говіркою.

Любив дуже читати: читав, що в руки попало. Між іншим перечитав І. Франка «Мій ізмагард» і «З вершин і низин». Перечитав і багато вивчив на пам'ять.

Коли ж отримав «Мойсея», читав його кілька разів, пригортав його до серця, казав:

— «Не во гнів най буде Господеві, але цей «Мойсей», для мене свята книжка.

1914. рік... Війна. Вісімнадцятирічний Дмитрик в Українські Січові Стрільці без надуми йде... Йде і других гуцуликів за собою веде... «Хло', май гадку!» Ходи визволяти Україну з московських кайдан! Не бути ж нам «тяглом» у ворогів! Не ходити нам, чорногірським вірлам, у ярмі!

Пішов Дмитрик із другими синами Карпат — гуцуликами, воювати за Україну.

Багато, багато полягло їх у боях за ту Україну... Гинули на Маківці і на Лисоні, гинули під Львовом і Чортковом, а, перейшовши Збруч, Київ здобували, покотом лежачи, від тифу вмирали. Дмитрик, перебувши кілька разів ранений всі роди тифу, вернув через Румунію у свої Карпати. Та ляхи не дали йому в спокою жити... Арештували, як колись опришків, у Коломию до тюрми гнали, знущалися, били, катували. Та твердий, у боях загартований гуцул, усе те «відержев»...

«Хло', май гадку, не ,давайси ляхам'» — сам до себе говорив.

І, не «давси»! — Вернув в свої Голови...

Жив у своєї замужної сестри, не думав женитися. Казав, жартуючи: «Молода не піде за мене, а старої не хочу» — жив, як казали гуцули, «пустим дручком»...

Аж діждався другої, великої війни. Кровавилося його серце, як бачив, що робили москалі з гуцулами. Бачив, рвав із голови своє волосся, кусав зубами руки, та безрадний і безсильний був. Але вивезти себе на Сибір не дав — переховувався у верхах і в лісах. А потім прийшли мадяри, за ними німці, але для гуцулів не було й даліше добра, ні пощади.

Зачув Дмитрик, десь там на південь від Станіславова, в Чорному лісі, твориться Українська Повстанська Армія.

Бере «дзьоблину» через плече, сталевий топір у руки, та йде в той Чорни йліс, стає вояком УПА.

Визначається хоробрістю і знанням воєнного «ремесла» в боях із московськими партизанами під Надвірною. Не одного «упівця» рятує від смерти.

Коли ж удруге зайняли москалі Галичину й Карпати — Дмитрик за дозволом Головної Команди УПА творить окре-

мий Гуцульський відділ УПА — названий «Говерля» і на його чолі іде на свою Гуцульщину.

Дмитро, не Дмитрик уже. «Бескидник». Так називано первісних опришків у Карпатах-Бескидах.

Своїх вояків-повстанців держав у залізних руках. Скоро прославив себе і їх по всій Гуцульщині. Прославив відвагою і боевістю, хоробрістю і завзяттям.

Великі гроші наложили москалі на його голову — живу, чи мертво. Воякам своєї сотні повторяв частенько:

— Хло', май гадку! Бийте москалоту! Не вб'єш москаля, він уб'є тебе! Бийте й гоніть людожерів із наших гір! Не давайте себе живими в московські руки. Затямте собі: «Вмерти прийдеться лиш раз!» Та це «пусте». Важне, як умерти! Стоячи, чи лежачи! Вільним на вільній землі рідній, чи рабом десь на далекім Сибірі. А заки в бою згинеш, відплатися москалям за неволю, в яку беруть нашу Верховину, помстися кроваво за всі кривди, за морди, грабунки, за вивози на Сибір!

Ще й ще раз — «Хло', май гадку!» Пригадай собі Довбуша та його легінів! Боролися, гинули, не давали ворогам узяти себе в ярмо неволі. Не хотіли бути баранами! А ми ж нащадки Довбуша і його опришків! Не бути й нам баранами! Ні, не бути!

Такими словами вливав у жили вояків кров завзяття — ними й своїм прикладом у боях гартував їх волю — гартував і сталив...

А вони казали:

«Ні огонь, ні вода, для нас не біда.»

В огні горючих колгоспів співали, Черемош перебридали... Дмитро-Бескидник робив далекі походи на москалів, нападав уночі на їх станиці та й улаштував засідки на московські відділи, що заганялися в Карпати.

Мав добрих розвідників, а між ними найкращими були «гуцулета»-легіники й дівчата, синки й доні української Верховини. Та не лише в боях визначалися вояки «Бескидника» героїзмом. Літо-літом, сьогодні тут, завтра там — як це робили колись Довбушеві опришки, але приходила зима! Карпатська, люта, морозна, сніжна зима! Перезимувати її десь у верхах, на це треба було теж не мало «ге-

ройства». Та й не легко було з «харчунком». Його треба було здобувати.

Робили це ночами, нападаючи нишком-тишком на колгоспи. Лиш там можна було заpastися в харчі. Але й це не відбувалося без боїв. Колгоспи берегла озброєна сторожа. Її «ліквідували» повстанці багнетами й ножами без вистрілів і гуку.

Боронив «Бескидник» Гуцульщину й мстився на москалях кілька років — слава про його героїство лунала по всіх Карпатах.

В боях гинули москалі — гинули й повстанці. Відділ «Бескидника» меншав... його сотня маліла, але й далі боролась з лютим ворогом.

Маліла кількісно, але була й далі велика й сильна бойовим духом, відвагою, завзяттям і ненавистю до во-рога.

На саму згадку про «Бескидників» тремтіли москалі і скреготали зубами з лютої й безсилля. Були певні, що за кожною смерекою в лісі повстанець з автоматом і гранатами...

Прийшло й літо 1948. року. «Бескидник» і далі вів боротьбу з наїздником. А москалі завзялися знищити решту його повстанців. Чорним воронням налітали в Карпати — проти малої вже горстки «Бескидників» слали дивізії... Почали робити, як і «Бескидник», засідки на повстанців...

Було це перед святом Петра і Павла. Йшов «Бескидник» лісовим плаєм у сторону полонини, Скупови. З ліса наскочили на нього москалі. Почався бій... Вистріляв «Бескидник» усі кулі з автомату, виметав усі гранати й упав прощитий кількома московськими кулями. Лежить, кров'ю спливає, але ще своїх вояків закликає: «Хло', май гадку! — Бийте москалоту!»

Почули «Бескидники» передсмертний голос свого команданта й били, били «москалоту». В живих залишилося їх лишень трьох, але не дали москалям узяти в руки важко, смертельно пораненого «Бескидника». Встелили плай московськими трупами, а свого команданта взяли на ноші й занесли в лісові нетри над річку Гнилець недалеко Чор-

ного Черемошу. З колених дощок збили домовину й поховали тіло геройського «Бескидника».

Під смерічкою поховали, в каменисту землю поклали, яку покійник так дуже любив, що й життя за неї віддав. Щасливий тепер, що в ній на віки спочив. Спочив недалеко Черемошу, вірного брата гуцулів.

Не поклали на його гробі хреста, дернюками з зеленою травицею його гріб покрили, щоб ворог його тіла не найшов і не знущавсь над ним.

Один із трьох, при життю залишених повстанців, повідомив про смерть «Бескидника» його наймолодшу сестру, а вона — мене . . . Як? Це залишиться таємницею.

Знає вона, знають ще кількох втаємничених гуцулів, де спочиває герой Гуцульщини, Дмитрик-Бескидник. Та цього ніхто не зрадить. До часу . . .

Як звісно, гуцули жили переказами й легендами — колись, перед віками, так і пізніше, так і сьогодні.

Повістують тихо, щоб ворог не почув:

Станувши під смерічкою над гробом «Бескидника» вночі, можна почути:

«Хло', май гадку! Ворогові не скорися! З ворогом борися і в перемогу над ним вір! Твердо вір! Прийде час — гори наші знов зазеленіють, ліси зашумлять. Черемош і Прут хвилями волі заграють, потоки пісню перемоги заспівають! Вір! Віра смерть перемагає — мертвих із гробів виймає! У безсмертя Верховини й України вір!»

Другі шепотом повістують:

«Коли ніч покриє Карпати, а Черемош голосніше філями заговорить, тоді Дмитрик — Бескидник із гробу встає, над Черемош іде, на його березі сідає і тихо співає, як співав, коли Збруч-річку перепливав: «Вернуться ще тії, Стрільці Січовії» . . .

А є і такі, що не вірять у смерть «Бескидника». Твердять, що він і ті три повстанці, що залишились живими, переховуються в Чорногорі й ждуть «слухного часу» . . .

Про геройські дії Дмитрика-Бескидника напише хтось колись багато-багато . . . А покищо, нехай ця моя коротенька згадка про нього буде березовим хрестиком на його могилку . . .

Та, як там на нашій Гуцульщині було і є, але вона й даліше непокірна, лютому ворогові не кориться і не здається...

Оце не так дуже давно заїхав був у глибину Карпат із Коломиї «кагебіст» — один із вірно служачих «енків». Не заїхав сам, а з «почотом» сторожею, щоб на місці приборкати непокірних гуцулів і запроєктувати вивіз їх частини в ліси Уралу, бо карпатські ліси вирубані вже, а гуцулам-бутинарям грозить безробіття. На них ждуть ліси в Уралі — там найдуть доволі праці.

Попив череватий «кагебіст» здорово «водки», нажерся бараньої печені, та й вийшов на двір подихати гірським здоровим повітрям і натішитися карпатською зоряною ніччю.

Вийшов, але в хату не повернув... Пропав, як камінь у річці. Та не сам — пропала і його сторожа. Перещукано всі Карпати, нікого і нічого не найдено. Тієї самої ночі пропали й гроші з колгоспної каси. Сторожа, Юру Миронюка, посаджено безвинно в тюрму. З колгоспної стайні забрано пізніше два коні.

Всі дивувалися, що все те відбувалося «нишком-тишком», навіть пташина на дереві не ворохнулася. Під осінь вийшов голова колгоспу на одну полонину «сконтролювати» вівчарів. Заночував там. А рано? Найдено його повішеного, вівчарів пов'язаних, а весь ботей овець щез із полонини, якби його там і не було. Шукали, не нашли.

Така то наша Гуцульщина! Повна таємниць, чуд і див, була колись і такою залишилася і по нині...

«ДИВА»...

Діялись в давнину чуда на землі. Нині бувають теж, як не чуда, то дива.

Оце в тихі безсонні ночі на чужині відвідують мене мої гуцули з далеких гір, з наших Карпат. Відвідують ті, що давно вже повмирали, відвідують замордовані москалями й вивезені на Сибір, відвідують погибші в рядах Української Повстанської Армії. Приходить до мене Іваніник старий і молодий, приходять Іваніникові сини з УПА і донечка Парасина з гранатами в руках... Навідується до мене дев'яностилітний Микула Олейчин, з яким я сидів колись у польській тюрмі в Коломиї. «Твердий» патріот український, до останнього віддиху свого вірив у воскресення України й ту віру передава молодим гуцулам. Ведемо оба довгі розмови.

Приходить із довгими чорними кучерями Лесьо Красіїв і питає, як давно питав при зустрічі:

— Діждемося вільної України, — будемо мати свою державу?

Приходять Шекирики, старий Дмитро та його сини, Василь і Петро, на розмову приходять.

Багато гостей нічних відвідує мене на чужині.

Між ними і ті зза Чорногори: Молдавчук Іван із Богдана й Клемпуші з Ясіня.

Ба, загощує до мене і Костин Лепкалюк із Косова й питає, що діють його правнуки, чи сильні духом як сильний був їх прадід?

Відвідують мене гуцули, багато їх буває в мене в ночі.

Приходять, говорять, згадують давне, повістують про теперішнє лихо й неволю у московському ярмі. І питають, і питають... Про наших людей на чужині, але на волі,

допитуються. Усе хотіли б знати. А мені не легко давати на всі запити відповіді.

От один із них питає, чи живе еміграція наша думками про Україну, чи лише думає про себе, чи взагалі живе ще «еміграційна» Україна?

Відповідаю так, щоб не засмутити їх і не відобрати їм надії, а піднести їх на душі, підбадьорити.

Усієї правди не кажу їм, а то, почувши її, засумували б.

Кажу їм, що всюди, де живуть українські люди, там живе й наша Україна, живе там і віра в неї, в її життєву силу, у її волю і славу, в її світле й величне майбутнє та в її безсмертя!!

III.

ГУЦУЛЬСЬКІ П'ЕСИ

- | | |
|--------------------------|-----|
| 1. «У Зеленому Бескиді» | 199 |
| 2. В Чорногорі | 253 |

«У ЗЕЛЕНОМУ БЕСКИДІ»

ДІЯ I

Особи, що в ній виступають:

1. Командир відділів УПА на Гуцульщині, Іванчик.
2. Орися — наречена Іванчика.
3. Дід Дмитро — старий гуцул.
4. Легінь Петро.
5. Легінь Іван.
6. Московський офіцер.
7. Старшина розвідного відділу частин УПА.

*

Автор — не драматург і не має претенсій ним стати.

Ці картини з життя й боротьби відділів УПА на Гуцульщині написані й подані на підставі зібраних матеріалів. Фантазії і видумок у них мало.

Автор старався по своїм силам і спроможності показати на сцені справжнє життя-буття й боротьбу вояків УПА в Карпатах.

Його ціль: дати українським драматичним гурткам на чужині легку до постановки на сцені річ і нею пригадувати нашим широким масам еміграційним Рідний Край, його красу та геройську боротьбу за волю.

Не автора, а досвідченого режисера завдання вивести ці картини якнайкраще на сцені при відповідних декораціях і освітленні, — дещо змінюючи, скорочуючи, чи додаючи.

Одні й ті самі епізодичні особи можуть відігравати кілька роль.

М. Л.

ДІЯ І

Карпати. Гори й ліси. Вдолі гуцульське село.

Я в а 1

(Кілька дерев-смерек. Під одною сидить Орися. Читає книжку. Потім відкладає книжку й тихим голосом співає).

«Цвіла, цвіла калинонька,
Та й вянути стала,
Ой чого ж ти, дівчинонько
Прясти перестала?

Пішов, пішов мій миленький
В повстанські загони,
Не журись, моє серденько,
Він край наш боронить.

(Співаник УПА, стор. 79)

Орися: Боронить... Від ворога його захищає... Не легка це річ... Велика сила ворожа край наш придавила... Життя стало важке і нестерпне. Та, чи взагалі можна назвати це життям — оту вічну непевність, тривогу й нерівну боротьбу? Тільки двох їх маю і для них і ними живу: Батько старенький і... він. Він єдиний, коханий...

«Не хилися калинонько
Вітями до долу,
Повернеться незабаром
Твій милий додому.»

Повернеться... А скільки їх не вернеться уже ніколи?.. Забарився чогось мій Іванчик. Але він прийде. Казав — прийду — то й прийде... *(Бере книжку в руки, хоче читати. Почула кроки, відкладає книжку, встає).*

(Надходить командир відділів УПА в Карпатах, Іванчик. Пістоль, автомат і ручні гранати в нього).

І в а н ч и к : Здоровенька була, Орися! Задовго ждала. *(Вітаються обоє).*

О р и с я : Стужилася за тобою.

І в а н ч и к : Я теж скучав, Орисечко. А до того ще жура й тривога за тебе й несупокій. Нераз уже думав забрати тебе до нас. Між повстанцями безпечніше, ніж тут.

О р и с я : І я про це думала. Але ж батько... Не можна його самого залишити.

І в а н ч и к : До речі, як же там він? Здоровий, держиться кріпко?

О р и с я : Здоровий, і бадьорий, і повний надій на краще майбутнє. Але та його впертість і неподатність характеру! Скільки напросилась, щоб забрався відсіля геть, поїхав у Коломию, де в нього й свояки є, можна легше негоду перебути, а він — ні й ні! Тут прожив свої молоді роки, тут і вмирати хочу, — каже.

І в а н ч и к : Знаю, Орисечко, знаю добре твердий характер нашого батька. Нашого, кажу, бо він не лише тобі, але й мені батьком був. Мене він учив, виховував і в люди вивів. Та, чи лише мене одного? Покоління виховав! Якби у нас більше таких виховників було, як він, то напевно нині «не ридали б матері — не плакали б діти»!

О р и с я : Так, це правда, але ж він справді дуже впертий: «Не вступлюся зі своєї хати, не піду нікуди. Тут хочую свою стару голову зложити». Сказав і цього держиться. Твердий характер!

І в а н ч и к : Дав би Бог, щоб людей з такими характерами було в нас якнайбільше. Та й щоб уміли любити свою Батьківщину, як він любить. Любить — і ту любов у серця своїх вихованків перелляв. А що тут, а не деінде свої старі кости зложити хоче, це й не дивно. Він же, живучи і трудячись тут, із кожним роком щораз глибше вростав у цей шматок рідної землі й відірвати його сьогодні від неї неможливо.

О р и с я : Це правда. Але, як довго ще ми видержимо? Щораз важче й небезпечніше тут жити... А як тобі, Іванчику, живеться поміж твоїми хлопцями?

І в а н ч и к : Мені? А хіба ж ти не знаєш, як у нас співають?

«У повстанцях добре є,
Все лісами ходиться,
І не їсться і не спиться,
Часом трохи і боїться»...

А невігоди й труди, небезпеки й непевність повстанського життя — все це неважне. Людина до всього звикає. До того ж таке життя, виповнене боротьбою й небезпеками, має теж і свою приману, дає хвилини радості й вдоволення. Серце й душа радіють, коли бачиться посвяту життя наших людей для здобуття волі своїй нації!

О р и с я : Та, воно так. Це правда. Тільки ніде правди діти — в нас немало ще трусливості й байдужості, а то й зрадництва.

І в а н ч и к : Цим зражуватись не можна. І не треба. Ядро нашого народу здорове й відпорне! І я — та не лише я — вірю в ясне й величне майбутнє української нації. І віра ця кріпить мене, додає сили й витривалості.

О р и с я : Так, я тебе добре знаю. Ти зі сталі: поневірка в польських тюрмах, підпільна праця за першої московської інвазії, а потім Київ, а там Волинь і Полісся, боротьба з німцями, а тепер із москалями... Тут дійсно потрібна сталева воля й залізна віра, щоб не вгнутисть і не податись!

І в а н ч и к : Воля сталиться в боротьбі, віра твердне в змаганнях!..

Ну ж Орісю, розкажи як живеш? Як чуєшся?

О р и с я : По старому. Та хіба ж це життя, ота безперестанна тривога, страх і непевність завтрішнього дня? Живу турботами за батька й думками про тебе. Це й зміст мого життя...

І в а н ч и к : Нічого, Орісю, нічого. В одчай попадати не вільно. Загроза й непевність у нас тепер всюди — всі ми однаковим життям живемо...

О р и с я : А може наш нарід сам собі на нього заслужив? . . .

(Іванчик не дає на це питання відповіді. Він почув чийсь кроки, наслухує . . .)

І в а н ч и к : Хтось сюди йде . . . (заскакує за дерево).
Стій! Хто йде! ?

Я в а 3

(Надходить старий гуцул-дід Дмитро).

Д м и т р о : Це я, дід Дмитро. Здоров був, Іванчику, здорові були, панночко! В нас усе миром — усе в порядку . . . (До Іванчика). Я завжди так: Бачу, що наша панночка кудись іде, так я зараз назирцем за нею. Лихо не спить, та й не по лісі, а по людях ходить. Аяже! Часи тепер непевні, треба дуже обережним бути. Аякже! Я бачив тебе, Іванчику, як ти сюди йшов. Тоді я завернув до хати. В мене там два легіні ще від учора ждуть. Вони до тебе хочуть, до повстанців бажають пристати.

І в а н ч и к : А ви, діду Дмитрику, тих легінів знаєте?
Д. Д м и т р о : Чи я їх знаю? Ото спитав! Я ж усіх людей в горах знаю! І тих легінів і їх дедів знаю. Це ростіцькі газди. Нераз, як ходив я до Кут, чи то з Кут вертав, то поступав до них. О, нераз гостили вони мене в себе . . . Це багаті газди. Були багаті — були колись . . .

І в а н ч и к : А де ж ті легіні?

Д. Д м и т р о : Недалічко звідсіль — онтам, у ліску. Покликати їх сюди?

І в а н ч и к : Покличте. (Дмитро відходить).

(Іванчик із усміхом) Як бачу, Орисю, дідо Дмитро твій ангел-хоронитель.

О р и с я : О, це золота душа! І де вони, оті Дмитри, у нас беруться? Старий, неписьменний, а яка в нього глибока національна свідомість! Який з нього патріот!

І в а н ч и к : Так, так, Орисю — народ, що має таких Дмитрів, не згине ніколи. Він мусить мати свою державу!

(Дмитро веде за собою двох легінів, Петра й Івана. Вони здоровлять Іванчика і Орисю).

І в а н ч и к : Здорові були, хлопці! А як вас звати?

П е т р о : Я Петро Мицканюк, син Дмитра.

І в а н : А я Іван Русняк, син Василя.

І в а н ч и к : Так що ж, хлопці, захотілось повоювати?

І в а н : Ми давно вже думали пристати до повстанців, але деді нас не пуекали.

П е т р о : Так, так, не хотіли пустити. Бо то в нас багатство було, а дозирати його не було кому — й деді наші вже старі. А нам і стидно було дома сидіти. Стільки наших хлопців у повстанцях, а ми ні!

І в а н ч и к : А тепер не забороняли вам батьки в повстанці йти? Чи може ви втекли від них?

І в а н : Ні, не втекли. Деді побачили тепер, що їх багатство й маетки пропали й махнули на все руками, — потім сказали: Ідіть, хлопці туди, куди пішли другі, та гоніть від нас ту московську нехар! Ідіть — най Бог вам помагає!

П е т р о : І ми пішли. Почерез Писаний Камінь і Ясенів ішли й зайшли до діда Дмитра. Трохи тяжко на серці було й жаль за батьками.

І в а н : Чи побачимо ще їх коли? Чи вернемо коли в наше село? Так якось тяжко на серцю...

І в а н ч и к : Нічого, нічого, звикнете з моїми хлопцями й усе забудете. А своїх, якщо Бог дозволить, то ще побачите. — А тепер вертайте назад туди в лісок. Пізніше я вас заберу з собою.

Д. Д м и т р о : А не забудьте там передати мому Юркові той пакунок від мене. Нехай знає, що його дід за нього пам'ятає. Пам'ятає і не забуває свого внука.

(До Іванчика). А я забув спитати, як там справується мій Юра?

І в а н ч и к : Ваш Юра? Поважний, розважний, але й завзятий. За Україну в огонь скочить!

Д. Д м и т р о : Таким він завжди був. Почув про Закарпатську Україну. Пустіть, дідусю, піду за гору, може там на що придумаюся. Треба ж ту Україну від ворогів боронити.

Я й кажу: Йди, синку, як треба йти, то треба . . . Пішов мій Юра. Довго не знав я, живе, чи загинув. Аж одної ночі стукає хтось у вікно. Засвітив я, дивлюся й не пізнаю, хто це. А він цілує мене в руку: Це я, Юрко, внук ваш- — каже — та й у плач. Нема, дідусю, нашої України, мадяри загарбали її . . . А скільки нашого молодого народу замордували! Марне пропав цвіт народу . . . Говорить і плаче. А я до нього: Ні, ні, Юро, не кажи, що вони намарне пропали. За рідний край, за рідну землю пролита кров ніколи на марне не йде. Аякже! — А тепер пішов знову . . . Нехай йому і вам всім Бог допомагає. — Тепер я піду (до Іванчика). Бувай здоров, синку — нехай Бог тебе в Своїй опіці має. (До Орісі). А ви, панночко, не засиджуйтеся тут довго. Біда не спить — і по лісі не ходить . . . Аякже! (Пішов).

О р и с я : Золотий дідусь!

І в а н ч и к : І внук його в нього вдався.

(Вертає Дід Дмитро й веде молодого легіника).

Д. Д м и т р о : Оце ще один, що хоче в партизани йти.

В а с и л ь - Л е г і н ь : Слава Ісусу Христу. Так, я хочу до партизан пристати. Прийміть мене. Стріляти я вмю добре!

І в а н ч и к : А як ти називаєшся?

В а с и л ь - Л е г і н ь : Василь, Василь я си називаю. Син Слака Кречунска з Перкалаби. Неня то все мене кликала «малий». Але я вже не малий, не. Незадовго буду мати сімнадцять років.

Приймете мене в партизани? Прийміть, прийміть, я вас дуже просю!

І в а н ч и к : А чому тобі так дуже хочеться в партизани йти?

В а с и л ь - Л е г і н ь : А тімунь, послухайте лишень: Оногди сиджу я в пастівнику і повівкую на егнета, щоб си не порозбігали. Деді не було. Кудис пішов. Аж ту надходе москалі. Та нехар болшівницька, комуністі. Бізивно хтос шос набрехав на мого дедю, бо вони дуже си допитували, де дедя. А я все одної їм співаю! Нима деді, пішов у полонину. В котру полонину? — питають. Ни знаю — відповідаю. А тогди та нехар московська бере мене з собов. У Єблоницу ведут. А я си думаю: Не, ни заведете мене в Єблоницу, не. І втік сми з поганих болшівницьких рук. Стрілели

за мнов. А я все д'горі та д'горі поза смереки. В ночі забігсми д'хаті, сказати дедикові, щоб сокотився й варувавси перед тов московсков саранчев. Щоби не з клебуков, а з гвером ходив і ек шо до чого, то щоб стрілев. Вбют, то вбют, али на Сибір не повезут... Розпрощавсми си з дедом і ненев і пішовсми геть з хати.

Я прошю вас, дуже прошю, прийміть мене до тої вашої УПИ...

І в а н ч и к : Добре, добре, від нині ти вояк УПА. Так. В а с и л ь - Л е г і н ь : О, декувать вам, декувать красні, що мене до себе приймаєте.

І в а н ч и к : (до Дмитра). Відведіть його, Дмитре, до тамтих двох. Пізніше заберу усіх.

(Д. Дмитро і легінь відходять).

(Глядить на годинник) А час на місці не стоїть. Ми ма-лощо й говорили, а стільки вже часу пройшло. Слухай, чи часто заходить московська голота в село?

О р и с я : Ні, не часто, але завжди відгрожуються, що людей повивозять, а село спалять. «Ви передержуєте, го-дуєте й переховуєте в себе бандитів!» — кажуть. «А де ді-лися ваші молоді люди?» А люди відповідають, що німці забрали їх на роботу до Німеччини. А вони лише підсмі-хуються... «Ми їх найдем» — кажуть.

І в а н ч и к : Но, но, нехай пробують. Закороткі ноги, щоб до них зайти, й руки не доросли, щоб спіймати!

О р и с я : Та найгірше, що якийсь поганець, офіцер-енка-ведист, присікається до мене так, що годі його відкараска-тись. Думала вже захвати в його московське серце кинжал, що ти мені дав (показує його), ну й револьвер у мене є. Та боялась, що москалі помстяться потім на батькові й на се-лянах. Вони ж мають усюди своїх «сексотів», перед якими годі що-небудь затаїти. За себе, то я не боюся, знайшла б завжди дорогу до тебе.

І в а н ч и к : Ні, Орисю. Цього тобі не треба робити. З тою московською огидою я сам розплачуся за все. Я підготовляю нічну виправу на Жаб'є і там його знайду. Не випущу звідти ніодної живої душі московської.

О р и с я : О, коли б це скоро сталося, а то страх уже набридли мені ті осоружні залищання енкаведиста.

І в а н ч и к : Ще кілька днів треба підождати . . . Так. А тепер, бувай здорова, Орисечко — мені пора в дорогу. Там, за тою кичерою ждуть мої хлопці, яких я беру зі собою. А ще далі маю стрінутися з розвідчим відділом, що надійде зі Жабя . . . Прощай, Орисечко. *(Прощаються)*.

О р и с я : Прощай, Іванчику, прощай, — а своєї Орисі не забувай!

І в а н ч и к : Забути? Ніколи! Здорови батька від мене *(відходить)*.

О р и с я : *(глядить туди, куди пішов Іванчик)*.

Пішов . . . А чи скоро знову прийде? Чи скоро побачимось вдруге? Мій сокіл ясний. З селянської хати вилетів . . . Покінчив школи й військову службу відбув. А чи зазнав коли добра й супокою? Та й що ще його чекає? Бог один знає . . . *(Сіла задумалася . . . Через хвилину чує, як хтось говорить)*:

Там, там, за тими деревами — он вона там сидить. —

О р и с я : *(зривається на ноги)* О, Господи, хто це? Хто?

Я в а 5

О ф і ц е р - е н к а в е д и с т : Єто, я, я! Што, спугалась? Нічево, нічево, не нада пугаться, красотка. Ну й сматрі, какая у меня хорошая разведка! Думала, што здесь я тебя не найду. А вот і нашол. Да, разведка у меня харошая! *(Хоче підойти ближче до Орисі — вона подається від нього все дальше)*. Што баїшся меня? Я ж кусать не буду . . .

О р и с я : Геть, геть від мене!

О ф і ц е р : *(витягає руки, хоче її зловити)*. Но, но, не будь такая дікая! Што, не любиш русскіх, ти бандіровка — не любиш? Нічево, нічево, палюбіш! *(Хоче таки зловити Орисю)*.

О р и с я : Геть! Любити вас? Ні! Я ненавиджу вас! Весь український народ ненавистю до вас дише — ви московські душогуби, ви дикуни, ви кати!

О ф і ц е р : Он, кто ти такая! Не казал я, што бандірофка? Да! Нічево, нічево. Ми всех вас до рук прибірйом! Адніх повесім, другіх пастріляем, а остальных у Сібір! Да! А ти бандіровская сволоч от меня не уйдьош *(винймає револьвер і з*

ним хоче підійти до Ориси. Орися скорим рухом руки хоче вийняти свій револьвер. Тоді паде нагло стріл і офіцер паде на землю. Орися, наче закаменіла... Зза корчів виходить Дмитро зі старим крісом).

Я в а 6

Д. Дмитро: (копає вбитого офіцера ногою). То ти московська нехаре до нашої панночки з револьвера націлився? Не знав, що гуцули ліпше від тебе стріляти вміють? Ех, шкода, що та погань, що тебе тут привела, втекла, а то в мене в крісі й для нього куля була. Та нічого. Я тебе найду, ти запроданче! (до Ориси). Це Федьо, Циганчук із Шикманів... О, погане, не будеш ти довго по світі ходити! Ні! А ви паннунцю, дуже налякались?

О р и с я: (важко дише — рукою за серце держиться). Та як же не лякатись? Чи ж не було чого?

Д м и т р о: Я йшов за тою огидою назирцем і помітив добре, куди його драбуга Циганчук веде. Тож зайшов із другої сторони й у корчах, де мав захованого кріса, присів. Там із крісом у руках ждав, що далше буде. Ой, шкода, що Циганчук, підпровадивши сюди того москальська, завернув назад у село! Шкода! —

О р и с я: Дякую вам, дякую, дідусю Дмитре. Що було би зі мною тепер, як би не ви, мій ангел-хоронитель?

(Нараз чути від сторони села стріли — стріли щораз густиші. А далі видно заграву...)

О, Боже, що це? Що це, дідусю Дмитре?

Д. Дмитро: Це гуляють москалі, що їх ця огида в наше село привела з Жабя. (Глядить в сторону села). О, о, вже й церква горить. Горить онтам і моя стара хата. Так, так, горить...

О р и с я: А школа? Чи й школа горить? (Підходить до Дмитра й глядять на село).

Д. Дмитро: Ні, не горить.

О р и с я: (ловить Дмитра за руку). Дідусю, ходім, біжім у село!

Д. Дмитро: О, ні, ні, в село я вас, паннунцю, не пущу!
Не пущу! То очевидна смерть!

Орися: Але там же мій батечко! Пустіть мене, Дмитрику, пустіть! Прошу вас, пустіть!

Д. Дмитро: Ні, ні, хоч би як просили, не пущу!
(Стріли дальше, а потім: Слава! Слава!)

Орися: О, о, хто це там кричить «слава»? А що сталося з Іванчиком? Де він тепер? Іванчику, Іванчику! Де ти?

Я в а 7

(Вбігає задиханий Іванчик. Рука в нього перевязана полотном. Він ранений. Вбігає й кидається до Орисі).

Іванчик: Я тут. Жива? І дід Дмитро біля тебе? (побачив забитого офіцера).

А це що? Убитий? Хто вбив?

Д. Дмитро: Це я. Положив на нашу землю, щоб її нажерся.

Іванчик: (кидається на шию Дмитра і цілує його) О, дякую вам, Дмитрику, дякую! (Дмитро відтягає вбитого офіцера за корчі).

Орися: А звідкіля ти тут взявся, Іванчику? Та ще й ранений?

Іванчик: Я прибіг сюди зі села. Там наші хлопці вкінчують московських зайдів, а я, перешукавши всі закутини й переспитавши за тобою, побіг сюди, маючи надію, що тебе тут знайду.

Орися: А що ж із батьком? Ти його бачив, він живий?

Іванчик: Я був у школі, але там його не найшов. Питав у людей, ніхто його не бачив.

Орися: О, Боже!

Іванчик: Але я казав хлопцям шукати всюди, поки його не найдуть. А найдуть, так зараз до мене хтось з них зголоситься. Маймо надію, що все буде добре.

Орися: А як це сталося, що ти з хлопцями у село заїшов та й з москалями бій звів?

Іванчик: Коли я підійшов під Кичеру, стрів там розвідку, що її вислав був у Жабе. Старшина повідомив ме-

не, що доволі великий відділ москалів подався в село. Тоді я завернув з хлопцями та засів за потоком. Коли ж москалі почали стріляти й палити хати, ми кинулися на них, а селяни теж не дармували... Кріси й набої майже в кожного є... За коротенький час було по москалях. Може дехто й скрився, але мої хлопці всіх їх з кривок повитягають.

О р и с я : Згоріла наша церква — згоріла й хата діда Дмитра...

Д. Д м и т р о : Я за хатою не плачу... На мене жде хата он там, на цвинтарі... Я ж старий вже. От, як старе порохно: вдар із легка, а воно розсиплеться.

І в а н ч и к : Но, но, дідусю Дмитре, так воно ще не є! А хто вбив сьогодні енкаведиста? Не старе порохно?

Я в а 8

(Входить старшина розвідчого відділу й голосить):

І С т а р ш и н а : Друже командире! Голошу... *(глядиць у сторону Ориси, зацокується).*

І в а н ч и к : *(до Ориси й Дмитра)* Прошу вас, відойдіть, залишіть нас тут обох. — *(Орися й Дмитро відходять).*

І в а н ч и к : *(до старшини)* Говоріть тихо, неголосно.

І С т а р ш и н а : Ми знайшли учителя в лісі. Він неживий. Москалі вбили...

І в а н ч и к : Бідна Орися. Бідна дитина... Сиротою залишилась... Ні матері ні батька не має... І, як їй це сказати? *(кличе)* Орисю, ходи сюди до нас!

О р и с я : *(глядиць то на Іванчика, то на старшину; глядиць їм у вічі, а вони наче від неї відвертаються).*

І в а н ч и к у ! Кажі, яку новину принесено тобі? Кажі! Чому мовчиш?

І в а н ч и к : Батька найшли... але...

О р и с я : Не говори дальше нічого, не говори... Я вже знаю. Найшли, але неживого!

І в а н ч и к : Так, батько не живе...

О р и с я : *(ловить за серце, мліє. Іванчик і старшина підтримують її, щоб не впала... По хвилині прокидається й заноситься плачем. Потім):*

Чого ви тут стоїте? Чого? Чому не йдете в село? Чому не ведете мене до нього — до батечка мого?! Ходім, ходім до нього! *(Хоче йти, Іванчик заступає їй дорогу. Дмитро весь час мовчить і втирає сльози).*

І в а н ч и к : Зажди, зажди хвилинку. Прийди до себе, а потім підеш. Всі ми підемо до нього... *(До старшини).* Розставте довкруги села стійки й вишліть стежі. Позбирати наших, упавших у бою з ворогом. Майстрі нехай пороблять труни. Поховаєм їх, як годиться, на цвинтарі. Потім зголоситесь до мене. Я буду в школі. *(Бере Орисю, що весь час плакала, під руку).*

Ходім Орисю, ходім до нього, до батечка нашого. Поховаємо його там, де він хотів: на горбочку, під кріслатою смерекою. Сповнилося його бажання: вмерти на рідній землі і в ній вічним сном спочити... Але смерть його ми помстимо. Ми, українські повстанці! Ходім! *(Відходять. Дмитро скинув з голови кресаню, хреститься і молиться та йде за ними):*

Дмитро: За невинну й праведну душу упокоївшогося в Бозі раба Божого Михайла, Отче наш іже еси на небесіх...

(заслона западає)

ДІЯ ІІ

Особи в ній:

1. Іванчик.
2. Старшина І.
3. Старшина ІІ.
4. Старшина ІІІ.
5. Сверлик-розвідчик.
6. І. Провідник стежі.
7. ІІ. Провідник.
8. ІІІ. Провідник.
9. Підстаршина, Бойко.
10. Вояк.
11. Московський старшина.
12. Салдати.
13. І. Червоноармієць.
14. ІІ. Червоноармієць.
15. ІІІ. Червоноармієць.
16. ІV. Червоноармієць.
17. Шпигун Петросанек.
18. Свирид, розвідчик.
19. Москаль, «батюшка».

Місце постою: полонина Лудова. Кругом із трьох сторін смерековий ліс. З одної сторони вид на полонину. Провізоричний стіл, на столі карта гір. На стільчиках сидить Іванчик із трьома старшинами.

І в а н ч и к : Незадовго повинні б вернути розіслані мною стежі й розвідчики. Цікаво, які відомості принесе нам із Жабя Свирид. Уже кілька днів минуло, як пішов і досі його нема.

І. с т а р ш и н а : І Сверлика нема, а він ще в понеділок на розвідку пішов.

І в а н ч и к : Сверликове завдання було розвідати, що діється в Красноїлі й Головах. А дорога звідтам на Лудову не близька.

ІІ. с т а р ш . : Але, як би так ворог довідався, що нас тут небагато, що сили наші розпорошені по горах і напав на нас? Було би погано з нами.

І в а н ч и к : Но, но, не так страшно! Ми ж знаємо тут кожну закутину, гори й полонини, як власну кишеню, а москалі цього не знають. Ми й з тими вояками, що тут залишилися, можемо навіть переважаючій силі ставити опір і не датися знищити. Кілька наших сотень мусів я післати в сторону Ворохти. Туди звозять большевики наших людей, щоб їх потім вислати в Сибір. В цьому мусимо їм перешкодити! Сотні дістали наказ залягти по обох сторонах залізничних рейок між Ворохтою і Татаровом і відбити від москалів наших людей. Та й мусимо всюди держати свої застави й у різні сторони стежі розсилати. *(Глядить у далековид між смереки)*. Он там плаєм із Зеленого вертає одна з наших стеж.

ІІІ. с т а р ш . : *(глядить теж у далековид, а по хвилині говорить)*: А там стежкою іде якийсь гуцул. *(Глядить далше)*. Мені здається, що це буде наш Сверлик.

ІІ. с т а р ш . : *(глядить у свій далековид)*. Так, так, це Сверлик. Але він не йде, а біжить.

І. с т а р ш . : О, цей не мало новин принесе. Сверлик ніколи не вертає з розвідки з порожніми руками.

ІІІ. с т а р ш . : Так він же один з найкращих наших розвідчиків!

І. с т а р ш . : А Свирид що, гірший від Сверлика?

ІІІ. с т а р ш . : Сверлик хитрун, а Свирид відважний. Він і в огонь скочить і завжди ціло вийде.

І в а н ч и к : А ось наш Сверлик до нас добігає.

Сверлик: *(у гуцульській одежі, задиханий — скидає з голови кресаню і втирає ніг)* Друже командире, голову, що повернув із розвідки. Завдання виконав. Але про це пізніше.

Іванчик: Чому пізніше, чому не зараз?

Сверлик: А ось чому: Був я в Краснолі й Головах та зайшов і під Синиці й Магуру, а потім Крентою на Скупову. А на Скупові, коло корита з водою москалоти, як трави та листу. Відпочивають.

Іванчик: А ти Сверлику говори по-людськи. Що значить, як трави та листу?

Сверлик: Ну, значить, багато.

Іванчик: Багато, багато... А скільки?

Сверлик: Ну, так дві, а може й зо три сотні.

Іванчик: *(підсміхається)*. То в тебе це «як трави та листу»?

Сверлик: Та я лише так сказав... Москалота, то сидить, то лежить, одні їдять там щось, інші курять і воду з корита п'ють. А їх старші сидять вище корита, під смерекою, в мапу дивляться і щось говорять. Ну, подумав я: Тепер Сверлику, раз мати родила! Мусиш розвідати, що москалі задумують і куди й пощо йдуть? Підсунувся на череві під смереки й слухаю: Ага, вже знаю... Про Лудову говорять... Потім про «бандіта» Іванчика... А даліше кличуть до себе якогось гуцула, що коло корита сидів. Дивлюся і сам себе питаю: Хто це він? А це та нехар з Голов, Петросанек Матій, злодюга й піячина, що за горівку і рідного дсдю, як би мав, то би продав. Слухаю, а він каже, що знає добре, де партизани тепер є, що вони на Лудовій та, що там є командир партизанів, Іванчик, а з ним вояків не багато, бо порозсилав їх у різні сторони. Беться кулаком у груди й присягається, що все це правда й каже, що заведе большевиків у саме бандитське гніздо на Лудовій. Ну, подумав я, Сверликові більше знати не треба. Тепер Сверлику бігом на Лудову! Але й большевики непомамо йдуть. Вони вже незадовго будуть тут.

Іванчик: Так кажеш їх дві до три сотні буде?

Сверлик: Так, друже Командире!

І в а н ч и к : Можеш тепер відойти й спочити. А «трави й листу» ми не злякаємось! Траву скосимо — а листя притопчемо ногами...

С в е р л и к : Але я забув вам ще одне сказати: Московський командант сказав там під смерекою, що мусить, а щоб це не знати що коштувало, бандіта Іванчика живим у руки дістати. Тільки живим!

І в а н ч и к : Нічого, нічого, побачимо, як воно буде! (*Сверлик відходить*).

Я в а 3

(*Входить провідник одної зі стеж*).

П р о в і д н и к : Друже Командире, голошу поворот зі стежі. На нашій маршруті ворога ніде не стрічали.

І в а н ч и к : Добре, що в час повернули. Ви тут пригодитесь... Нехай хлопці відпінуть, підкріпляться, а потім зарядити строге поготівля!

П р о в і д н и к : Приказ, друже Командире! (*відходить*).

Я в а 4

(*Входить провідник другої стежі*).

ІІ. п р о в і д н и к : Друже Командире, голошу, що завдання виконано: на Зеленім большевицький відділ у школі. Стан: 20 червоноармійців із старшим лейтенантом. Відділ НКВД в Олексі Сачука — 12 людей.

І в а н ч и к : Добре, дайте хлопцям спочити й бути на готові!

ІІ. п р о в і д н и к : Наказ, друже Командире! (*відходить*).

Я в а 5

(*Входить провідник 3-ої стежі*).

ІІІ. п р о в і д н и к : Друже Командире, голошу поворот стежі з Дземброні і Бистреця. В Дземброні москалів немає, в Бистреці заквартирований відділ НКВД в церкві. Тридцять енкаведистів під командою капітана.

І в а н ч и к : Добре. А тепер нехай ваш відділ відпочине і буде на поготові. Дальші накази пізніше.

(Провідник відходить).

І в а н ч и к : *(до старшин)*. Ну, чули, що говорив Сверлик. Як на вашу думку поступити нам?

І. с т а р ш и н а : Я думаю зібрати всі наші сили й вирушити проти москалів, не ждучи їх тут.

І в а н ч и к : Ні, друже. Я думаю зовсім інакше зробити. *(До II. старшини)*. Ви, друже, візьміть чоту й підіть над потік, куди мусять москалі, щоб до нас дістатися, переходити. Прослідіть рух ворога, а потім потоком і стежкою поза онту там стаю, повернете сюди.

II. с т а р ш и н а : Наказ, друже Командире! *(Відходить).*

І в а н ч и к : *(до старшин)*. А ви, друзі, сформуєте наші сотні, щоб усе було готове на прийняття «гостей».

І. с т а р ш и н а : А ви, друже Командире?

І в а н ч и к : Я останусь тут. Звідсіля мені все видно.

III. с т а р ш и н а : Так, але ж тут небезпечно.

І в а н ч и к : Про безпеку для мене не може й мови бути. Ви ж чули, що москалі хочуть мене живим у руки взяти. Отже, безпеки немає. Я залишусь тут. Пришліть лише до мене підстаршину Бойка і вояка Чабана та й Сверлика.

Сотні розставте ген подальше відсіля так, щоби мали москалів в оточенні. Лише одна чота стане тут за мною в ліску. Сотні заляжуть і ждатимуть. Коли зазуля закуе, вдарити на ворога з усіх сторін.

Оба старшини: Наказ, друже Командир! *(Відходять).*

І в а н ч и к *(сам)*: Жорстокі, хитрі й підступні москалі. Але, які ж вони при тому дурні й наївні!

Я в а б

(Входять: підст. Бойко й Чабан, за ними Сверлик. Стають на струнко): Друже Командире, голосимося на приказ!

І в а н ч и к : Слухайте Бойку й Дубе: ви оба станете в повному боевому виряді онтам за деревами. Коли набли-

жаться сюди москалі, ви слідкуйте за кожним їх рухом. Я буду тут, де тепер стою. Як би що до чого, засипайте кулями.

Б о й к о й Д у б: Наказ, друже Командире! (відходять і стають поза деревами, обличчями звернені в сторону Іванчика).

І в а н ч и к: (до Сверлика). А ти, Сверлику, вилізеш онтам на смереку й заховаєшся так, щоб тебе не видно було. Там сидітимеш тихесенько, як миша в норі. Коли ж я закашляю, так ти тоді закукай три рази, як зозуля кує: Розумієш?

С в е р л и к: Розумію, друже Командире! О, Сверлик усе розуміє і знає!

І в а н ч и к: Ну, так пішов. (Сверлик відходить).

Я в а 7

(Входить І. старшина).

І. с т а р ш и н а: Друже Командире, все зроблено по приказу. Наші сотні залягли в старих окопах, й дожидають воюга. Настрій у вояків бадьорий і веселий.

І в а н ч и к: Гаразд, маймо надію, що все піде за пляном. Большевики ж усе діють по «плану».

(І. старшина відходить).

І в а н ч и к: (сам) — (гляди́ть у далековид... по хвилині) Ага, он наша розвідка вже вертає. (Старшина скорим кроком іде сюди. Як зайці скачуть хлопці від дерева до дерева. Сховались у ліску)... Добре. Все по «плану»...

Я в а 8

(Скорим кроком входить ІІ. старшина).

ІІ. с т а р ш и н а: Друже Командире! Большевики перейшли потік і йдуть плаєм на Лудову. Їх передня стежа в силі чоти на чолі зі старшиною далеко попереду — йде просто сюди.

І в а н ч и к: Нічого, нічого. Значить все по «плану». Так... Ви зі своїм відділом долучіться до наших сотень, що заляг-

ли в старих німецьких окопах. Тільки дуже обережно, щоб ворог не побачив вас.

(Старшина відходить).

І в а н ч и к : *(гляди́ть зпоза дерева в далековид).* Так, так. Московська стежа зовсім уже недалеко... Й простісінько сюди йде... Нічого, нічого... *(оглядає пістоль і кладе в праву кишеню, потім закурює цигарку і сідає біля столика... Ніби задумується...)*

Я в а 9

(Наближається московська стежа, попереду старшина, а позаду нього шпигун, Петросанск).

Моск. старш. : *револьвер у руці — до Іванчика грізно):* Рукі верх!

(Червоноармійці стоять з наставленими автоматами). Іванчик підноситься зі стільця, але рук не підносить).

Моск. старш. : *(кричить)* Рукі верх!! Што ти глухой? Не слішш? Рукі верх! А то застрелю как собаку! Ну!?

І в а н ч и к : Дурень ти! Он хто ти!

Моск. стар. : Што, што ти сказав?

І в а н ч и к : Те, що чув. Дурень ти, хоч у школі наймудрішого Сталіна вчився!

Моск. старш. : Не гаварі, не гаварі, а здавайся! Відш, што попався нам у руки. Рукі верх і здавайся!

І в а н ч и к : Це ти мені здався сьогодні! В мої руки попався!

Моск. старш. : *(до червоноармійців)* Братъ ево! Не стрелять, а живім його взять! Ну, братъ сукіна-сина, бандіта, бандіровца! *(Червоноармійці несміливим кроком хочуть наблизитися до Іванчика... Іванчик кашляє, зі смереки чути трикратне кування зозулі. Зза дерев вискакує Дуб і Бойко з гранатами в руках, з ліска вибігає чота повстанців і оточує большевицьку стежу. Все це діється дуже швидко. Одночасно грають кулемети й розриваються гранати. Це повстанські сотні зустрічають так московський відділ — ... Зі смереки зіскочив Сверлик і біжить до Петросанека, який намагається тікати. Бойко і Дуб роззброюють моск. старшину, що прую-*

чається. Чота роззброює московську стежу, яка сама кидає зброю на землю... Іванчик з іронічним усміхом глядить на моск. старшину. Весь час стріли не вгавають. Іде затятий бій...).

І в а н ч и к : Ви тут держіть полонених, а я йду до наших. Я там тепер потрібний! (Відходить — по хвилинні чути стріли скорострелів і грімке: Слава! Слава!

С в е р л и к : (веде Петросанека. Той не хоче йти, Сверлик штовхає його наперед себе ногою).

Йди ти огидо, ти нехаре! Йди московський наймите! Ти Юдо «скаріотський»! (плює йому ввічі) — (до вояків). Це він, оця зараза, привів сюди московську голоту! Пожди, нехаре, за це дістанеш нині заплату! Ой, дістанеш зраднику! (зв'язує йому назад руки й каже сідати. Тоді до моск. старшини):

Куку! Куку! Що добре кукають карпатські зозулі? Попав до них в гніздо? Га? Попав — і пропав! Так, так, пропав і вже більше не побачиш своєї Москви! (Старш. мовчки глядить у землю).

Я в а 1 0

(Входять Іванчик і І старшина — стріли поволі тихнуть).

І с т а р ш . : (Чоло перевязане — він легко ранений). Ну, й намолотили ми їх сьогодні. Як снопи лежать по полонині. Мало хто живий утік. І полковник їх лежить там за стаєю. Й там досягла його куля.

І в а н ч и к : Так, так... (до моск. старш.) Ну, хто кому в руки попався? Хто кого живцем спіймав? (той мовчить) — (Іванчик поглянув у сторону Петросанека, гірко скривився й відвернувся). Заберіть того гада геть відсіля! Заки повісите, перегляньте всі його кишени, ну й за язик добре потягніть. Нехай перед смертю «висповідається» й усе розкаже. (Сверлик і ще один вояк забирають Петросанека). — (Обеззброєні червоноармійці стоять, похнюпивши голови. Один із них підступає двома-трьома кроками до Іванчика).

І червоноармієць: Товариш Командир! А що зробіте з нами? Постреляєте нас? Ми ж не всі тут руські, не всі кацапи. Між нами є українці... Ваші брати...

І в а н ч и к : Що? Що? Українці? Брати?! Що ж це за брати, що братів убивають?

І ч е р в о н о а р м і е ц ь : Та, їйже Богу, ми українці. Ми не винуваті. Нас забрали в армію, то й мусимо виконувати накази.

І в а н ч и к : Виконуйте ворожі накази... Вбиваєте братів, бо це потрібне Москві... Тій Москві, що досі українськими руками винищила мільйони українців!

І ч е р в о н о а р м і е ц ь : Та, воно так, це правда. Але ми не винуваті.

І в а н ч и к : (звертається до моск. старшини, що стоїть, очима глипає й зубами скрегоче):

Чуеш, що говорять твої салдати. А може ти теж українець?

М о с к . с т а р ш . : Да! Я громадянин УССР. Да! Українець.

І в а н ч и к : (з гіркістю спльовує) Он, воно як: Справжніх дійсних українців Москва вимордовує, а на Україну ось яких «українцоф» насилає. (До вояків). Відведіть його геть відсіля — а добре сторожіть! (До салдатів-українців). Так кажете, що ви не москалі?

І ч е р в о н о а р м і е ц ь : Так, ми кажемо правду. Ми справді українці. Моїх батьків вивезено на Сибір. Я сам остався і виріс поміж людьми. А виріс, то забрано мене в армію. Мусів іти. Куди ж мав дітися? Але я їх, тих, що нам кажуть з вами воювати, їх я цілою душею ненавиджу.

І ч е р в о н о а р м і е ц ь : Мене щойно недавно залучено в частини, що їх проти вас посилають. І я на пам'ять своєї матері, що з голоду вмерла, клянуся тут перед вами, що як спасіння душі ждав нагоди, щоб перейти до вас у повстанські лави. (Розриває ковнір сорочки й виймає хрестик, на шнурку завішений). На оцей хрестик клянуся, що правду кажу!

І ч е р в о н о а р м і е ц ь : Нам говорено, що ви бандити, які грабують селян і мордують невинний робочий народ, — що ви вороги народу, зрадники й запродавці, яких треба нищити.

І в а н ч и к : (гірко сміється). Так, у Москві всі українці, які бажають Україні волі й не хочуть бути рабами Москви, це зрадники й запродавці! Ні, хлопці, зрадник це той укра-

їнець, що Москві, замість своїй Україні, служить. Всі, хто на правду з вас українці, залишитеся при нас. Кацапів завести в бункер і сторожити їх. —

Полонених відпроваджують).

І в а н ч и к : *(до підст. Бойка).* Приведіть сюди того москоського старшину!

(Привели).

(До моск. старш.): Вас із Жабя сюди прислано? *(той мовчить)* Службова ранга? *(мовчить).*

Чому не говориш? Оглух?

Моск. старш.: Нічево я вам не скажу. Убійте, а не скажу нічево!

І в а н ч и к : Заберіть його геть! — *(відводять моск. старшину).*

Я в а 1 1

(Сверлик приводить Петросанека).

С в е р л и к : Пане Командире, послухайте добре, що ця нехар розповідає. Зразу затявся був, мовчав, але як я його файно попросив, він таки розбалакався. Питайте його, а він вам не одну новину розповість.

І в а н ч и к : *(до Петросанека)* Говори все, що знаєш! Правду говори!

П е т р о с а н е к : До Жабя має прийти свіжий большевицький відділ із Коломиї. Там бояться большевики вашого нападу на них. Але це ще ніщо. Я чув, що почерез Ворохту має прийти в гори велика большевицька сила, для очищення гір від бандитів, ніби, від повстанців...

І в а н ч и к : А скільки большевиків на Жабю?

П е т р о с а н е к : Як ці, що сюди прийшли, вийшли з Жабя, то там залишилося ще так із три сотні.

І в а н ч и к : Доволі. Більше мені від нього не треба знати. Відведіть гада й зробіть з ним те, нащо собі заслужив. *(Беруть Петросанека геть. Він пручається і плаче і кричить...)*

І в а н ч и к : *(сам).* Большевики ладяться очистити гори від «бандитів»... Поживемо — побачимо...

Я в а 1 2

Входить II старшина).

І в а н ч и к : Як там? Усе в порядку? Хлопці задоволені?

ІІ старш. : О, вони розбіглися по полонині, як вівці. Збирають покинену москалями зброю. Цілу гору вже її наносили. Душа радіє, дивлячись на такі скарби.

І в а н ч и к : Добре, вона нам придасться. Почистити й добре заховати. Вона нам придасться... *(старшина відходить).*

І в а н ч и к : *(сам).* Усе в порядку, все гаразд! Але непокоїть мене думка, що зі Свиридом сталося? Вже шостий день, як пішов на розвідку в Жабе й досі його нема... Щоб не попався в руки большевикам. Але ні, Свирид не такий...

Я в а 1 3

(Входить підстар. Бойко).

Б о й к о : Друже Командире, при вбитому полковнику знайдено золотий годинник. Ось він.

І в а н ч и к : Годинник цей дайте нашому Сверликові, він слушно йому належиться. О, Сверлика я б сьогодні цілого озолотив!

Б о й к о : Добре, я його Сверликові доручу. — *(відходить).*

(За сценою чути сміх...)

Я в а 1 4

(Входить Свирид ,страшно обдертий, змінений до непізнання. Попереду тручає «батюшку» — Іванчик глядить на обох здивовано).

С в и р и д : Друже Командире, голошу свій поворот з розвідки.

І в а н ч и к : *(сплескує в долоні).* Ах, та це ж Свирид! А я зразу зовсім тебе не пізнав! Але, хто буде цей бородач? Де найшов ти його і чого сюди привів?

С в и р и д : Цей — во бородач? Та ж це батюшка. Настоящий батюшка, самим премудрим Сталіним у наші гори післаний . . .

І в а н ч и к : Але де ти його подибав? Як він у твої руки попав?

С в и р и д : Воно було так: На Жабю був я лише два дні. Розвідав, що треба та й іду з поворотом. Але так зайшло, що мусів іти почерез Криворівню і Ясенів. Потім думав перейти Красноїлю й Голови й почерез Скупову на Лудову. А воно інакше сталося. Переправився з Ясенова через Черемош і йду дорогою в Красноїлю. Зголоднів і зайшов до газди дещо перекусити. Сів коло вікна й все на дорогу споглядаю. Аж бачу хтось їде . . . На переді гуцул, а позаду якийсь бородач із ще другим до нього подібним. Не думаю багато: в ліву руку пістоль, в праву гранату й на дорогу. Стій! — кричу. Руки вверх! А то смерть! Цей бородач підняв руки, а той другий рукою в кишеню. Тоді я йому кулю в лоб . . .

Перешукав я кишені бородача, забрав два револьвери й ще дещо, а потім зв'язав руки і до того другого. Забрав усе, що при ньому було. Не багато того було. Але зброя була і якісь папери. Забрав я цього бородача з воза, а селянинові казав завернути й нікому про це, що бачив, ні слова не говорити. Так . . . Але ж із бородачем не міг я йти в Красноїлю. Застрілити? Ні, я постановив його вам у руки передати. Треба було дертися горами на Стебне, а потім на Перекрестне й далше почерез Скупову до вас на Лудову. Мусів на Стебнім зареквірувати коня. Посадив на нього бородача й так його сюди до вас привіз. Але мусів його добре до сідла привязати!

І в а н ч и к : *(підходить до бородача й відриває йому бороду, а з голови зриває перуку з довгим волоссям).*

С в и р и д : *(сміється)* О, дивіть! Таж тепер, хто б не глянув, то сказав би: *настоящий* енкаведист! *(хватає москаля за ніс)* А може в нього і ніс дороблений?

І в а н ч и к : Залиши його в спокою. *(до москаля)* Чого їхав у Красноїлю?

М о с к а л ь : Я мав там бути священником.

І в а н ч и к : А хто був твій товариш?

М о с к а л ь : Це був мій дяк!

І в а н ч и к : Ага. І оба певно енкаведисти! І куди послано їх? У Красноїлю — в серце збунтованої Гуцульщини!

(До москаля) Комуніст? — Службовий ступінь? — Мовчиш?

(Свирид передає Іванчикові папери).

(Іванчик переглядає їх) Так, це письмо єпископа, що такий то й такий назначений священником у селі Красноїлі, а той другий дяком. (До москаля). Та ж ти ніколи на священника не вчився, ані тамтой на дяка . . .

М о с к а л ь : На курсе бил, там на учілі святаво пісанія і пенія. Й українськово язика тоже учілі. Да! У нас так: начальство прікажет і ти севодня врач, а завтра священник, або діректор завода. Да!

С в и р и д : (сміється) Начальство накаже стати свинею, чи там вовком і вже: Таваріщ, есть! От держава! От начальство! Тьфу!

І в а н ч и к : (до москаля) Так ти нічого нам не скажеш?

М о с к а л ь : Нет, не скажу!

І в а н ч и к : То най тебе шляк трафить!

С в и р и д : Проклята Москва! Не може нашого народу силою здушити, то береться на хитроці. Отаких священників нам насилає, щоб труїли народ! Чорти московські, лізуть на нашу землю, як саранча, ще й у душі народові залізти хочуть.

М о с к а л ь : (випрямлюється) Наша Москва й наше правітельство й наша партія й наш рускій народ вас українцев с корнем істребит, а остальных заставіть нашой русской родіне служіть! Как собаки служіть нам будете! Да! (Звірськими очима глядить то на Свирида, то на Іванчика).

І в а н ч и к : Забрати ту московську скотину і . . .

С в и р и д : (скоро) Знаю, знаю, що з таким гадом зробити! (до москаля) Ходи! О, Красноїля буде плакати, що не побачить свого священника! Ходи! (нічили).

І в а н ч и к : О, працьовитий день у нас був нині. — Не було часу з Орисею поговорити. Ну, й вона сьгодні відбула свій «хрестний вогонь».

Шпитальний бункер переповнений раненими. Зайду до неї, але аж вечером. —

(Входить III старшина).

І в а н ч и к : Добре, що прийшли. Покличте всіх старшин до мене.

Старшина відходить — Іванчик глядить на карту і щось олівцем зазначає. — Через хвилину входять I, II, III старшини — віддають честь).

І в а н ч и к : Сідайте, друзі! До завтрішнього полудня жодних занять. Хлопці мусять добре відотхнути після сьогоднішньої роботи... Потім підготовка до маршу: Перша сотня вирушить у сторону Голов. Звідтіля пів сотні піде в Красноїлю. Одночасно ніччю зліквідувати большевицькі станиці в Головах і в Красноїлі. Друга сотня піде в Бистрець. Звечора зліквідує большевиків у Бистриці, ніччю в Зеленім. — Я з двома сотнями вирушу на Жабе. Решта наших вояків залишиться тут, як охорона. Це все.

Бажаю вам спокійної ночі.

С т а р ш и н и : Спокійної ночі, друже Командире!

(Відходять).

І в а н ч и к : А тепер я можу мою Орісю побачити! Щира, вірна душа!

(Відходить — занавіса спадає).

ДІЯ ІІІ

Особи третьої дії:

1. Іванчик.
2. Старшина.
3. Оряся.
4. Свирид.
5. Сверлик.
6. Бойко.
7. Дуб.
8. Комар.
9. Вовк.
10. Чабан — і другі вояки.
11. Вояк.
12. Старшина, Різун.

Постій повстанців під Чорногорою. Гори й ліси та полонини. Ранок.

Я в а 1

(Іванчик із одним із старшин проходжуються).

І в а н ч и к : От і десять днів проминуло не знати й коли.

ІІ. С т а р ш . : Десять днів важкого труду й праці.

І в а н ч и к : Так, але зроблено все, що зробити треба було: перенесено з Лудови зброю й харчі, побудовано бункери й криївки та окопи й укріплення. О, напрацювались наші во-яки та й ми з ними. На зміну день і ніч працювали.

ІІ. С т а р ш . : А перед тим удалось нам зліквідувати московські станиці в Красноїлі, Головах, Зеленім, Бистриці, ну і на Жабю.

І в а н ч и к : О, того нашого нічного наскоку на Жабе не забуду ніколи! Три години тривав бій... І перемога за нами! Покотом лягли москалі, залишаючи нам зброю...

ІІ. С т а р ш . : Як би прочували й знали, що вона буде нам потрібна... Так, тепер можуть сюди прийти. Маємо їх чим зустріти й по-партизанськи вгостити!

І в а н ч и к : І зустрінемо їх, як годиться! — Сьогодні неділя. Жодних занять у нас не буде. Хлопці мусять відпочити. На це вони собі заслужили. Повідоміть про це сотенних. Та передайте їм, щоб о десятій годині зайшли до мене в бункер.

ІІ. С т а р ш . : Наказ, друже Командире. *(віддає честь і відходить)*.

І в а н ч и к : *(закурює цигаретку)* Як там моя Оріся? В неї немає ніколи часу на розмову — все занята біля своїх хворих і ранених... *(гляди́ть поперед себе)*. О, про Оріску думаю, а вона онтам! Мабуть за мною шукає... «Пугу, пугу» — я тут, Орісечко.

Я в а 2

О р и с я : Доброго ранку, мій Іванчику!

І в а н ч и к : Доброго ранку, Орісечко. Ну, якось відорвалась від своїх ранених?

О р и с я : Так, але не на довго. Хвилинку з тобою побуду, та й мушу до них вертати.

І в а н ч и к : Нераз то й два-три дні минають, а в нас немає нагоди побачитись і поговорити.

О р и с я : Що ж, так мусить бути. Не для себе ж живемо. Нераз то й насильно треба виривати з серця любов до коханої людини, щоб усе своє серце віддати Батьківщині . . .

І в а н ч и к : Правду кажеш, Орисечко. Серця наші мусять передовсім для Батьківщини горіти. Горіти, хоч би мали з любови до неї й спопеліти! Сказано ж: «Любов к'отчизні де героїть — там вража сила не устоїть». І лише тією гарячою любовю до отчизни ми великі й сильні. Ми непоборні!

О р и с я : І ніщо інше, а лише та любов, дає радість і задоволення та заохоту й до боротьби за майбутню волю Батьківщини, за щастя рідного народу!

І в а н ч и к : Зродились ми в буремні дні — колисали нас вітри й бурі, відгомін боротьби нації за її права — до сну нам співав, а виروضували нас блискавиці і громи . . . В огні любови до свого й ненависти до ворогів гартувалися серця наші, аж поки не стали тверді як сталь . . .

О р и с я : Так, тверді вони, оті серця нашого покоління, але вони потраплять і бути м'яккі. Там, де це потрібне.

І в а н ч и к : Бо тільки ті молоді люди наші, що люблять усім серцем Батьківщину свою, а ворога всією душею ненавидять, ті тільки здібні себе щиро й вірно любити. Не повірю ніколи, що людина, яка не горить щирою любовю до Батьківщини своєї, могла свою дружину, чи свого мужа, щиро й вірно любити!

О р и с я : Так, це правда!

І в а н ч и к : Бач, кохана, ми розбалакались, як за добрих, мирних часів на забаві, а мене жде ще багато праці сьогодні. Та й дуже непокоїть мене, що наша сотня не вернула досі з Ворохти. Я ж окремих кур'єром повідомив сотенного, де має в мене зголоситись . . .

О р и с я : Маймо надію, що все гаразд буде. Сотенний Різун, це ж один із найкращих старшин.

І в а н ч и к : Знаю. Але він повинен уже давно прибути, а його нема . . .

О р и с я : Прибуде, не журись і бувай здоров, Іванчику. Я йду, бо там на мене ждуть.

І в а н ч и к : (гляди́ть на годинник) Та й мене чекатимуть старшини. (Відходить).

(Прощається і відходить).

(Чути спів):

А хто хоче воювати,
Той до УПА хай іде . . .

(Зо співом входять на сцену вояки УПА й співають далше: першу й третю стрічку пісні «У повстанцях». Співаник УПА — стор. 105—106;.

Я в а 3

(На сцені вояки: Свирид, Сверлик, Бойко, Дуб Комар, Вовк, Чабан і інші. — По скінченні пісні одні сідають, другі стоять, закурюють цигарки, дехто скинув зі себе «блюзу», пришиває гузики . . .).

С в и р и д : Цілий день відпочинку! Радій і веселися, Свириде! Ну і ви разом із ним веселіться, друзі. Свирид проти цього нічого не має. Біг-ме, що так! (Підходить до Комаря, що осторонь стоїть, задумавшись чогось).

Гей, Комарю, рідний брате, годі тобі сумувати . . . (Співає:)

«Зголосився Комар
до повстанців,
Щоб кусати москалів,
голодранців».

(Співають ще раз усі).

С в и р и д :

По вечорах, ночах,
все літає,
Де подибле москаля,
там кусає. —

(Всі співають).

Дуб: А ти, Свириде, залиши нашого Комаря в спокою. Тепер же день, а він, як співаєш, лише вечорами й ночами літає й кусає. —

Свирид: Та нехай буде по твоєму. Даймо спокій Комареві. Нехай думає і придумує, як би москалів даліше кусати.

Комар: *(Сміється)*. Так кусати, щоб не могли на ногах стояти й мусіли б від нас втікати. Он, як.

Свирид: Розумно говориш, Комарику. Біг-ме, що розумно!

(Підходить до Сверлика, що щось там латає).

А ти, Сверлику, покажи нам той годинник, що ти його по погибшій на Лудовій полковнику в спадку дістав.

Сверлик: Ого, того годинника в мене вже давно нема. Проміняв за револьвер.

Свирид: Мудро зробив. А пощо повстанцеві годинник? Для нього зброя, то рідна мати. Револьвер і на ворога добрий і для тебе завжди останню кулю заховає.

Вовк: Та що ти, Свириде, про кулі почав говорити. Сьогодні ж у нас відпочинковий день, та ще й неділя, ми нині не вояки, а вільні мешканці чорногірської республіки — вільні, від куль і револьверів, вільні від щоденних заньят і клопотів.

Свирид: А я тобі кажу, брате, що куля, це найвірніша тобі дівчина й дружина! Вона тобі завжди вірна, — до самої смерти й ніколи тебе не зрадить і не опустить! А смерть, брате, та ще й від кулі? Це найвищий гонор! А вільний лише той, хто потрапив себе звільнити від страху перед смертю! Так! Так! Краща стояча смерть, ніж лежаче життя.

Вовк: О, наш Свирид став сьогодні філософом. Це щось недобрим пахне! Але, знаєш, Свириде, тебе ніхто не зрозуміє і не збагне, коли ти правду говориш, а коли брешеш.

Свирид: Ну воно в мене аж так зле не є, а лише часом то так у моїй лепетині поміщається правда з неправдою, що я й сам у тій мішанині не розберусь. А зрештою, чи ж неправда, то насправду щось дуже погане? От моя бабуня нераз говорила, що «хто бреше, тому лекше — хто ж по правді жие, тому дихати не дає».

Б о й к о : То це Сталін мабуть від твоєї бабуні ту філософію перебрав. Він же і вся його москалото лише брехнею живуть — на брехні їдуть і брехнею поганяють.

С в и р и д : І що ж, може це їм на зле виходить? Брехнею майже пів світу завоювали!

В о в к : Але ж це не заслуги ані Сталіна, ні його москалоти, ані їх брехні! В тому, що вони пів світу завоювали, заслуга світових дурнів, що як риба на вудку, дають себе на московську брехню ловити.

С в е р л и к : *(скаче на ноги)* Гей, а цесе шо? Подуріли, чи чемериці зрана наїлиси? Політиканти в Чорногорі знайшлиси! *(Співає).*

*«Ой не тото брате гуцул, що погуцуливи,
Али тото брате гуцул, хто в горах родивси!»*

Гей, ти там, а заграй в сопілку! *(Один з вояків починає грати. Свирид співає і пританцьовує).*

*«Гуцулка мя породила, гуцулка мя мала,
Гуцулка мя, пане брате, в партизани дала».*

С в и р и д : *(прискакує до Сверлика і оба танцюють).*

*«Коломия, Городенка, Заболотів, Снятин,
Косів, Жабе, Печеніжин, Надвірна, Делятин».*

(перестають танцювати).

Ч а б а н : Це, Свириде, мабуть і всі міста, за які ти чув, що вони десь там на світі є.

С в и р и д : О, ні, я ще знаю Яблонів і Пістинь.

Ч а б а н : Ну, Пістинь, це справді велике місто!

С в и р и д : Велике, не велике, але зате довге, предовге.

С в е р л и к : Та що ви там знову завели дурну розмову? *(до сопілкаря)* Грай! *(той грає, Сверлик танцює і співає)*

*«Один гуцул на горбочку, другий на долині,
А гуцулки такі файні, як цвіт на калині!
Нащо мені женитиси, нащо мені лиха,
Коли в мене на тім боці любка Василица!»*

С в и р и д : *(теж іде в танець і співає)*

«Ой любив я Катерину, сватав Василю, до Гафійки залицявся, Параску покинув»

(Сопілка перестає грати).

Б о й к о : *(до Свирида)* А як же в тебе тепер з тими Василями й Катеринами, хто кого покинув, вони тебе, чи ти їх?

С в и р и д : Я, я, їх покинув. А вони мене ні! Люблять і всі до мене, як медвідь до меду тягнуться. А одна, стара чорноока Марічка, так та за мною гине і пропадає.

В о в к : А ти за нею? Хто за ким більше?

С в и р и д : Ну, того то я не знаю:

С в е р л и к : Свириде, а чому ти до нині не вжививси?

С в и р и д : Чому я не оженився? Або я знаю чому? Не мав часу оженитися.

Але, як Москву до сто чортів проженем, о, тоді то я вже напевно оженюся.

Ч а б а н : Але, коли це буде? Чортова Москва так легко від нас не вступиться.

С в и р и д : Зачекай, я тобі щось розповім. Ото ночував я раз у Головах, там за Скуповою.

С в е р л и к : В Катерини чи в Василю?

С в и р и д : А ти, Сверлику, не перебивай мені. Ночував я у вдовиці Василючки, в богачки.

С в е р л и к : Ага, ти йдеш наніч лише там, де можна добре зїсти, ну, та й попити.

С в и р и д : Ще раз прошу тебе, не перебивай мені. — Покійний Василюк любив насміхатися зі свого сусіда Кітлерука. А Кітлерук все йому: «Пожди, багачу, а побачиш, що буде: я тебе з оцими десятьма грошима переживу». Вибралися вони раз на полонину. Василюк їде на коні, а Кітлерук за ним пішки йде. Нараз хмара, блискавиці й громи. Як не вдарить грім! Кітлерук, заглушений громом упав. Потім підноситься. Дивиться, а Василюк лежить і кінь також лежить. Оба забиті. Підходить Кітлерук до Василюка й показує йому своїх десять грошей: «А не казав я тобі, Василюку, що я тебе й твоє багатство з оцими грошиками переживу»?

Оттак ми Москву і її москалоту переживем. Не переживем ми, то переживуть її ті, що на рідній землі по нас залишаться!

Сверлик: А, гов! Дивітси, а вони знов за політику си взели! — Ну, й що буде, Свириде, як москалоту від нас проженемо?

Свирид: Що? Тоді я свою Марічку попід ручку, так-во по панськи, попід ручку, тай до шлюбу! О, Марічка моя, Марічка... як весняна чічка, як сонце в весняну днину, як зіронька срібна в вечірню годину, як ластівочка щебетлива, рум'яненька, чорнобрива, як червоної рожі цвіт, як ясний, милий світ, як той медок солоденька, не величка й не маленька, як берізка зелененька, трохи струнка та й кругленька як зазулька на калині, а овечка в полонині, як ягничка у толоці, як...

Сверлик: (скоро) сіль у оці, колька в боці...

Свирид: Раз казав тобі, Сверлику, не перебивай. Не маєш стиду!

Сверлик: Та я не перебиваю — я лише хотів тобі допомогти в тих твоїх «як». (співає).

А я з гори до Марічки баранами їду'
Барани си показали, я пішки не піду.

Вовк: Ов, то ти, Сверлику, вже й баранами вмєєш їздити?

Сверлик: Та це ж не я, це Свирид. У мене ж Марічки нема, щоб я до неї баранами їздив.

Свирид: Кіньми їздити то й дурень потрафить. Ану, ти, Сверлику, попробуй баранів запрягти, чи поїдеш ними.

Сверлик: Та буде тої розмови з полови. (співає).

«Ой кувала зазулиця в лісі на ялиці,
Їхав Ленін на корові, Сталін на телиці».

Бойко: А скажи нам, Сверлику, чи плакав ти коли? Чи ти взагалі вмєєш плакати?

Сверлик: Мамуня казали, що колись там у колищі ще плакав. Але вони ніколи не знали, чи це їх синок у колищі плаче, чи коза в хоробах мекає. А потім, як підріс, то ніколи не плакав, а співав:

«А в співака ні сардака, ні руба сорочки,
Від неділі до неділі складав співаночки».

С в и р и д : *(що ніби загнівався був — підходить до Сверлика й співає)*

«Ой співаче, небораче, нащо си надієш?
Чи на тоті співаночки, що їх стільки вмієш?!

С в е р л и к :

«Породила вівця німця, москаля кобила,
А гуцула-неборака ненька чорнобрива»

С в и р и д :

Породила гуцулика ненька в Чорногорі,
А москаля кобилиця у чужій коморі».

О б а :

«Породила гуцулика ненька, як зазулька,
Бура Сура під припічком комуніста Срулька!»

С в е р л и к : *(підходить до Комаря)* Гей, Комаре, ти й далше думаєш?

Б о й к о : А чого ж то тобі так задумалося?

К о м а р : А тому, що наші командири заки вдарити на москалів, то пляни якісь укладають і думають, передумують, а я би так зразу нападав на них і бив би без пляну й без надуми, а щойно потім думав би. От чому хотів би я командиром стати. Пощо думати й крутити головою, як у руках автомат, чи там гранати? Вони нехай думають.

Б о й к о : Диви — я й не знав, хто такий наш Комар.

К о м а р : Недавно якось післав мене мій сотенний на розвідку. Йду я роззираюся сюди й туди і направо і наліво, перед себе й поза себе, але думати не думаю нічого. Зрештою і приказу, щоб думати, сотенний мені не дав . . . Аж тут із-за горба москалі вилязять — і просто на мене йдуть. Ну й що було би, як би я був почав тоді думати? Погано було би! А я без надуми, давай на смереку! А звідтам давай стріляти:

пах, пах, пах! Упав один — і другий — і третій, паде четвертий і п'ятий, ба й сьомий і дев'ятий.

В о в к : Та досить уже, перестань стріляти, бо куль тобі забракне!

Б о й к о : А чому ж москалі в тебе не стріляли?

К о м а р : Чому? Бо видно, вони надумувались вперед: стріляти, чи ні... А я без надуми наложив їх там щось пів сотні...

Ч а б а н : Але ж ти стільки куль не мав при собі?

К о м а р : А пощо куль? Вони потому то й без куль падали на землю й гинули. Зі самого страху гинули...

Б о й к о : Але ж, Комарику, це все неправда. Ніхто цього, що ти розказуєш, не повірить.

К о м а р : Не повірить? То нехай піде й червоних поспи-тає, чи це правда. Або нехай піде під смереку й порухе тих, що довкола неї лежать... Але це ще ніщо: раз треба було мені перейти почерез кладку на Черемоші. Я до кладки, а з другого берега ціла сотня москалів на кладку. Я тоді нічого не думаю, лише сокиру в руки та й підрубую стовпи.

В о в к : А де ж ту сокиру взяв ти?

К о м а р : Як треба, то й сокира найдеться. Підрубав я стовпи, а кладка в воду. А з нею всі москалі. А там беріг високий-високий і Черемош глибокий. Коло самої церкви на Зеленім. Поплили москалі з водою ні один не вирятувався.

В о в к : Та це все, Комаре, видумки!

К о м а р : Видумки? Які ж можуть бути видумки, коли я тоді нічого не думав і потопив москалів без надуми?

Б о й к о : І ти, Комаре, хочеш, щоб ми тобі вірили, що все це так було?

К о м а р : Що? Я хочу, щоби ви в це вірили? Борони Боже! Мені вистарчить, що я сам собі вірю, і вірю в те, що розповідаю.

В о в к : Хіба, що так!

К о м а р : А так — не інакше!

С в е р л и к : Наговорив нам Комар пологої січки. Ану ти, Свириде, брехни щось нам!

С в и р и д : С верлику, числися зі словами, а то біда може бути! Свирид ніколи не бреше, а все лише правду говорить. Чистісіньку правду.

В о в к : А розкажи нам, Свириде, як то було на Жаблю, коли то наш Командир тебе туди на розвідку післав був.

С в е р л и к : Але правду говори!

С в и р и д : Раз я тобі казав, що Свирид завше лише правду говорить. Отже воно було так: Казав мені Командир бути дуже обережним і не попасти москалям у руки. Йду я на те Жабе та й думаю: «не попасти москалям у руки» . . . Добре. А куди ж попасти? У ноги, в плечі, чи в рот? Я би найрадше у їх прокляті печінки попав, щоб тільки міг . . . Або просто в їх голови! — Думаю та й іду . . . Зайшов у Жабе. Роззираюсь сюди й туди. Куди не поглянеш, усюди москалота.

В о в к : А не боявся, що москалі зловлять і повісять?

С в и р и д : Ні, не боявся. Моя мамуня все говорила, що лихе не загине.

К о м а р : Що не загине, то не загине. Але повиснути може.

С в е р л и к : (співає)

«Та ек я си заспіваю, та ек я си свисну,
Як не згину в криміналі, на вербі повисну».

С в и р и д : І знов той Сверлик! Просив же я тебе Сверлику, щоб не перебивав мені, бо біда буде!

С в е р л и к : Не буду вже, не буду. Бреши даліше.

С в и р и д : Кажу тобі ще раз, числися зі словами, Сверлику. — Отже йду я поміж тоту москалоту, а руки сверблять, о, ще й як сверблять. Бути так близько них і не бити їх! Але ні гранат, ні пістолів не маю при собі. Заховав їх по тім боці Черемоша . . . Питаю одного: Слухай, ти червоний, де ваша команда? А він: Какой команди тебе нужно? Як «какой»? Такої команди з командіром, що пропуски видає. Він показав мені на дім, де колись польська поліція була. Йду я, хочу зайти до командіра, а москалота не пускає. Ще й сміється з мене. Бо треба вам було тоді побачити Свирида. Рідна мамуня була б його тоді не пізнала. Босий, сбдертий — одним словом: бідняк! З тяжкою бідою дістався я до їх калюхатого генерала. Кланяючися йому до землі й

крізь плач прошу його видати мені пропуск до Рожнова. Хочу там у колгосп записатися. Довго дивився він на мене капулястими очима, а потім казав видати пропуск. Узяв я пропуск, вийшов надвір, ходжу поміж москалотою, говорю з ними, хліба в них прошу й тютюну, на всі сторони роззираюся, придивляюся і рахую, скільки гої москалоти може бути. Цілий день там волочився. Перед вечором на той бік Черемоша, забрав свою зброю, сховав під сердак та й почерез Ясенів у Красноілю. По дорозі попав мені в руки бородатий батюшка, що десь там і досі на смереці в Лудовій висить. А зараз потім вибрався я з Командиром і нашими хлопцями в гостину до москалів на Жабю. Та не вони нас, а ми їх гостили. О, погостили їх добре! А я подякував їм за пропуск. Він у мене й тепер є.

С в е р л и к : Ну, цим разом наш Свирид, здається мені, не брехав, а правду говорив.

С в и р и д : Свирид завжди правду каже.

Я в а 4

(Входить один зі старшин).

Б о й к о : Струнко! *(вояки стають на струнко).*

ІІІ С т а р ш и н а : Спочинь! Що ж хлопці, відпочиваєте? Весело тут у вас? *(роззирається).* О, певно, що весело. Де Свирид, Сверлик і Комар, там мусить бути весело. *(до Комара, що стоїть, схиливши голову):* Але Комар наш, щось нині не дуже веселий. Що з тобою, Комарику?

К о м а р : Голошу послушно, що я від нині починаю думати. Ніколи до тепер не думав, а нині вже думаю. Тому стою й не говорю. Бо хто думає, той не говорить, хто говорить — не думає, так, як той, хто спить, той не їсть, хто сидить, той не стоїть, хто сміється, той не плаче, хто мовчить, той не говорить а хто дивиться, той не бачить, хто слухає, той не чує... хто...

ІІІ С т а р ш и н а : *(сміється)* Та буде вже, буде, того хто, — той.

К о м а р : От бачите: Комар нікому й ніколи не догодить: мовчить — зле, говорить — погано, співає, кажуть — реве, танцює — зле ногами перебирає, стріляє — не туди ціляє,

убив двадцять — забагато, убив десять — замало, до бою біжить заскоро, утікає за поволі, думає зле, не думає — осел. Ні. я або втоплюся, або, або... оженюся і у колгосп запишуся. І вже!

ІІІ Старшина: Та де би ти, Комаре таку дурницю зробив! Але ти казав, що від нині почав думати. Так скажи нам, що ти думав?

Комар: А ось що я думав: Щоби воно було, як би так не було, а не так і не отак і не сяк... Та й ще думав: Як би то та й чим би то, щоб не сюди та й не туди, а так згори у долину, попасти під мамину перину і здорово там поспати й до полудня не вставати. Щоб жити і не вмирати, не женитись — жінку мати, москалоту геть прогнати, українську державу збудувати й на весь світ «Вже воскресла» заспівати. Он, як!

ІІІ Старшина: Славно, славно, Комарику. (всі кричать: славно! славно!)

Свирид: Комареві «славно», а Свиридові ні. На Свирида ніхто й не гляне.

ІІІ Старшина: Ага, Свириде. Я вже давно хотів поспитатися, звідкіля взялося твоє ім'я «Свирид»?

Свирид: З тим моїм ім'ям була ось яка історія: У нас був дуже строгий священик, той що мене хрестив. Ото він, бажаючи покарати мою мамунцю за те, що вона не чекаючи на батька мого, без батька мене на світ привела, назвав мене Свиридом. Дуже несправедливий був той священик. Тільки подумати: Як могла моя мамуня за дев'ять місяців діждатися мого батька, коли я на нього вже поверх двадцять років жду — й діждатися не можу. Може не так?

(Увесь час розмов і жартів усі вояки беруть у них участь рухами, сміхом, притакуванням, чи заперечуванням).

Я в а 5

(Вбігає вояк).

Чабаң: Хлопці! Повернула наша сотня з-під Ворохти. Привели багато хлопців, ну й трохи дівчат!

Вояки: Слава! Слава!

(Входить Іванчик із сотенним Різуном).

Б о й к о : Струнко! *(всі стають на струнко).*

І в а н ч и к : Спочити! *(до сот. Різун)* Отже повелось. Усе в порядку.

Р і з у н : Так. Відбито з рук москалів понад п'ять соток людей. Люди розбіглися, хто куди міг. Тридцять сім хлопців зголосилося до нас, вони тут. Є теж і вісім дівчат. Наші втрати невеликі.

І в а н ч и к : Добре. Дякую вам, друже сотенний. Було гарячо?

Р і з у н : Так, гарячо було, що й казати. Але ж уся наша теперішня «праця» гаряча. «Дуже гаряча, не лінивим за неї братися»!

І в а н ч и к : Тією гарячою працею нашою і смертельною боротьбою з московським наїзником докажемо йому й цілому світові, що хочемо й будемо вільними господарями вільної української землі рідної. І не спічнем у своїй праці й боротьбі, аж здобудемо Україні волю, а народові щастя і кращу долю!

В с і : Слава! Слава Україні! Смерть москалям!

(Заслона)

ДІЯ ІV

Особи четвертої дії:

1. Старшина.
2. Іванчик.
3. Оріся.
4. І. вояк, ІІ. вояк, ІІІ. вояк ІV. вояк, V. вояк.
5. Комар.
6. «Гуцулка»-шпигун.
7. Сотенний (Різун).
8. Санітарка І.
9. Санітарка ІІ.
10. Зв'язковий старшина.
11. Старшина.
12. Санітар.

Постій відділів УПА під Чорногорою в Карпатах. На горі під лісом столик, біля нього Іванчик над картою. Пора: Перед заходом сонця.

(Входить старшина і віддає честь).

І С т а р ш и н а : Друже Командире, наші розвідчики доносять: ворог іде на нас із кількох сторін. Видно хоче нас тут оточити. Один відділ іде потоком Бистрець, другий Дзембронєю, третій з Зеленого полониною Шкорушний, а четвертий вирушив із Арджелюджі понад Прутом у Чорногорю попід Говерлю.

І в а н ч и к : З чотирьох сторін задумали на нас ударити. Добра тактика. Видно і у них непогана розвідка, та й стратегія незла. А приблизні сили ворога?

І С т а р ш и н а : Два полки.

І в а н ч и к : Не така страшна сила, щоб ми мали її боятися і перед нею уступати. В них перевага в скількості, в нас у якості вояків. До того, вони нас застануть добре приготованих до оборони, а то й до протинаступу. Що ще доносять наші розвідчики?

І С т а р ш и н а : Ворог має крім усякого роду зброї ще й гірську артилерію.

І в а н ч и к : Нічого, хоч буде гарячо, але ж війна військовою! А ще наша, партизанська війна! А в нас же співається у повстанській пісні «Умерти прийдеться лиш раз...» В бою згине напевно багато наших вояків. Але подбаєм, щоби ворогів згинуло в десятеро більше. Що ще?

І С т а р ш и н а : Москалі — так кажуть розвідчики — вдарять на нас напевно завтра зранку.

І в а н ч и к : Ага, завтра ранком. Нічого. *(Глядить на годинник)*. Скажіть усім нашим старшинам, щоб зійшлися в мойому бункері через годину.

І С т а р ш и н а : Приказ, друже Командире! *(відходить)*.

І в а н ч и к : *(задумано)*. Буде бій... Один з найбільших боїв. Багатьом з нас прийдеться голову покласти. Так... Бойових припасів у нас доволі, зброї нам не забракне. А зброя і бойовий дух вояцтва, це найважливіше. Поза тим «Доля тому дасть силу, честь і власть, хто здобуде її у боротьбі»... *(задумується)*.

(Входить Оріся).

Оріся: Можна з тобою хвиличку поговорити?

Іванчик: Певно, що можна.

Оріся: (підходить до нього) Здоров був, Іванчику. (вітаються). Над чим тепер думаєш?

Іванчик: О, є над чим. Нас же жде велика розправа з ворогом!

Оріся: Ну, так що ж тут багато думати? Наша УПА завжди йшла і йде в бій з ворогом із усміхом на устах.

Іванчик: Так воно, так. Але ж командир відповідальний за своїх вояків і за успіх у боях з ворогом. А за Батьківщину не лише боротися і гинути, але і для неї жити — для неї і працювати потрібно. Та й керувати боротьбою так, щоб якнайбільше ворожих, а не власних вояків, гинуло. Тому я і думаю, як би то коштом найменших власних втрат завдати ворогові якнайбільшу поразку. А цього, що щастя поколінь прийде аж по наших кістках, я ніколи не забуваю.

Оріся: А щоб те щастя прийшло, мусять тисячі й мільйони змагатись, боротись і гинути.

Іванчик: Смерть у боротьбі за волю й кращу долю рідного народу не страшна. Вона завжди краща від самолюбного життя — від життя гнилою колодою на світі.

Оріся: Так, це велика істина. Але її знають лише ті, хто потрапив відорватись від землі й підвестись у країну ясних і величніх ідеалів.

Іванчик: Хто потрапить орлом у піднебесних просторах літати і в соняшних проміннях купатися.

Оріся: (Пригортається до Іванчика) О, Іванчик мій, це справжній орел, карпатський орел-беркут. Я свого вірла кохаю, о, дуже кохаю...

Іванчик: Рисечко моя, кохана моя...

(За сценою чути спів: «Готуйте хлопці зброю» — до слів «Більш ніхто не смів» — Співаник УПА — стор. 118).

(В часі співу Іванчик і Оріся, обнявшись, слухають співу й щось стиха зі собою розмовляють. — Коли ж спів утихне, тоді):

Іванчик: «Готуйте хлопці зброю»... Так, готуйте її. На поготові треба всім нам бути й на поготові зброю мати.

(до Ориси) Ходім. Я тебе відпроваджу до вашого бункера, а сам піду на нараду зі старшинами. Треба передумати, як нам ворога зустріти й перемогти.

О р и с я : Я вірю в нашу перемогу.

І в а н ч и к : Я теж у неї вірю. *(відходять)*.

Я в а 3

(На сцену входять вояки УПА, співають дальші, аж до кінця, стрічки пісні «Готуйте хлопці зброю»).

I-ий в о я к : Коли та воля зійде, не знаємо. Але, що вона зійде, ми твердо віримо! З тою вірою на ворога йдемо й б'ємо його!

II-ий в о я к : А чого ж воякові УПА більше потрібно? Віра в перемогу над ворогом і віра в Україну і в прихід сонця її волі, от і все, чого упістові потрібно!

III-ий в о я к : А завдання його коротке й ясне: зайдівмоскалів із рідної землі прогнати й волю народові своєму здобути!

К о м а р : А мене то вже так руки сверблять, що видержати не можу. Засипати москалів кулями й закидати гранатами та дивитись, як падають на землю, щоб із неї більше не встати. От утіха!

IV-ий в о я к : Зажди, Комарю, трохи, руки твої перестануть свербіти. Будуть мати досить роботи... Чув я, що ціла хмара москалів іде. Буде гаряча робота.

К о м а р : Ну, то й добре. Погріємося!

V-ий в о я к : Але, чи всі живими вийдемо з вогню?

К о м а р : *(сміється)* От сказав, як із неналадваної рушниці випалив! *(співає: «Ну і що ж, що прийдеться нам умерти».* Другі вояки співають разом із ним. Співаник УПА — стор. 43, 1-ша, 3-тя і 4-та стрічка. — *Зі співом відходять зі сцени. Якийсь час тихо й пусто . . .)*

Я в а 4

(На сцену входить скрадаючись і на всі сторони оглядаючись «гуцулка»-шпигун).

Шпигун: Нікаво нет... А здесь билі бандіти. Песню пелі. — Как то мне дальше пралесті, штоб не папасть бандітам у руки? А камандір дал приказ всьо узнать і всьо разведать, да. Но как ето сделать? (хоче йти дальше).

(З-за дерев вискакують два вояки УПА).

I-ий вояк: Руки вгору! (наставляє револьвер) (шпигун дрижить з переляку й поволі підносить руки вгору. До нього підходить другий вояк).

II-ий вояк: А, здорова була, молодичко? Що ж тебе сюди принесло? А може хтось тебе сюди прислав? Кажи! Ну, чому не говориш?

(Шпигун дає до зрозуміння, що не може говорити, бо німий. Хоче одною рукою сягнути по заховану під сердаком зброю. — Тоді I-ий вояк б'є його по руці ручкою револьвера й кричить: Руки до гори!

II-ий вояк: Чого тут шукаєш, молодичко?

Шпигун: (видає зі себе голос, що наслідують бляння овець, за якими ніби то шукає — і знову рукою намагається сягнути під сердак. Та вояк б'є з цілої сили по руці).

II-ий вояк: Ага, молодичка каже, що зайшла овець своїх аж сюди шукати.

I-ий вояк: Нічого, нічого. Ми поможемо їй ті вівці найти. Але трохи пізніше. (витягає з кишені шнурок). От, на щастя в мене в кишені міцний шнурок є. (до молодиці) Давай сюди назад свої рученята, ми їх звяжемо. (оба вояки звязують руки шпигуна). Тепер ти сокоти «молодичку», щоб їй що злого не сталося, а я приведу до неї нашого сотенного. До нас не хоче вона говорити, то може до сотенного промовить. (відходить).

II-ий вояк: (стає перед шпигуном і держить націлену до нього «фінку». Нараз шпигун, нахиливши вділ голову, підскакує до вояка і вдаряє його головою в черево. Але вояк не подається, а з цілої сили відтрючує шпигуна від себе так, що той паде горілиць на землю.) Ага! От яка «боева» молодичка! Ну, тепер лежи так і ані рушся! Ні, ні, тепер я вже добре знаю, що це за молодичка і за якими овечками зайшла сюди. Нічого, хоч ти німа, але ми тебе попросимо й ти забудеш свою німоту й почнеш говорити. Нехай лише наш сотенний прийде. Та ось і...

(Сотенний з першим вояком).

І-ий в о я к : Оце, друже сотенний, молодичка, що до нас у гості зайшла. Але чому вона не стоїть, а лежить?

ІІ-ий в о я к : Вона хотіла мене положити на землю, але це їй не вдалося і за ту кару мусить сама лежати.

Р і з у н : Піднести її, чи там його й поставити на ноги. (вояки виконують наказ). (Сотенний з револьвером у руці) Обшукати! (вояки знаходять під сердаком револьвер і дві малі ручні гранати і дають їх сотникові).

І-ий в о я к : Цікаво, дуже цікаво... Відколи ж то гуцулки ходять по полонинах з револьверами й гранатами?

Р і з у н : Здерти з голови хустку! (вояки здирають хустку. Показується, що це мужчина).

ІІ-ий в о я к : От, яка це молодичка! Нічого собі «молодичка»! Харошенькая! А покажи нам свій язик. Ну, ну, не стидайся, покажи той язичок, що не вміє, чи там не хоче говорити. Покажи, а то я тебе попрошу! (Шпигун показує язик). Дивіть, дивіть, є язик у «молодички»!

І-ий в о я к : Але не гуцульський! Напевно кацапський. Попався «таваріщ».

Р і з у н : Но, що ж, будеш і дальше вдавати німого? Ба-чиш, що попався.

ІІ-ий в о я к : Пане сотнику! Дозвольте мені його «попросити», щоб заговорив. (до шпигуна) Промовиш по доброму, чи аж «просити» тебе треба?

Ш п и г у н : (дрижачим голосом). Да, я віжу, попался... Да. Но я не віноват. Не віноват. Палковнік послал меня вас шпїонїть. Да. Я тут не прї чом.

Р і з у н : Так, так, всі ви «не віновати». А сам ти звідкіля будеш?

Ш п и г у н : Я с Кастроми. У меня там маладая жена і трое маленькіх дітей.

Р і з у н : Аж з Костроми на нашу землю зайшов: Так... Зайшов, співаючи: «В Украине харашо жіть, єсть што шамать, єсть што піть».

I-ий вояк: А сьогодні наїсться так, що вже ніколи голодний не буде.

Шпигун: А што со мной зделают? Я ж не віноват.

Різун: «Сделают» те, що ви з нами делаете.

II-ий вояк: Повиснеш на сухій гиляці!

Шпигун: Повесят? Меня повесят? Я ж вам нічево не сделал! За што вешать? Мой камандір дал мне приказ шпіоном стать, так што мне било делать? Нет, я не віноват! Віноват камандір!

Різун: Нічого, нічого, підеш зо мною до нашого Командира, а він уже твое «дело» розбере.

Шпигун: Только не вешать — только не вешать!

Різун: Відпровадити й передати його Командирові! (оба вояки відпроваджують шпигуна — сотенний іде за ними).

Я в а б

(Входить Іванчик із кількома старшинами).

Іванчик: Наші розвідчики добре, — дуже добре справилися. Усе те, що вони про ворога і його рухи донесли, потвердив зловлений шпигун. Він усе, що знав, сказав. Усе виспівав. То ж ворог не заскочить нас неприготованими. І не буде так, як він заплянував!

І Старшина: І не він нас, а ми його зліквідуємо!

II Старшина: Переможемо його, хоч би він і яку чисельну перевагу над нами мав.

Іванчик: Так, перемога мусить бути за нами! Ми всі добре знаємо, який боєвий дух і настроїв в наших частинах! (до старшин) Відойдіть тепер до своїх відділів і подайте всім останні накази, щоб усе було в порядку й по «плану», як кажуть москалі!

(Старшини віддають честь і відходять).

Іванчик: (до себе) Буде бій... Сказав шпигун, що йде на нас велика ворожа сила з ціллю зліквідувати гуцульські частини УПА. Але це москалям не вдасться. Не вони нас, а ми їх тут зліквідуємо! Бог нам допоможе!

(Входить Орися).

О р и с я : І я теж вірю, що Бог нам допоможе ворога перемоги.

І в а н ч и к : А тобі, Орисечко, треба відпочити. По важкій праці належиться відпочинок.

О р и с я : О, вечір сьогодні і ніч прекрасні; чарівний час. Все тут наче зачароване: шепіт гірської природи, шум потоків і нічні розмови смерік — і давній гомін віків, що безпорушно тут у Чорногорі дримають... Замріяний гуцульський світ. А думка неперестанно сверлить мозок. Що принесе нам завтрішній день?

І в а н ч и к : Ні, не завтрішній день, а сьогоднішня ніч і ранок... Не будемо дожидати завтрішнього дня, а з ним приходу ворога. До бою змусимо його ще цієї ночі. Проти нього вислав я кілька наших сотень. Вони спровокують його до бою і, відбиваючись від нього, будуть поволі цофатися взад аж до наших окопів. Коли ж ворог наблизиться, тоді всі наші частини, що заляжуть у окопах, привітають його градом куль. Тим способом ворог, заки дійде сюди, мусить понести немалі втрати. Він же терену так, як наші його знають, не знає. До того ще й у ночі...

О р и с я : А ти, Іванчику, де весь час будеш?

І в а н ч и к : Я буду тут, де тепер стою. Накази давати му через курієрів. Коли начнеться бій, стане всюди ясно... І ніч місячна й зоряна... Буду бачити все, як на долоні.

О р и с я : Але ж у окопах безпечніше, ніж тут.

І в а н ч и к : Орисечко, командир повинен знаходитися там, де найбільша небезпека! *(Чути то з одної, то з другої далекої стріли)*. О, почалося вже. Наші сотні звязались вже з передніми стежками ворога. *(До Ориси)*. Йди, Орисечко, до свого бункра й спочинь трохи.

О р и с я : *(працюючись з Іванчиком, робить рукою хрест над ним)* Бувай здоров, Іванчику, нехай Божа Мати тебе у своїй опіці має.

І в а н ч и к : Будь здорова, Орисечко. До побачення після перемоги.

(Орися відходить).

(Входить зв'язковий старшина).

І старшина: Друже Командире, наші сотні, виконуючи наказ, ведуть бій з ворогом і аерігардом посуваються в сторону окопів. Найбільший ворожий відділ іде з Би-стреця плаєм.

Іванчик: Там сотня Скакуна. Післати йому підкріплення. *(Старшина хоче відійти)*. Заждіть, ще одне: Старшини подбають, щоб у їх відділах повний супокій був — жодної нервовости, ні зайвих балачок! Найкращий вояк це той, що в небезпеці заховає супокій і рівновагу духа. *(Старшина віддає честь і відходить)* *(Іванчик закурює цигарку.. Стріли щораз густіші й щораз ближчі — грають кулемети, розриваються гранати...)*

Чи ж не музика це? Просто воєнна симфонія... Так... Війна має теж своєрідну красу.

(Скорим кроком надходить Чабан, віддає честь і подає Іванчикові записку. Іванчик читає її при світлі батерійки).

Іванчик: *(до курієра)*. Заждіть хвилинку тут.

Чабан: *(вигираючи піт із чола, говорить)*: Ох, утомився здорово! Від Шкорушного аж сюди не йшов, а біг. Сотенний наказав якнайскоріше доручити записку Командирові. А наказ — діло святе! А тепер прийдеться напевно опять бігцем вертатися до сотенного.

(Вертає Іванчик з І. старшиною. Подає записку курієрові).

Іванчик: Цю записку дайте своєму сотенному. *(Курієр віддає честь і відходить)* *(до І. старш.)* Ворог, перейшовши Шкорушний, заліг у окопах із першої війни і не посувається дальше в сторону до нас. Я дав наказ одній з наших сотень зайти ворога ззаду й викурити його з окопів. Відповідний наказ передав я і сотенному Громові. — А які новини від других наших сотенних?

І. С т а р ш и н а : Сотня Хмари, відбиваючись від переважаючих сил ворога, скорим темпом відступає до наших стожнок. Має великі втрати, бо там ніде скриватись. Це безлісна околиця — звичайно, полонина. Сам сотенний Хмара поліг у бою. Його заступив Червоненко.

І в а н ч и к : З тієї сторони треба сподіватися першого наступу ворога на наші окопи . . . Повідоміть про це куріного Козаченка. — Коли ворог наблизиться до окопів привітати його всякого роду зброєю. Аmunitionі не жаліти й не щадити! Але стріляти цільно!

(Старшина відходить).

І в а н ч и к : Заговорить наша Чорногора залізом і вогнем! *(чути щораз голосніші стріли)* О, вона вже говорить. Єдино зрозумілою для москалів мовою промовляє до них! А безсмертний дух Довбуша до боротьби нас закликає. Тінь його до перемоги веде!

(Дальше йде по горах бій, грають кулемети, стріляють, стріляють москалі з гірських армат).

І. С т а р ш и н а : Друже Командире, ворог ударив на курінь Чорненка. Удар сильний — наступ нагальний.

І в а н ч и к : Нічого, Чорненко видержить. Запасна сотня Сокола хай буде на поготові. В разі потреби кинути її на підмогу куріневі Чорненка. *(Бій змагається . . . Зв. старш. відходить).* Так, почалося . . . Боже, допоможи! *(Глядить на всі сторони)* Он і ті ворожі відділи зі Шкурушного починають наступати на окопи. Видно, що їх наші сотні викурили зі старих окопів і приневолити йти вперед. Але ворожий наступ тут слабкий й млявий . . .

(Вертає І. старшина).

І. с т а р ш и н а : Друже Командире, ворог наступає із усіх сторін.

І в а н ч и к : Бачу, бачу, це ж уже днина — через хвилину сонце ізза гір покажеться *(глядить у далековид)*. Так, ворог завзято наступає . . . Зовсім не щадить людей. Наші кулемети, як косою косять їх. *(глядить дальше)*. О, ворогові вдалося вдертися у окопи куреня Лугового! Третя запасна сотня негайно поспішить туди на підмогу! Негайно! *(глядить дальше у далековид — зв. старшина відходить)*.

Йде рукопашний бій... Найкраще держитися курінь Крука. Перед його окопами гори трупів. — А артилерія ворожа стріляє безугодно... О, третя запасна сотня вже в окопах. — Ну, слава Богу, ворог викинений з окопів...

(Виходить зв. старшина).

І в а н ч и к : Що нового?

І. с т а р ш и н а : Ворожа артилерія б'є по наших бункерах. Закидає все наше запілля гранатами. Є вже багато ранених відламками гранатів...

І в а н ч и к : Все, що в нас у запіллі є здатне до бою, в окопи! В запіллі залишуться лише лікарі й санітарки. Медсестри мають сидіти в шпитальному бункері біля ранених. Не вільно з бункера виходити!

(Зв. старшина відходить).

З усіх родів зброї стріляє ворог: з автоматів, гранатометів, кулеметів, максимів і дехтярів, як наші хлопці кажуть. Артилерія не вмовкає. *(Чути: Гурра, гурра! — а потім: Слава, слава!)*

(Скорим кроком входить зв. старшина).

І. с т а р ш и н а : Друже Командире, все зроблено по наказу... але...

І в а н ч и к : Але... Що значить «але»?

І. с т а р ш и н а : В нас багато втрат... Багато вбитих, а ще більше пораниених... Відламками гранатів поранено теж багато зі санітарної служби. Є і один лікар ранений... Та й ранена медсестра...

І в а н ч и к : *(скоро)* Медсестра? Котра медсестра?

І. с т а р ш и н а : Панна Орися Медвецька...

І в а н ч и к : Орися Медвецька? Легко ранена чи важко? Кажіть, кажіть...

І. с т а р ш и н а : Цього не знаю...

І в а н ч и к : Так розвідайте! Розвідайте і негайно мені донесіть! *(Старшина хоче відойти)* Заждіть. Передайте наказ курінним: З цілою силою, всіма родами зброї бити ворога! Чуєте?

І старшина: Так, чую. Приказ буде виконаний! (Відходить).

Іванчик: (задумано) Оріся ранена... Моя Орісечка... А може лише легко ранена?

(Вбігає Василь і дає Іванчикові записку, віддаючи честь, відходить) Іванчик читає:

«Панна Оріся Медвецька ранена. Ранена важко. Відламок гранати застряг у легенях. Ранена втратила пам'ять. Рятунку немає... — Д-р Струк».

Рятунку немає... немає рятунку...

(Входить Бойко і передає Іванчикові записку).

(Іванчик німо глядить на записку, не читає її, мовчить...)

Старшина глядить на нього здивовано...)

Бойко: Друже Командире, у вас у руках записка, прочитайте її.

Іванчик: Записка? Ага, записка (наче пробуджуючись)... Від кого?

Бойко: Від курінного Крука.

Іванчик: Ага, від Крука! (читає і наче оживає) Курінні дожидають дальших наказів. Так... Передайте негайно мій наказ: Загальний протинаступ! Чули? Протинаступ! Чого стоїте? Загальний протинаступ! Негайно передати сотенним!

Бойко: Наказ, друже Командире! (відходить).

Іванчик: Загальний протинаступ. Так... (Читає ще раз записку д-ра Струка). Рятунку немає... так... так...

(Чути грімке: Слава! Слава! — Гураганний вогонь).

(Входить Василь і передавши Іванчикові записку, відходить).

Іванчик: (читає, блідне й ловиться за серце. Читає в голос):

Медсестра Оріся Медвецька скінчила життя, не прийшовши до пам'яті. Д-р Струк. — Оріся закінчила життя... Орісі вже немає...

(Вбігає скорим кроком старшина Бойко).

Б о й к о старшина: Друже Командире! Перемога! Наша перемога! Здесяткований ворог панічно втікає! Поле бою встелене ворожими трупами. В наші руки попало багато зброї і амуніції.

І в а н ч и к : *(слабим голосом)* А наші втрати?

Б о й к о старшина: Є і в нас не мало втрат. Багато вбитих, а ще більше ранених...

І в а н ч и к : Багато вбитих... Так, так... багато вбитих... І вона між ними.

(За сценою: Слава! Слава! Наша перемога!).

Перемога, ... О, як же дорого заплатив я за неї. *(До старшини)*. Але це ще не повна перемога! *(голосно)*. Переслідувати ворога далше! Не дати йому віддиху! Ні один москаль не сміє живим утекти! За мною, за мною! Слава Україні! *(біжить — за сценою: Слава Слава!!)*.

Б о й к о : Героям слава!

В ЧОРНОГОРІ

(Містерія святоіванської ночі в 9 сценах)*

О с о б и :

Довбуш
Легінь
Командир
Медсестра
Анничка
Легінь
2. дівчини
2. Легіні

Мавка
Дівчата
Легіні
Стара жінка
Дарадуда — гуцул
Старшина
Хор
Гуцул

* До містерії «В Чорногорі» є партитура виконання композитора Андрія Гнатишина.

В ЧОРНОГОРІ

Сцена 1

Карпати — гори, скелі, ліс, озеро. Місяць над горами, срібне світло.

Куртина поволі підноситься. За куртиною чути пісню:

Ой попід гай зелененький
Ходить Довбуш молоденький
На ніженьку налягає
Топірцем си підпирає (2).

(В часі співу першої стрічки виходить на середину сцени повільним кроком ізза скель Олекса Довбуш. За ним іде легінь).

Д о в б у ш : Не забула Чорногора свого Довбуша, не забула. Єк і колись, так і сьогодні пісню про мене співаєт.

(Спів за кулісами):

Гей ви хлопці, ви молодці,
Де підемо нині в гості? (2)

Д о в б у ш : Так, так, ходив ваш Довбуш не раз із своїми хлопцями-легінями в гості. Ходив, ходив, аж доходивси.

Спів:

Візьміть мене на топірці,
Та занесіть в Чорногірці, (2)

Д о в б у ш : Так оце легіні на топірці ватажка свого взяли та й у Чорногору занесли. І тут його поховали. Й досі я лежу-спочиваю. Раз тільки в році, у святоіванську ніч, буджуся, щоб на свої гори поглянути та й назад у могилу під Говерлею вернути.

(Голоси за кулісами):

1 - ш и й : Што бандірофцоф нет?

2 - г и й : Нет-не відно бандітоф!

1 - ш и й : Не відно — не відно . . . А ані везді єсть.

2 - г и й : Ну да — все українці бандьори!

Д о в б у ш (до легіня): Чув? От що діється тепер у моїх горах! Були тут такі, що «цокали», а тепер тут «штокають», Гай, гей! Один за одним лізуть у гори вороги з ярмами на шию народу, з кайданами на його руки й ноги.

Пропала колишня свобода і воля, запанувала люта неволя.

(Пісня за кулісами):

Гей, ти Довбуше з Чорних гір,
Гей, дай нам ясний, свій топір!

Д о в б у ш : Ага, ага — довбушового топора народові треба! Так, так, топора на голови ворогів! (Чути кілька вистрілів).

Л е г і н ь : Пане отамане! Чи не пора нам усім устати й топори в руки взяти? Ту ворожу погань, — ту чужу нехар із гір геть прогнати? Так, як колись ти зайдів і заволок з Карпат гнав?

Д о в б у ш : Ні! Наш чес уставати ще не прийшов. А треба буде встати!! Але аж тоді, коли вибет наша година. Коли прийде пора. А вона прийде!! Може вже незадовго прийде... Задрижит увесь світ — загоритси земля, вибухне народний гнів. Вогнем страшною помсти спалахне й на ворога гряне! Тоді щойно і я зі своїми легінями встану. — А тепер назад у могилу.

(Відходять. Далекий грім).

Сцена 2

(На сцену виходить командир Відділу УПА і медсестра Олеся).

К о м а н д и р : Знову загостили були до нас непрошені гості — висланці Москви. «Бандьорів» — шукали. Та й смерть від бандьорів собі тут найшли. Он там покотом лежать.

М е д с е с т р а : Скільки їх уже в Карпатах згинуло, а вони й далі сюди по смерті свою йдуть.

Командир: Завзялися знищити останнє гніздо вільних орлів. Хочуть у крові втопити вітку народу, серед якого століттями живими були згадки минулої слави і волі. Де ще й нині по лісових нетрах тіні вільних предків блукають і минуле народів пригадують. Тут же в Карпатах заховані всі наші давні традиції.

Медсестра: Це правда. Віки проминули, а тут усе, як і колись бувало. У лісах і даліше лісовики виховуються, біловолосі лісні пісеньок співають, мавки-русалки в озерах купаються, грізні мольфарі й арідники духів закликають. Ворожбити й віщуні, та відьми-чередільниці і даліше не переводяться. Все тут у вічність зачароване, закліате.

Командир: І краса гір цих вічна. Перед тисячоліттями рука Господня розкинула по наших Карпатах квіття надземської краси. Вона й досі живе, не змінється, не в'яне і не сохне. Глянути довкруги себе: Верхи гір під серпанком срібних туманів дрімають, про давно минуле снять. Замріяні смереки і ялиці казку минулих років шепчуть. В озері місяць і зірки купаються. Земля пахощами дише. Тиша... Лиш десь там на дні темних ізворів потоки шумлять-гремлять, як і перед віками шуміли та бистрим бігом у Черемош поспішають, щоб на його хвилях у далекий світ поплисти й у морі потонути.

Медсестра: В цю ніч — ніч перед святом Івана, папороть у Чорногорі цвіте. Всі люди тут у це вірять і йдуть у Чорногору цвіту папороті шукати. Та й кажуть, що дуже дивні речі діються в Чорногорі в цю ніч святоіванську. Вся Чорногора в цю ніч у світ чарів і див замінюється.

(Замріяно). Папороть у святоіванську ніч тут цвістиме. Коли ж, коли вона й для нас зацвіте? Тай, чи взагалі вона нам зацвіте?

Командир: Треба вірити, що й нам вона зацвіте. Треба вірити! А втім, нехай вона для всього нашого народу цвітом волі, щастя і долі зацвіте, тоді той цвіт і нас звеселить. А ми про цвіт папороті не для себе думаємо. Змагаємось і боремось з надією, що прийде час, коли папороть цвітом волі України до всього нашого народу й до нас усміхнеться.

(Відходять).

Сцена 3

(Притемнене світло, за кулісами чути спів):

Співаночки-гуляночки, де я вас подію?
В полонинці на царинці там я вас посію.
Будуть туди вівчарики з вівцями ходити,
Будуть мої квіти-співи вони находити.
Будуть туди вівчарики білі вівці пасти,
Будуть мої співаночки за кресаньки класти.

(Співаючи, входить на сцену легінь-повстанець з крісом на плечах. Світло яснє).

Легінь: *(розглядаючись):* Нема! А казала, що бизівно прийде. Прийде цвіту папороти шукати. Прийде, чи не прийде, моя Анничка? Прийде! Мусит прийти!

(Співає):

Ек би знати файна любко, що ти в полонині,
Лишив би я воювати в зеленій долині.
Лишив би я воювати, пішов відознати,
Твоє личко мальоване та поцілувати.

Анничка: *(що стояла за деревом, підбігає до легіня ззаду, сміючись і співаючи):*

Ой, на тебе, легіничку, довго я тут ждала,
Вийшла з хати щоби мати не чула й не знала.

(Під час співу Анничка повертається).

Легінь: *(Дивлячись на Анничку — співає):*

Ой вийду я на Костричу, там си закосичу,
Таку маю файну любку, не дам не позичу.

Анничка: Но, но, не будь такий певний, що любку маєш. Вперед вивоюй Україну, а тоді дастси видіти.

Легінь:

Ой звалила буря бука, наробила шуму,
Так те любко поцілую, що зійдеш з розуму,

(Хоче поцілувати Анничку — вона пручається).

Анничка: Дивіть-ко си на него, який скорий до поцілунків!

Вперед, легіню, Україна! Чуєш? Україна!!

Легінь: Ну, а потім?

Анничка: Потім... потім... — Побачиш *(сміється і ніби втікає — легінь іде за нею. Тиха музика)*.

Сцена 4

(Виходять дівчата з вінками в руках).

1-ша дівчина:

Ой вийшла я ранесенько та у наш садочок,
Назбирала рути-м'яти та сплела віночок.

2-га дівчина:

Ой сплела я зелен вінок тай пуцу на воду,
Пливи, пливи зелен вінку аж до мого роду.

(Кидають вінки у воду).

(Танцювальним кроком входять легіні, співають):

Спів легінів:

Дівчатонька-ластівоньки, ніженьки дрібненькі,
Чорнобріві, мальовані, губки солоденькі.

Спів дівчат:

Легіники-соколики, кучері чорненькі,
Бистрі, гнучкі, як смереки, личка рум'яненькі.

(«Фігуровий» танець легінів і дівчат під музику. Короткий час — тиша. Потім чути дівочий сміх. З-за озера вискакують, сміючись, мавки — в зеленому, з вінками на головах, — співають, плещуть у долоні і танцюють...).

Балет мавок зі співом:

Назбирали рути зілля, та просимо на весілля
Ха, ха, ха, — ха, ха, ха,
воч нема в нас жениха... *(крутяться у танці)*.

Найдем його — покохаєм, а потому занехаєм,
Ха, ха, ха, — ха, ха, ха,
Кожна з нас уже така. *(Обкручуються в танці).*

Покохаєм заскобочим, розкохаєм, залоскочим . . .
Ха, ха, ха, — ха, ха, ха,
Бо кожна мавка така!

(Обкручуються).

Полюбимо, розлюбимо і на віки погубимо
Ха, ха, ха, — ха, ха, ха!
Давайте нам жениха! Ха, ха, ха!

(Танцюючи зникають).

Сцена 5

(Стає темно. На сцену виходить старий-старезний із довгим сивим волоссям гуцул-ворожбит, Дадаруда).

Д а д а р у д а : *(розглядається по сцені — махає руками на всі сторони втирає піт із чола).*

Тежкі мої ноги стали, не такі, ек колись бували. Ой, постарівси Дарадуда Юрцун із Голошини, ворожбит-віщун, постарівси. Та вмирати ще си не збирає. Зажде, почекає, аж та московська погань від нас щезне та й з гір зіслизне. Добром нашим удавитси, в преісподне провалитси. А разом з нев уся нечиста сила, що Москву до нас заманила. Усі нечисті сили й духи погані. І той страшний дух зависти й ненависти, злоби й нещирости — дух сварні і незгоди, фалшу й облуди — всі вони щезнути — пропасти мусет! І той, злий дух поганій, що казав на печі гнити, коли треба було край свій боронити. Та й той, що вчив говорити: нічого не знаю, ніщо дбаю — моя хата з краю. Тай ще й той препоганій дух, що вчит ворогам служити, та ще й каже мов собаки на лапки ставати та й ту руку, що бет, лизати. Або каже на чужому полі собі щістя-долі шукати!

І ще той, тричі проклятий, дух слабости-немочі, що каже мільйонам з голоду конати, замість разом одностаино

на ворога стати! О, знаю я вас духи злі — погані, знаю, тому я вас нині проклинаю, у безвісти проганяю!

(Глухий вітер, що переходить у свист).

Господа нашого молю-благаю *(підносить руки в гору)*. Цієї, святоіванської ночі зверни, Боже, свої очі, на цю землю нашу рідну, щасливу колись свобідну. Народові Довбушеву силу поверни, та відвагою його легінів серця наповни! Най братня любов сердешня цвіте-процвітає, а ненависть до ворога най вогнем палає! Дай нам орлиний зір, щоб грянути на ворога, як ранений звір! Дай Черемошу силу й бистрий біг, щоб народ нечисту силу переміг! Щоб, як один муж повстав і ворога геть прогнав! Поможі здобути волю, благослови нашу зброю.

(Чути далекі стріли, світло гасне, Дарадуда зникає).

Сцена 6

(На сцену виходить обдертий гуцул. Місяцями видно його тіло. — Співає):

Г у ц у л :

Чорногора хліб не родить, нічим її орати,
Та годує нас гуцулів, як рідная мати.
Не засієш Чорногори житом, ні пшеницев,
Чорногора нас годує бриндзев та жентицев.

Аекже, аекже — колись годувала. А тепер вже годувати перестала. *(Рецитує)*.

Не має для нас нині сумління, каже нам гризти каміння. Прийшов лютий кат-москаль, дав у руки лопату й рискаль — самі собі ями копайте і живцем до них лягайте.

— Усе горі дном перевернув, нас на старців обернув. — Та, не нам, а вам, світу панам, най буде соромно й стидно, що нам всім тут — плечі — видно.

Най прокляття на вас впаде, най москаль на ваші карки сяде. Ми ж самі його зі себе скинем — не пропадем, не загинем!

(Чути стріли. — Гуцул співає):

А я нині не обідав, не вечеряв вчора,
Утікай москалю клятий, бо іде Бандьора.

Аскже, аскже, заждіть злодії — вори, незадовго увесь
нарід піде у «Бандьори».

(Відходитьъ).

Сцена 7

(Гуцульський кадрили, чи менует).

З-за озера задньої сторони вибігають дівчата — це попередні мавки, але тепер у гуцульських строях, — з другої сторони виходять легіні. Стають напроти себе.

Одна з дівчат співає:

Ой ти, джурило, ой ти,
Єк би до тебе зайти?

Легіні: Ледом, дівчата, ледом, солодкі губки з медом.
(Наближаються до себе, кланяються, крутяться у танці).

Дівчата:

Ой ти, джурило-медок,
Та зайди до нас в садок. *(як перше).*

Легіні:

По леду — по ледочку
Зійдемося у садочку.

Дівчата:

Ой ти, джурило, до нас з медом.
А ми до тебе гладким ледом.

Легіні:

Ви до нас, а ми до вас,
Затанцюємо ще раз.

(Балет).

(Танцюючі пари зникають).

Сцена 8

(На сцену виходить старша жінка вся в чорному з костюмом в руці).

Жінка: *(розглядається)*. У Чорногору зайшла... Далеко зайшла... А ноги не болять, привикли до ходу. Два роки отак вже ходжу. Могилок своїх синів шукаю. А тих могилок на землі нашій так багато-багато. А в них сини лежать.

І в Чорногорі не мало могилок синів України. По верхах і долинах по лісах і полонинах. А я всі ті могилки відвідати мушу. В них же десь і сини мої лежать. У бій, як на весілля пішли та в бою смерть собі найшли. На бій із лютим ворогом палка любов до України їх гнала, та любов і в могилки їх поклала. Йшли, співали, співаючи умирали... «За тебе Краю рідний наш — за тебе наш народе». Щоб мати-Вітчизна жила, мусять за її життя своє життя діти віддавати. Так говорив мій старшенький син, а молодший додавав, що це вже такий закон життя на землі. І пішли сини за Україну боротись, за неї вмирати, щоб від смерті її рятувати. Кажуть, що вони згинули, що їх уже нема! А це неправда! Сини мої і дальше живуть! Живуть у моєму серці! Живуть у серцях мільйонів. Живуть і вічно жити будуть! *(Глядить кудись в сторону)*.

Ага, он там за смерекою могилка з березовим хрестом. Піду до неї. Калину на ній засаджу, сльозами її підоллю, щоб росла, не сохла й не в'янула, щоб як колись тут червоніла і світ веселила. Йду! Йду! *(Відходить)*.

Чути спів:

А ми тую червону калину підіймемо

А ми нашу славу Україну гей, гей, розвеселимо...

Сцена 9

(На сцену входять командир і медсестра).

Медсестра: Дивна чарівна ніч. Повна шепотів і нижних мельодій. Заворожений світ гір — світ краси і чару — світ мрій і казок... Тільки б жити й впиватись красою життя.

Тільки б жити . . .

Командир: Але ж, не забуваймо, що життя не казка й не мрія. Життя, це боротьба. Але й у боротьбі немало краси! В боротьбі за високі ідеали, за волю й щастя народу, за рідну землю, за рідний край, за щасливе життя грядучих поколінь!

(Надходить старша жінка. Вона не помічає нікого, говорить до себе).

Старша жінка: Так, так . . . На могильці засадила калину: Нехай росте. Йду даліше могилок шукати. А їх так багато-багато! А святоїванська ніч така коротка — коротка. А я даліше ногами ходити мушу — мушу критись. Москалі за мною слідять, шпигункою називають. Погрожують, що зловлять і повісять. Ні, ні — мене вони не зловлять. *(Побачила командира й медсестру).* Вечір добрий вам!

Командир: Доброго здоров'я, матусю.

Старша жінка: А ви знаєте мене? Знаєте, хто я?

Командир: Знаємо, знаємо вас. Усі вас знають. Якби не знали? Це ви мати двох синів-героїв, що в боротьбі з ворогом головами наложили.

Старша Жінка: Двох синів мати — кажете? Ні, ні, не двох, ні. Тисячі, тисячі тих, що в могилах розсіяних по нашій землі лежать, всі вони сини мої! Всі, вони сини мої. І я їх могилок доглядаю, за них дбаю. Бо хто ж має дбати, як не рідна мати? Хто? Біда тільки, що тих синів у могилах так багато, а мати — одна.

Медсестра: А не боїтесь ви попасти в руки москалям?

Старша жінка: Ні, ні, вони мене ніколи в свої руки не зловлять. Я їх не боюся! А могилок я мушу доглядати! Я ж мати тих, що в них лежать. *(До командира).* А ви, пане, командир отих наших вояків у Чорногорі? Командир, Іванчик? Так, так, я все знаю — і мене теж усі знають. *(Підходить до Іванчика).* А знаєте ви, пане командире, що на вас велика сила ворожа йде? Знаєте ви це?

Командир: Знаю, знаю. Та ми тої сили не боїмося! Будемо боротись з нею?

Старша жінка: І будуть знову свіжі могилки. Багато могилок буде... Так, так, будуть свіжі могилки. Але я з вами заговорила, а на мене там сини в могилах ждуть. Оставайтесь здорові! Щастя вам Боже!

Командир: Хай і вам Бог щастить. — (Старша жінка відходить).

Медсестра: Свіжі могилки будуть, сказала та жінка. Свіжі могилки. А в них лежатимуть молоді сини гір. І ні одна мати не буде знати, де сина шукати...

Командир: Таке вже призначення нашої України й нашого народу: Боротись і гинути за волю, за людське життя, за людські права. За красу рідних гір, піль і нив, за спокій міст і сіл! А за це все варто боротись і гинути!

Медсестра: Так, за красу нашого життя віддати своє життя... за щастя прийдешніх поколінь, за красу вільного їх життя...

Смертю — безсмертя здобувати!

Так... А все ж таки хотілось би жити й дихати й впитатись красою рідної землі... Прекрасний, чарівний рідний край... Куди не глянеш: мережані, завітчані поля й степи, небосяжні верхи гір, темні ліси й полонини з шовковою травою, тихі ріки й бистрі потоки й життєрадісний народ зі своїми звичаями й високими чеснотами, з буйним минулим і надіями на краще майбутнє... Хотілось би таки жити...

Командир: Так, але й боротись треба. А що в боротьбі гинуть наші люди, це вже така доля... Боротись і гинути, щоб нація жила!.. Та прийде колись кінець боротьбі — прийде перемога! Усміхнеться до нас доля, прийде воля! Здрожить наша земля й струсне зі себе ворожі окуви! Маючи в серці тверду віру в соняшне й райдужне майбутнє, не важко йти на смертельний бій з тим, хто намагається ту віру нам із серця вирвати! А чи боротьба за рідну землю, смерть і могили на тій землі, не варті більше від життя — гниття десь там по чужих світах? Чи не найвище це щастя, боротись і гинути з вірою, що кров і смерть надаремне не підуть. Що без смерти не було б воскресіння?

М е д с е с т р а : *(замріяно)*. Де могили й хрести, там і воскресіння . . . Воскресіння нації до вільного життя . . .

К о м а н д и р : Казала та стара мати-страдальниця, що буде тут багато свіжих могил . . . Так, будуть свіжі могили. Та видно, вони мусять бути — це неминуче . . . Нічого . . . Але ворог не буде безкарно топтати нашу землю й брудити її красу плюгавими ногами!

(Надходить старшина, віддає честь).

С т а р ш и н а : Пане командире, голошу, що повернули наші розвідчики . . .

К о м а н д и р : Треба надіятися ще одного наступу ворога на нас . . . Я негайно прийду туди. *(Старшина відходить)*.

А ти, Олесю, йди спати. Пізно вже. —

М е д с е с т р а : Не так то й легко в таку ніч заснути . . . Та й ще на передодні наступу ворога на нас . . . А кому зацвіте цієї ночі папороть? *(Відходить)*.

(Спів: «Гей шуміть, ліси і бори» . . . Співаник УПА, стор. 124).

(Світло поволі гасне, пісня щораз дальше, заслона поволі западає. Чути далекий гук гармат).

З М І С Т

I.

З ГІР КАРПАТ — ЖИВІ ВІДГУКИ ДАВНИНИ

Контури портрету Костина Лепкалюка із Старого Косова

1. Славний газда Костин Лепкалюк	9
2. Багач-дука	12
3. Старовинні коляди по Довбушевих легінях в роді Лепкалюків	21
4. Посольські пригоди Костина Пепкалюка	32
5. Лепкалюк та його ватаги	35
6. Благословенне життя — спокійний кінець	41
7. До родоводу Лепкалюків	52

II.

З ГУЦУЛЬЩИНИ

(Спогади-оповідання)

1. З Гуцульського «первовіку»	57
2. Гуцульська давнина	68
3. Довбуш і Дідушко	72
4. Ненадійна зустріч	76
5. Олекса Довбуш	81
6. З карпатських легенд	84
7. З Брустур	87
8. Іванюків Михацько	92
9. Грамітне	95
10. Тверде гуцульське життя	101
11. Гуцульська буденщина	109
12. Горі Білим Черемошем	136
13. З гуцульського села Гринєва	146
14. Дроньки-Іваніники	180
15. «Хло', май гадку»	188
16. «Дива»	194

III.

ГУЦУЛЬСЬКІ П'ЕСИ

1. «У Зеленому Бескиді»	199
2. В Чорногорі	253

